

Analiza sytuacji wewnątrzregionalnej w obszarze
włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa
w województwie podlaskim

*Opracowanie na potrzeby profilowania interwencji
podejmowanej w ramach RPOWP na lata 2014-2020*

Autorzy:

Anna Czauż

Anna Kamińska

Maciej Muczyński

Beata Skrodzka

Redakcja naukowa:

Dr Edyta Dąbrowska

ISBN: 978-83-951749-3-3

Białystok 2019

Zdjęcie na okładce: <https://pixabay.com>

Publikacja elektroniczna

Wydawca:

Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego

Departament Rozwoju Regionalnego

Referat Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego

15-874 Białystok, ul. Poleska 89

tel. +48 85 66 54 480

tel. +48 85 66 54 904

fax: +48 85 66 54 651

rot@wrotapodlasia.pl

<http://rot.wrotapodlasia.pl>

www.rpo.wrotapodlasia.pl

*Badanie współfinansowane ze środków Pomocy Technicznej
w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego
na lata 2014-2020*

Spis treści

Wprowadzenie	4
1. Dane o sytuacji demograficznej i społecznej.....	7
1.1. Ludność.....	7
1.2. Charakterystyka rynku pracy	14
1.3. Bezrobocie.....	15
2. Pomoc społeczna w województwie podlaskim	25
2.1. Zapotrzebowanie na świadczenia z pomocy społecznej w województwie podlaskim .	27
2.2. Pomoc społeczna świadczona w województwie podlaskim	38
2.3. Wsparcie osób z niepełnosprawnością	57
3. Ekonomia społeczna i solidarna	69
3.1. Przedsiębiorstwa społeczne w województwie podlaskim	77
3.2. Podmioty reintegracji w województwie podlaskim	79
3.3. Organizacje pozarządowe w województwie podlaskim	85
3.4. Spółdzielnie w województwie podlaskim	87
4. Dostępność usług wsparcia rodziny i systemu pieczy zastępczej	93
4.1. Usługi wsparcia rodziny	93
4.2. System pieczy zastępczej	97
4.3. Pomoc w usamodzielnieniu wychowankom opuszczającym pieczę zastępczą.....	107
5. Rewitalizacja	113
Spis tabel	124
Spis wykresów	126
Spis map	128
Spis rysunków	128
Bibliografia	129

Wprowadzenie

Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020 nakładają na Instytucje Zarządzające obowiązek realizacji i profilowania interwencji (ukierunkowania wsparcia EFS) w oparciu o analizę sytuacji wewnątrzregionalnej, uwzględniającą w szczególności¹:

- a) diagnozę problemów, z uwzględnieniem różnicowań terytorialnych;
- b) diagnozę potrzeb, z uwzględnieniem różnicowań terytorialnych;
- c) analizę trendów demograficznych, z uwzględnieniem różnicowań terytorialnych;
- d) poziom dostępności usług (aktywnej integracji, usług społecznych oraz usług wsparcia ekonomii społecznej) w ujęciu terytorialnym, z uwzględnieniem ich dostępności i barier w dostępności dla poszczególnych grup docelowych;
- e) degradację obszarów i potrzebę rewitalizacji;
- f) potrzeby i specyfikę grup docelowych (w tym dostosowanie usług do potrzeb poszczególnych grup docelowych, bariery w dostępności do usług), z uwzględnieniem różnicowań terytorialnych;
- g) oczekiwane rezultaty;
- h) określony w RPO typ operacji lub rodzaj wsparcia.

Profilowanie interwencji (ukierunkowanie wsparcia EFS) dotyczy wszystkich projektów wybieranych zarówno w trybie konkursowym, jak i pozakonkursowym.

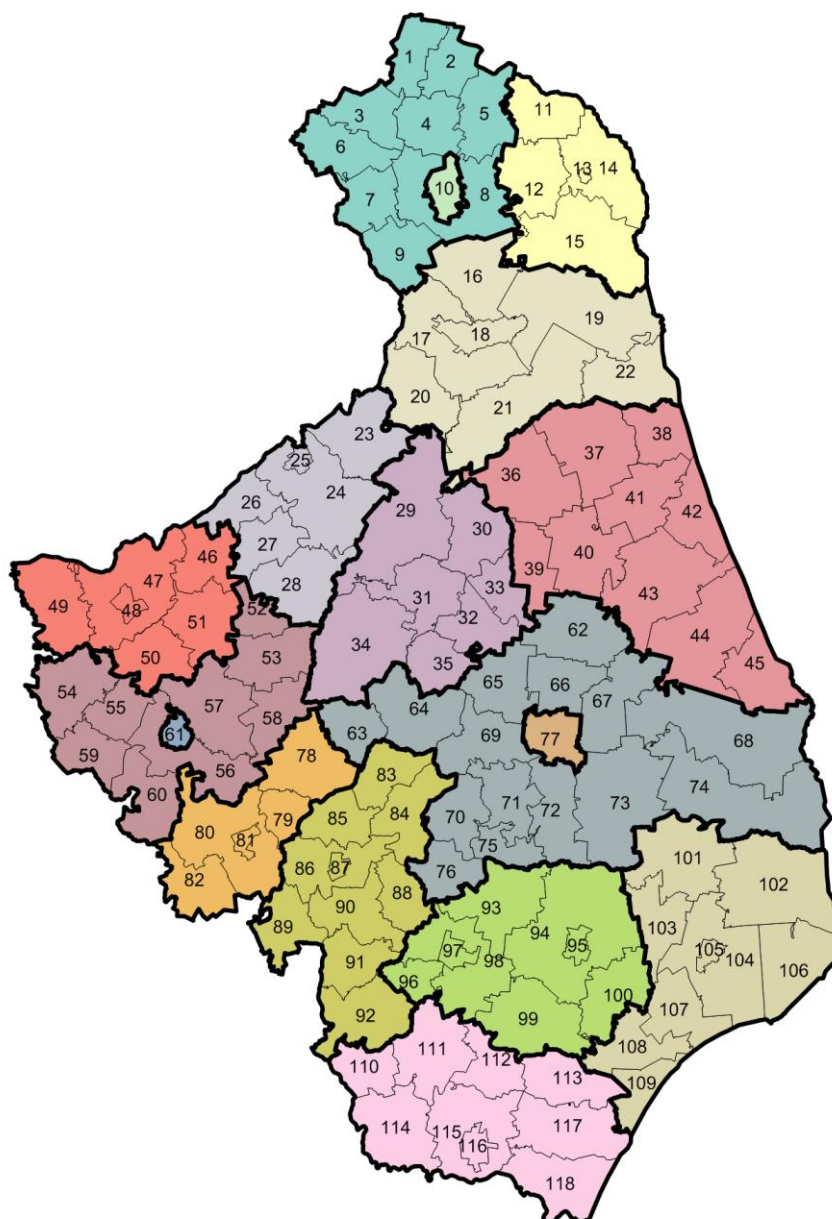
Cel analizy został dostosowany do Wytycznych. Jej założeniem stało się ukazanie wewnątrzregionalnego zróżnicowania w województwie podlaskim w odniesieniu do wybranych obszarów polityki społecznej, realizowanej na poziomie regionalnym, powiatowym i gminnym.

W oparciu o dostępne dane źródłowe pochodzące ze statystyki publicznej, zaprezentowano wybrane wskaźniki analizy sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa podlaskiego w obszarach oddziaływania EFS. W szczególności przeanalizowano poziom dostępności usług (aktywnej integracji, usług społecznych oraz zagadnienia ekonomii społecznej i solidarnej. Ocenie poddano również usługi aktywizacji społeczno-zawodowej.

---

¹ *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020*, Minister Rozwoju i Finansów, MR/2014-2020/18(04), Warszawa 2018, s. 19.

Mapa 1. Mapa poglądowa gmin w województwie podlaskim

Legenda

	Powiat suwalski		Powiat sokólski		Powiat zambrowski
	M. Suwałki		Powiat kolneński		Powiat wysokomazowiecki
	Powiat sejneński		Powiat łomżyński		Powiat bielski
	Powiat augustowski		M. Łomża		Powiat hajnowski
	Powiat grajewski		Powiat białostocki		Powiat siemiatycki
	Powiat moniecki		M. Białystok		

Powiat suwalski

1. Wiżajny (2)
2. Rutka-Tartak (2)
3. Przerośl (2)
4. Jeleniewo (2)
5. Szypliszki (2)
6. Filipów (2)
7. Bakałarzewo (2)
8. Suwałki (2)
9. Raczki (2)

M. Suwałki

10. Suwałki (1)

Powiat sejneński

11. Puńsk (2)
12. Krasnopol (2)
13. Sejny (2)
14. Sejny (1)
15. Giby (2)

Powiat augustowski

16. Nowinka (2)
17. Augustów (2)
18. Augustów (1)
19. Płaska (2)
20. Bargłów Kościelny (2)
21. Sztabin (2)
22. Lipsk (2)

Powiat grajewski

23. Rajgród (3)
24. Grajewo (2)
25. Grajewo (1)
26. Szczuczyn (3)
27. Wąsosz (2)
28. Radziłów (2)

Powiat moniecki

29. Goniądz (3)
30. Jaświły (2)
31. Mońki (3)
32. Knyszyn (3)
33. Jasionówka (2)
34. Trzcianne (2)
35. Krypno (2)

Powiat sokólski

36. Suchowola (3)
37. Dąbrowa Białostocka (3)
38. Nowy Dwór (2)

39. Korycin (2)
40. Janów (2)
41. Sidra (2)
42. Kuźnica (2)
43. Sokółka (3)
44. Szudziałowo (2)
45. Krynki (3)

Powiat kolneński

46. Grabowo (2)
47. Kolno (2)
48. Kolno (1)
49. Turośl (2)
50. Mały Płock (2)
51. Stawiski (3)

Powiat łomżyński

52. Przytuły (2)
53. Jedwabne (3)
54. Zbójna (2)
55. Nowogród (3)
56. Łomża (2)
57. Piątnica (2)
58. Wizna (2)
59. Miastkowo (2)
60. Śniadowo (2)

M. Łomża

61. Łomża (1)

Powiat białostocki

62. Czarna Białostocka (3)
63. Zawady (2)
64. Tykocin (3)
65. Dobrzyniewo Duże (2)
66. Wasilków (3)
67. Supraśl (3)
68. Gródek (2)
69. Choroszcz (3)
70. Łapy (3)
71. Turośl Kościelna (2)
72. Juchnowiec Kościelny (2)
73. Zabłudów (3)
74. Michałowo (3)
75. Suraż (3)
76. Poświętne (2)

M. Białystok

77. Białystok (1)

Powiat zambrowski

78. Rutki (2)
79. Kołaki Kościelne (2)
80. Zambrów (2)
81. Zambrów (1)
82. Szumowo (2)

Powiat wysokomazowiecki

83. Kobylin-Borzymy (2)
84. Sokoły (2)
85. Kulesze Kościelne (2)
86. Wysokie Mazowieckie (2)
87. Wysokie Mazowieckie (1)
88. Nowe Piekuty (2)
89. Czyżew (3)
90. Szepietowo (3)
91. Klukowo (2)
92. Ciechanowiec (3)

Powiat bielski

93. Wyszki (2)
94. Bielsk Podlaski (2)
95. Bielsk Podlaski (1)
96. Rudka (2)
97. Brańsk (1)
98. Brańsk (2)
99. Boćki (2)
100. Orla (2)

Powiat hajnowski

101. Narew (2)
102. Narewka (2)
103. Czyże (2)
104. Hajnówka (2)
105. Hajnówka (1)
106. Białowieża (2)
107. Dubicze Cerkiewne (2)
108. Kleszczele (3)
109. Czeremcha (2)

Powiat siemiatycki

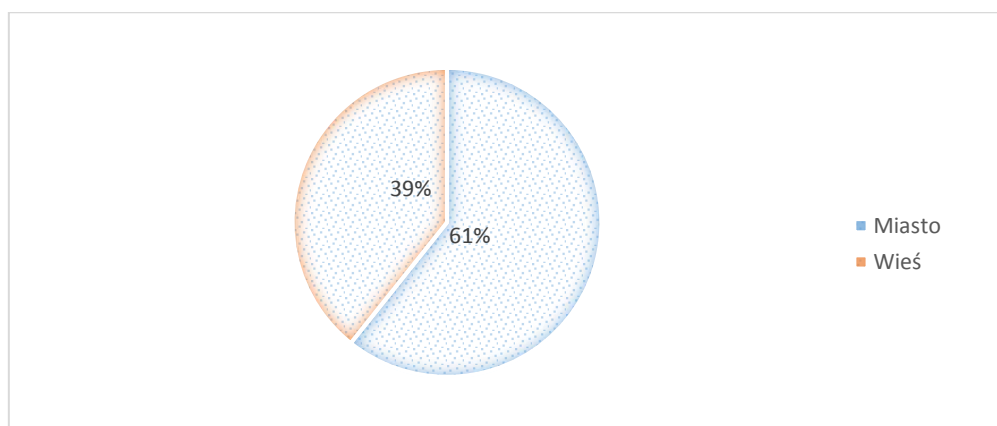
110. Perlejewo (2)
111. Grodzisk (2)
112. Dziadkowice (2)
113. Milejczyce (2)
114. Drohiczyn (3)
115. Siemiatycze (2)
116. Siemiatycze (1)
117. Nurzec-Stacja (2)
118. Mielnik (2)

1. Dane o sytuacji demograficznej i społecznej

1.1. Ludność

Strukturę administracyjną województwa podlaskiego tworzy 118 gmin², z których 13 to gminy miejskie, 78 – wiejskie, a 27 miejsko – wiejskie. Region zamieszkuje 1 184 548 mieszkańców, z czego 61% stanowią mieszkańcy miast (719 151) (por. Załącznik 1, wskaźnik 1).

Wykres 1. Miejsce zamieszkania ludności województwa podlaskiego w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Zmiany w liczbie ludności obserwowane na poziomie powiatów i gmin województwa podlaskiego odzwierciedlają sytuację demograficzną w regionie. Na przestrzeni lat 2010-2017 wybór miejsca zamieszkania nie zmienił się, dominują obszary zurbanizowane i przystosowane pod kątem infrastruktury. Najczęstszym miejscem do zamieszkania jest stolica województwa (stały wzrost liczby ludności). Miasto powiatowe Łomża notuje wzrost liczby ludności od roku 2013. Najmniej stabilna sytuacja charakteryzuje miasto powiatowe Suwałki (naprzemienne spadki i wzrosty w okresach dwuletnich) (por. Załącznik 1, wskaźnik 2).

Według stanu na 2017 rok w 118 gminach województwa podlaskiego (w obrębie 14 powiatów i trzech miast na prawach powiatu) mieszkało o 2077 mniej mieszkańców niż w 2016 roku. W skali kraju województwo podlaskie zajmuje 14 miejsce pod względem liczby ludności (niżej plasują się województwa lubuskie i opolskie) (por. Załącznik 1, wskaźnik 3).

Tabela 1. Prognozowane zmiany stanów ludności w latach 2013-2050 (w tys.) w województwie podlaskim i Polsce

Wyszczególnienie	2013-2014	2014-2015	2015-2020	2020-2025	2025-2030	2030-2035	2035-2040	2040-2045	2045-2050	2013-2050
Polska	-33,9	-42,7	-281,2	-396,3	-556,4	-708,3	-808,6	-850,9	-866,8	-4545,1
Podlaskie	-3,5	-3,7	-19,6	-21,4	-25,0	29,4	-33,7	-37,1	-39,4	-212,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Prognozy ludności na lata 2014-2050*, GUS, Warszawa 2014, s. 113.

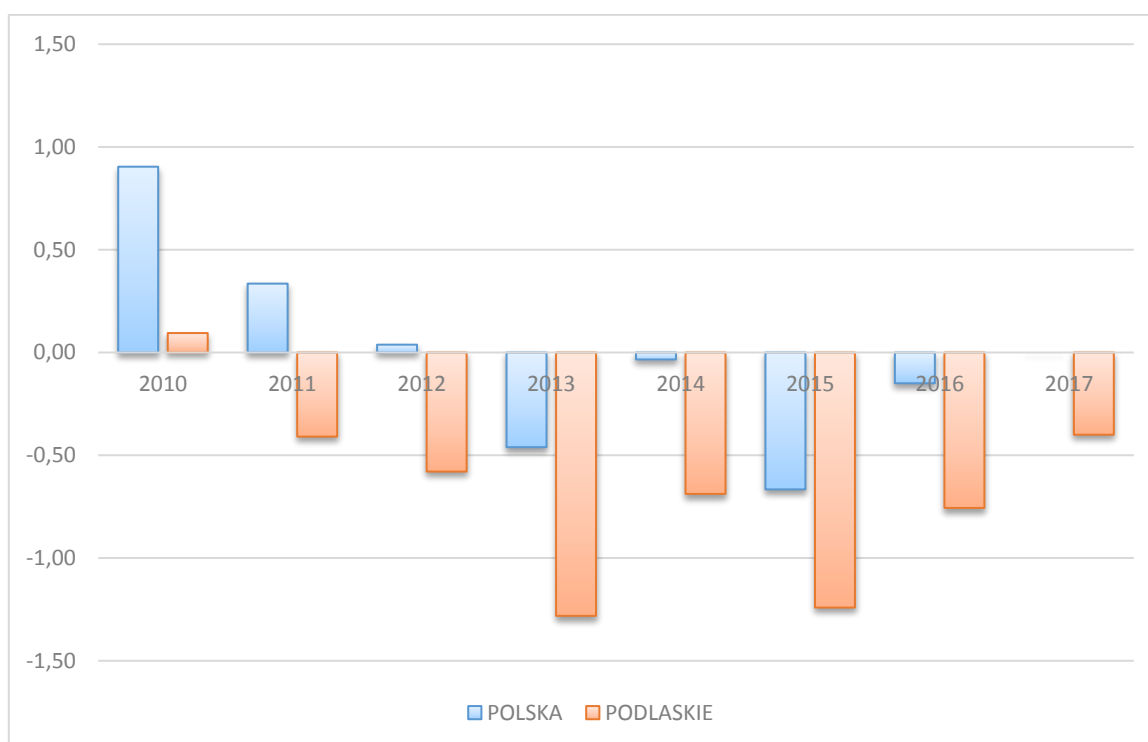
² W dokumencie zastosowano następujące odwołania do gmin: gmina miejska (1), gmina wiejska (2), gmina miejsko- wiejska (3).

W perspektywie ostatnich sześciu lat (2010-2016) województwo podlaskie corocznie notowało spadek pod względem liczby mieszkańców. Spadkowy trend liczby ludności jest tendencją obserwowaną w całym kraju, w kolejnych dekadach prognozowane jest pogłębienie się tego zjawiska. Do roku 2050 populacja osób zamieszkających na terenie województwa podlaskiego zmniejszy się o 212 tys. w porównaniu do roku 2013.

Na przestrzeni lat 2011-2017 w województwie podlaskim liczba ludności zmniejszyła się o 18 900 mieszkańców. Spadek liczby ludności nie dotyczy wszystkich gmin i powiatów w jednakowym stopniu. W okresie 2011-2017 wzrost liczby ludności identyfikowano w powiecie białostockim oraz w dwóch miastach na prawach powiatu: Białymstoku oraz Suwałkach. Wzrost liczby ludności odnotowały również niektóre gminy: jedna gmina w powiecie augustowskim: Płaska (2); gminy w powiecie białostockim: Choroszcz (3), Dobrzyniewo Duże (2), Juchnowiec Kościelny (2), Supraśl (3), Turośń Kościelna (2), Wasilków (3), Zabłudów (3); jedna gmina w powiecie łomżyńskim: Łomża (2) oraz jedna gmina w powiecie wysokomazowieckim: Wysokie Mazowieckie (2); jedna gmina w powiecie zambrowskim: Zambrów (2) (por. Załącznik 1, wskaźnik 1).

Spadek liczby ludności to wynik negatywnego przyrostu naturalnego oraz ujemnego salda migracji. Województwo podlaskie charakteryzuje się ujemnym przyrostem naturalnym (-0,40 os. na 1000 ludności w 2017 roku).

Wykres 2. Przyrost naturalny na 1000 ludności w latach 2010-2017

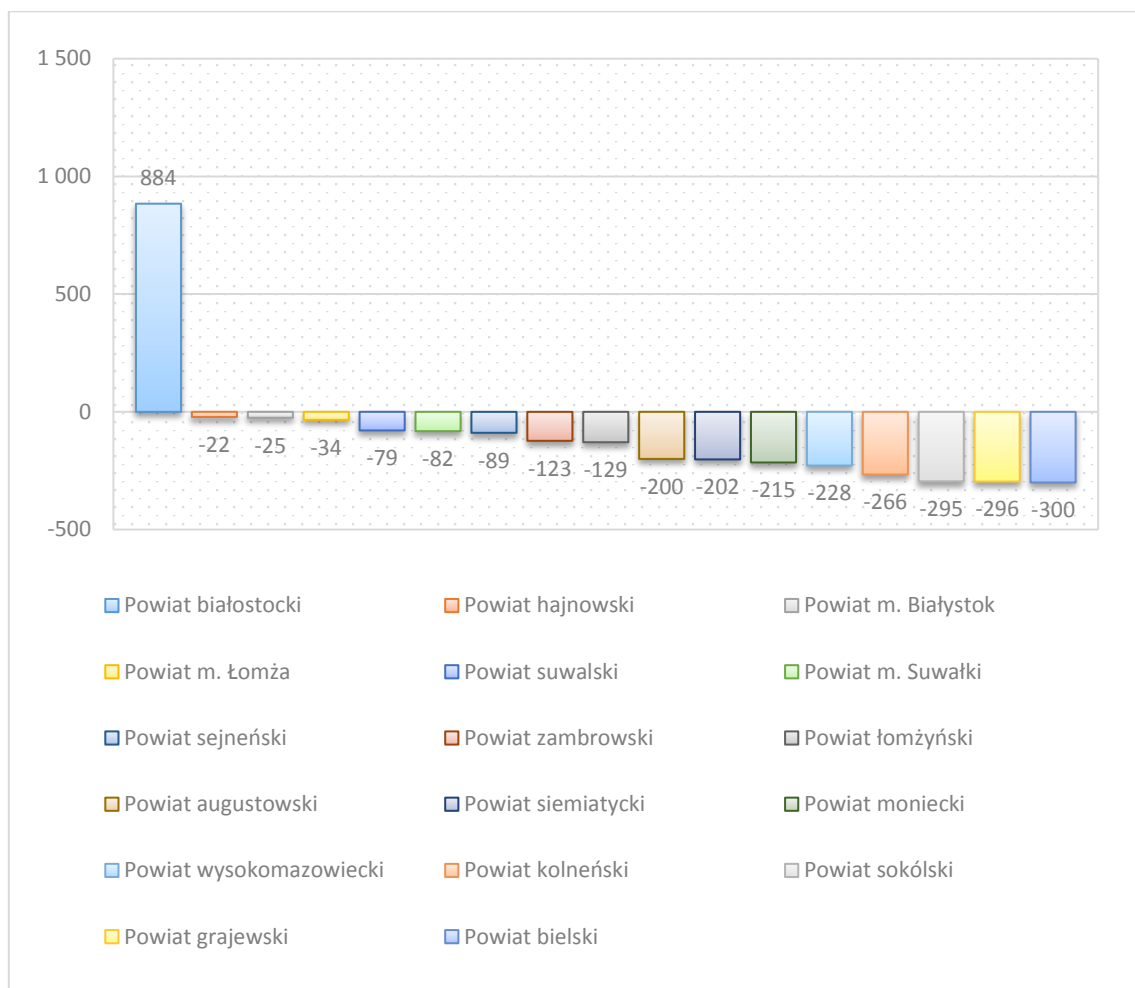
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Największy ujemny przyrost naturalny miał miejsce w roku 2013 (-1,28) oraz 2015 (-1,24). Ostatni dodatni bilans przyrostu naturalnego identyfikowano w regionie w 2010 roku (0,09).

Saldo migracji w województwie podlaskim, podobnie jak w przypadku przyrostu naturalnego, przyjmuje wartość ujemną (-1 701 osób w 2017 roku). Na przestrzeni lat 2010-2017 najwyższe saldo

migracji w regionie odnotowano w 2013 roku (-2 511 osób), najniższe w 2016 (- 1 287 osób) (por. Załącznik 1, wskaźnik 4).

Wykres 3. Saldo migracji w województwie podlaskim w 2017 roku (osoby)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Uwzględniając rozkład terytorialny salda migracji, najmniej korzystna sytuacja miała miejsce w powiatach bielskim, grajewskim oraz sokółskim. W latach 2010-2017 na obszarze tych powiatów obserwowano najwyższy odpływ ludności. Na poziomie gmin zjawisko to najbardziej charakteryzowało: Bielsk Podlaski (2) i Hajnówkę (1). W dalszej kolejności, wysokie ujemne saldo migracji dotyczyło gmin: Grajewo (1), Sokółka (3), Zambrów (1). Dodatnie saldo migracji, w latach 2010-2017 identyfikowano w powiecie białostockim – najkorzystniejszej sytuacji kształtowała się w Choroszczy (3), w gminie Dobrzyniewo Duże (2), Juchnowiec Kościelny (2), Supraśl (3), Wasilków (3). W 2017 roku miasta na prawach powiatu nie odnotowały dodatniego salda migracji (por. Załącznik 1, wskaźnik 4).

Na przestrzeni ostatnich lat obserwowany jest proces starzenia się społeczeństwa, towarzyszy mu zjawisko tzw. „podwójnego starzenia się ludności”, wyrażone szybszym, w porównaniu do całej populacji, wzrostem liczby osób w wieku 65 lat i więcej oraz osób w wieku 80 lat i więcej. Tendencja ta charakteryzuje również województwo podlaskie (por. Załącznik 1, wskaźnik 5).

Wykres 4. Struktura ludności województwa podlaskiego według płci i wieku w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

W 2017 roku mediana wieku ludności w województwie podlaskim wyniosła: dla kobiet 42,6 lat, dla mężczyzn 38,9 lat. W tym samym roku, mediana wieku ludności w Polsce wyniosła: dla kobiet 42,2 lat, dla mężczyzn 38,9 lat.

Tabela 2. Mediana wieku ludności w województwie podlaskim i Polsce

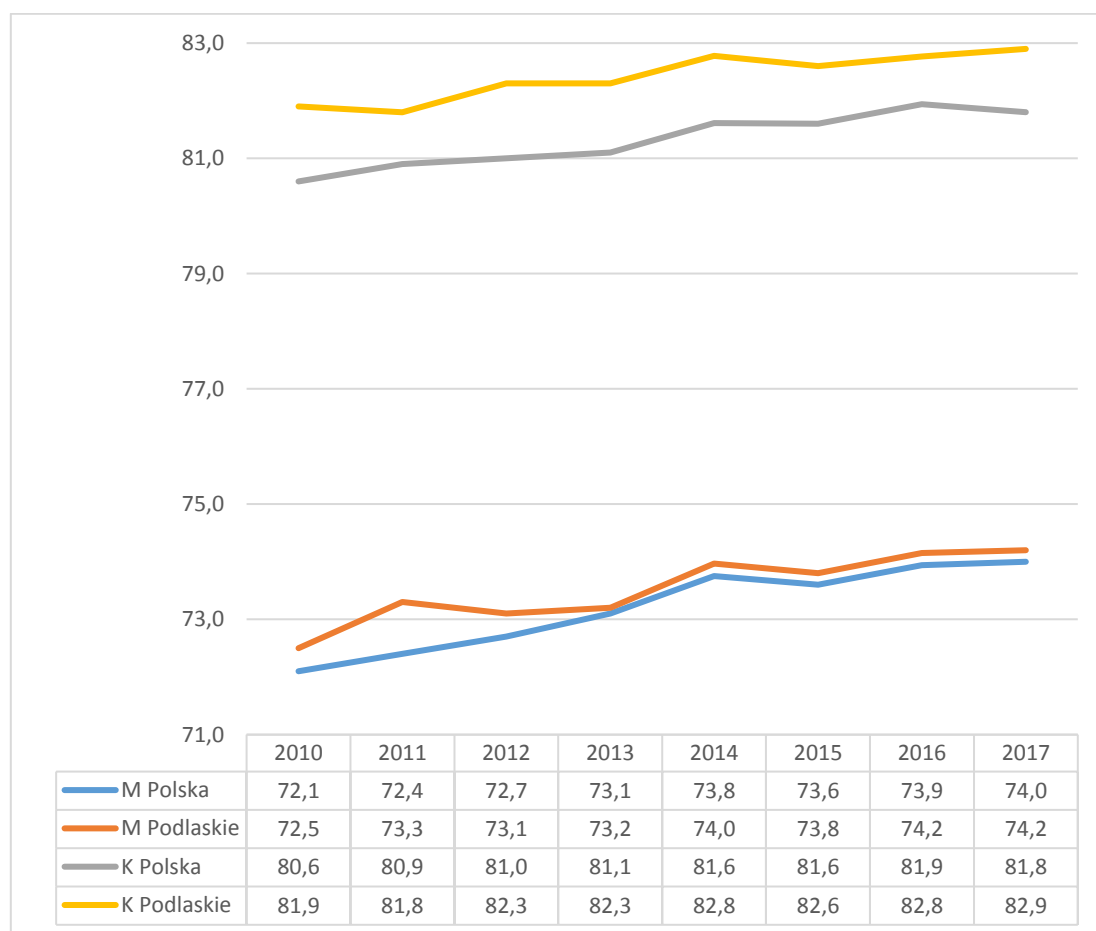
Wyszczególnienie	Ogółem		Miasto		Wieś	
	2010	2017	2010	2017	2010	2017
Kobiety						
Polska	39,9	42,2	41,7	43,8	37,4	39,9
Podlaskie	40,0	42,6	40,0	42,9	40,0	42,2
Mężczyźni						
Polska	36,3	38,9	37,0	39,7	35,2	37,7
Podlaskie	36,3	38,9	35,5	38,6	37,3	39,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Demograficznego* GUS, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018, s. 57.

Średni wiek ludności mieszkającej w miastach województwa podlaskiego jest niższy od średniej wieku mieszkańców Polski. Odmienna sytuacja obserwowana jest na terenach wiejskich, gdzie mediana wieku Podlasiaków jest wyższa od mediany wieku ludności Polski.

Przeciętne dalsze trwanie życia mieszkańca województwa podlaskiego jest dłuższe niż średnia dla kraju i systematycznie rośnie. Kobiety urodzone w 2017 roku w województwie podlaskim osiągną średni wiek 82,9 podczas, gdy w Polsce wiek ten wyniesie 81,8. Mężczyźni urodzeni w 2017 roku w województwie podlaskim osiągną średni wiek 74,2 lata (mieszkańcy Polski: 74,0).

Wykres 5. Przeciętne dalsze trwanie życia w momencie urodzenia w województwie podlaskim i Polsce

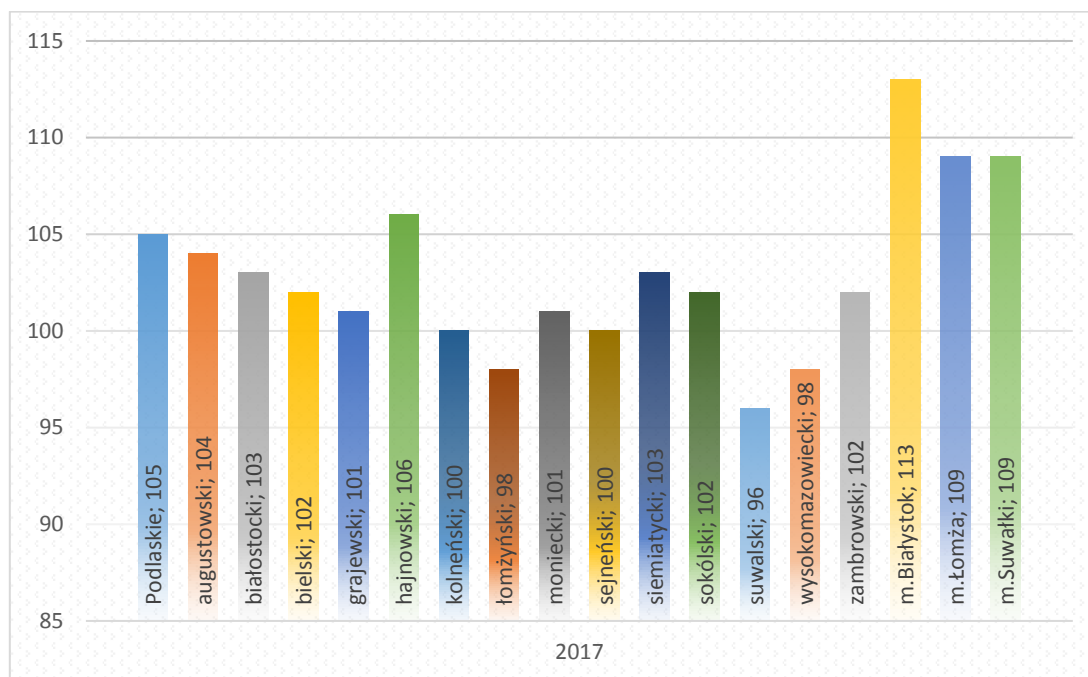

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Kobiety urodzone w latach 2010-2017 w województwie podlaskim będą żyły średnio o 9 lat dłużej niż mężczyźni. Różnica pomiędzy przeciętnym dalszym trwaniem życia kobiet i mężczyzn urodzonych w analizowanym okresie w Polsce wynosi 8 lat (por. Załącznik 1, wskaźnik 6).

Województwo podlaskie należy do najmniej sfeminizowanych regionów w Polsce, na 100 mężczyzn przypada w Podlaskiem 105 kobiet. Średnia dla kraju wynosi 107. Najwyższe wartości współczynnika feminizacji w latach 2010-2017 obserwowano w miastach powiatowych: Białymstoku (113), Łomży (109), Suwałkach (109). Na poziomie gmin, najwięcej kobiet przypadających na 100 mężczyzn znajdowało się w Białymstoku (1) (113), Milejczycach (2) (113), Augustowie (1) (112), Sejnach (1) (112), Hajnówce (1) (111), Siemiatyczach (1) (110).

Wykres 6. Współczynnik feminizacji w powiatach województwa podlaskiego w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

W analizowanym okresie, najmniej kobiet przypadających na 100 mężczyzn zamieszkiwało powiaty: suwalski, łomżyński, wysokomazowiecki. Do najmniej sfeminizowanych gmin należą: Turośl (2) (91), Klukowo (2) (92), Jeleniewo (2) (93), Brańsk (2) (93), Dziadkowice (2) (93), Kobylin – Borzymy (2) (93), Sejny (2) (93) (por. Załącznik 1, wskaźnik 7).

Współczynnik obciążenia demograficznego w województwie podlaskim, czyli liczba osób w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym, wyniósł w 2017 roku 60,8 i był niższy o 2,6 p. proc. od wartości notowanej w kraju. Dane na poziomie powiatów wskazują na znaczące rozbieżności w wartości współczynnika demograficznego: najwyższą liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym przypadającą na 100 osób w wieku produkcyjnym obserwowano w 2017 roku w powiecie hajnowskim – 71,3, najniższą w powiecie kolneńskim – 56,8. Dane identyfikowane na poziomie gmin w 2017 roku wskazują obszary, na których współczynnik obciążenia demograficznego przekracza liczbę 100 osób, są to dwa obszary: Orla (2) (113,4) oraz Dubicze Cerkiewne (2) (106,2). Najmniej osób w wieku nieprodukcyjnym przypadających na 100 osób w wieku produkcyjnym, w roku 2017 identyfikowano w gminach: Suwałki (2) (55,2), Juchnowiec Kościelny (2) (53,8), Kolno (1) (51,4) (por. Załącznik 1, wskaźnik 8).

Tabela 3. Współczynnik obciążenia demograficznego w województwie podlaskim według powiatów w latach 2010, 2013 i 2017

Wyszczególnienie	2010	2013	2017
augustowski	60,1	58,8	60,2
białostocki	57,2	56,5	59,4
bielski	67,4	66,4	68,5

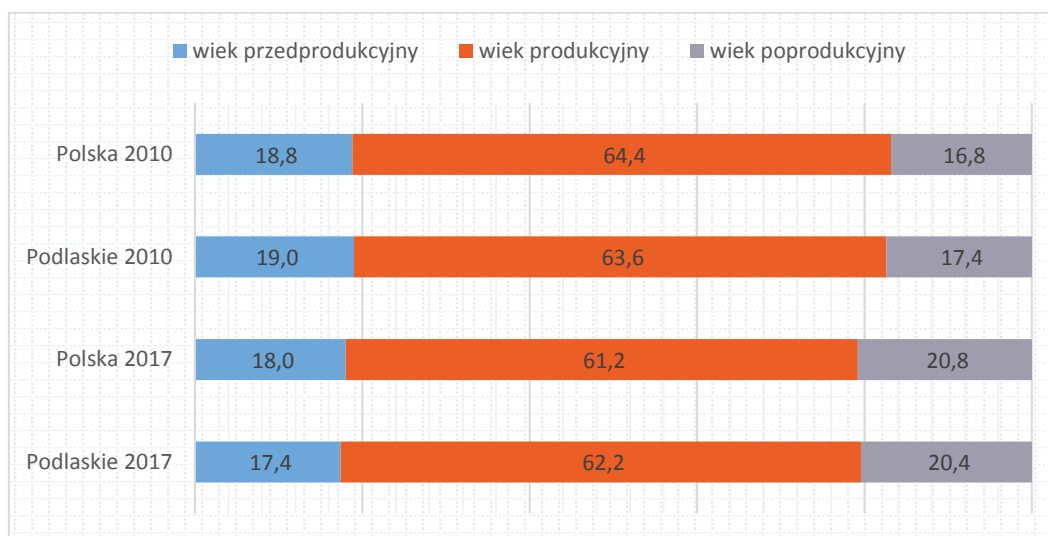
Wyszczególnienie	2010	2013	2017
grajewski	56,7	55,9	57,9
hajnowski	65,5	66,3	71,3
kolneński	61,8	57,3	56,8
łomżyński	63,5	59,6	58,1
moniecki	61,7	58,5	58,8
sejneński	61,5	60,9	61,6
siemiatycki	66,1	62,8	62,8
sokólski	61,7	60,1	61,2
suwalski	63,9	60,6	60,4
wysokomazowiecki	64,5	62,4	63,7
zambrowski	58,5	58,0	60
m. Białystok	50,7	53,8	61,2
m. Łomża	47,6	50,6	58,2
m. Suwałki	50,6	51,5	56,8
Polska	55,2	57,6	63,4
Podlaskie	57,3	57,3	60,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

W analizowanym okresie współczynnik obciążenia demograficznego najszybciej rósł w mieście powiatowym Łomża (wzrost o 10,6 p. proc.).

Na przestrzeni lat 2010-2017 struktura wiekowa ludności województwa podlaskiego uległa zmianie – zmniejszył się odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym, a zwiększył w wieku poprodukcyjnym. W 2017 roku, najwyższy odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym obserwowano w powiecie suwalskim (19,5%), w wieku produkcyjnym – w powiecie kolneńskim (63,8%), w wieku poprodukcyjnym – w powiecie hajnowskim (27,5%). W analizowanym okresie, najniższe wartości odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym notowano w powiecie hajnowskim (14,2%), w wieku produkcyjnym – w powiecie hajnowskim (58,4%), w wieku poprodukcyjnym – w powiatach kolneńskim oraz łomżyńskim (18%).

Wykres 7. Odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w województwie podlaskim i w Polsce w roku 2010 i 2017

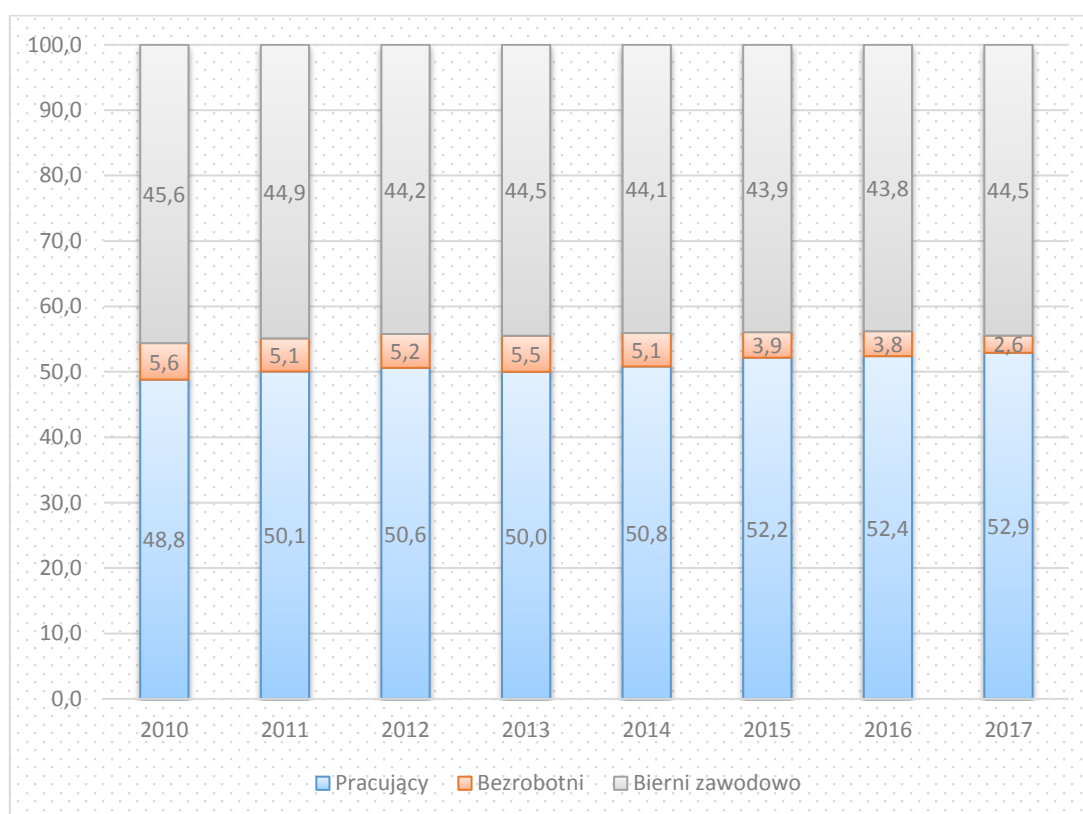
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Na poziomie gmin zjawisko najwyższego odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym charakteryzowało Turośl (2) (21,8%), w wieku produkcyjnym – Kolno (1) (66,1%), w wieku poprodukcyjnym – Dubicze Cerkiewne (2) (40,7%). Najniższy odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym na poziomie gminy, osiągnęły w 2017 roku: Dubicze Cerkiewne (2) (10,8%), w wieku produkcyjnym – Orla (2) (46,9%), w wieku poprodukcyjnym – Juchnowiec Kościelny (2) (14,9%).

1.2. Charakterystyka rynku pracy

Sytuację w zakresie aktywności ekonomicznej ludności przedstawiają dane dotyczące wykonywania pracy, pozostawania bezrobotnym lub biernym zawodowo. Obserwacje poczynione w latach 2010-2017 wykazały utrzymywanie się w województwie podlaskim stałych tendencji w poszczególnych kategoriach aktywności ekonomicznej ludności. W 2017 roku liczba pracujących w województwie podlaskim wyniosła 482 tys. osób, liczba bezrobotnych osiągnęła wartość 24 tys. osób, a liczba biernych zawodowo 405 tys. osób.

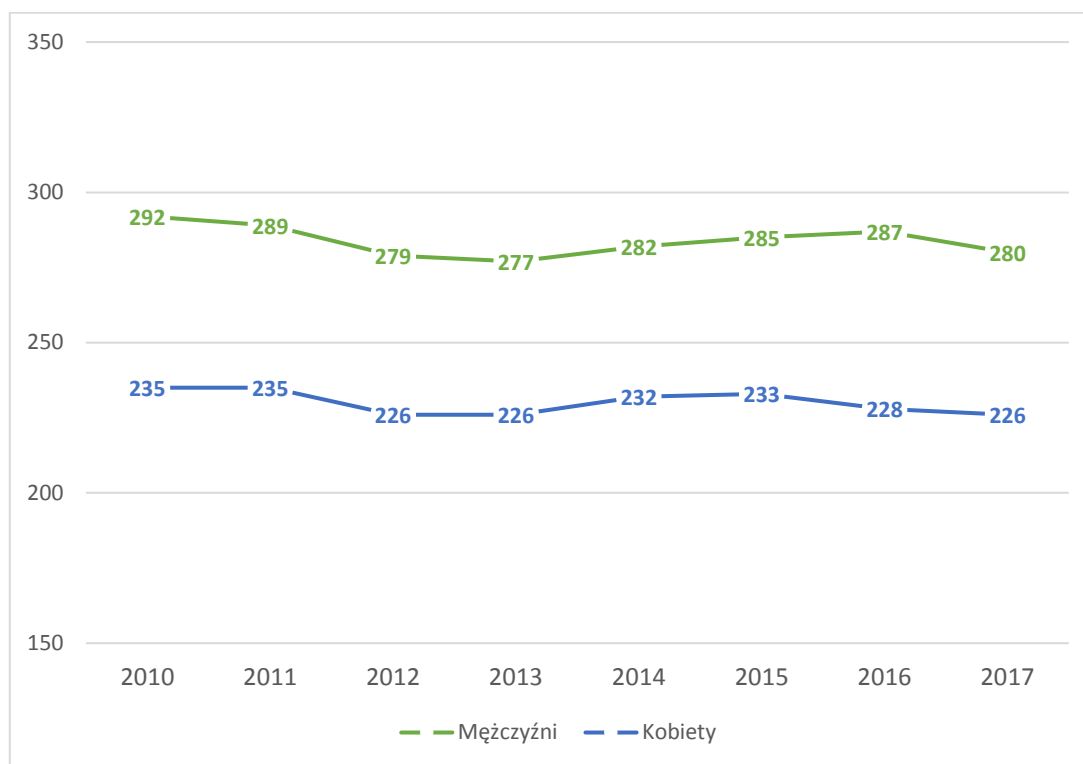
Wykres 8. Struktura ludności województwa podlaskiego w 2017 roku według aktywności ekonomicznej (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Od kilku lat, w Podlaskiem sukcesywnie wzrasta liczba osób wykonujących pracę zawodową: zmiana o 4,1 p. proc. w latach 2010-2017. W okresie pięcioletnim, w latach 2010-2014, liczba biernych zawodowo utrzymywała na podobnym poziomie – niewielkie wahania punktowe. Widoczny spadek w tej kategorii aktywności ekonomicznej ludności notuje się od roku 2015. Zmniejszeniu uległa liczba bezrobotnych: z 5,6% w 2010 roku do 2,6% w 2017 roku (zmiana o 2,9 p. proc.).

Wykres 9. Liczba pracujących wg płci w województwie podlaskim w 2017 roku (w tys. osób)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

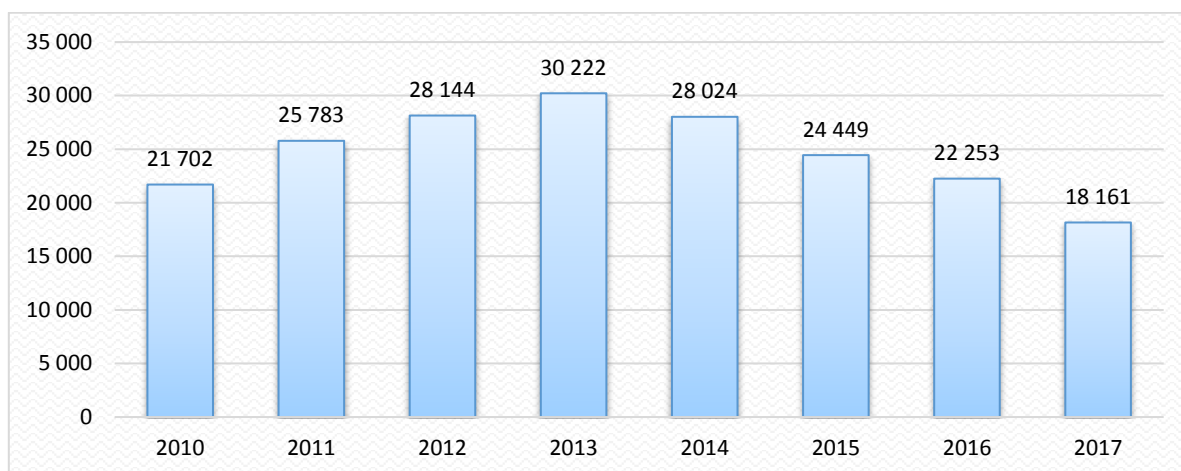
W latach 2013-2015 obserwowano w regionie jednoczesny wzrost liczby aktywnych zawodowo kobiet i mężczyzn. Po roku 2015 liczba aktywnych zawodowo kobiet stopniowo ulegała zmniejszeniu. Spadek liczby aktywnych zawodowo mężczyzn nastąpił rok później. Zmiany w populacji aktywnych zawodowo, na przestrzeni lat 2010-2017, w większym stopniu uwidoczniły się wśród zbiorowości mężczyzn niż kobiet (por. Załącznik 1, wskaźnik 9).

1.3. Bezrobocie

Analiza kluczowych wskaźników bezrobocia rejestrowanego stanowi jeden z istotnych elementów obrazujących sytuację w województwie podlaskim, w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa. Ma ona na celu przede wszystkim zbadanie poziomu występowania zjawiska bezrobocia. Ponieważ ewentualne świadczenia i pomoc państwa z tytułu świadczeń łagodzących skutki ubóstwa powiązane są z bezrobociem rejestrowanym, analizie poddano wskaźniki charakteryzujące bezrobocie na podlaskim rynku pracy.

Na przestrzeni lat 2010-2017 liczba zarejestrowanych bezrobotnych w województwie podlaskim ulegała dość znacznym zmianom. Od 2010 roku do końca 2013 roku poziom bezrobocia wzrósł o 39,3% (z 21 702 osób do 30 222 osób). Począwszy od 2014 roku zauważalne jest sukcesywne zmniejszanie się liczby bezrobotnych. W analizowanym okresie najniższą liczbę bezrobotnych zanotowano pod koniec 2017 roku - 18 161 osób (spadek o 39,9% w stosunku do 2013 r.).

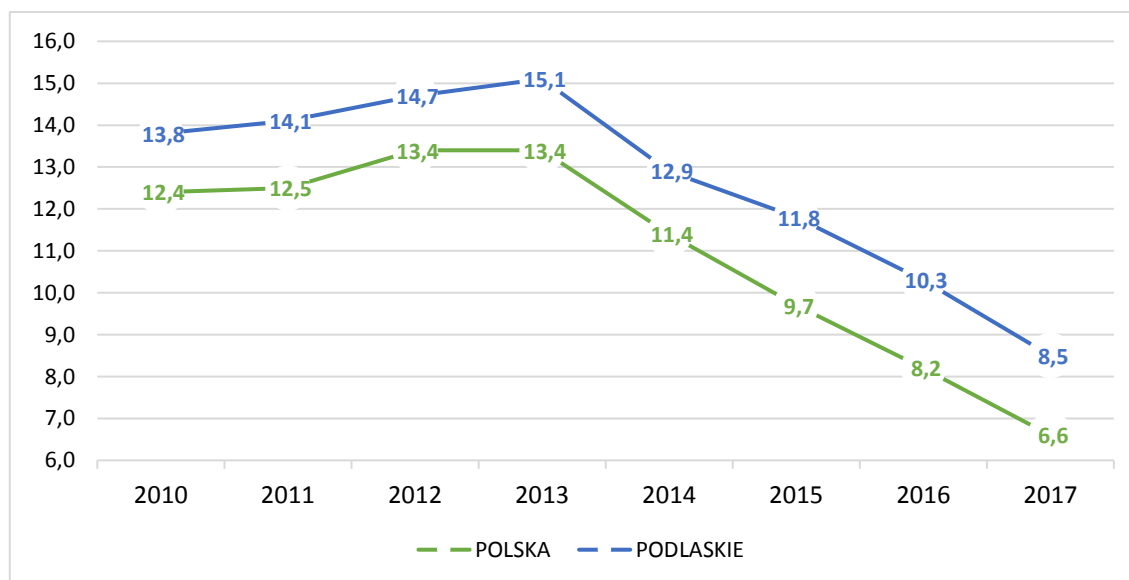
Wykres 10. Liczba bezrobotnych zarejestrowanych w województwie podlaskim w latach 2010-2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Wraz z malejącą liczbą zarejestrowanych bezrobotnych, malała także wartość stopy bezrobocia – czyli udział bezrobotnych w populacji osób aktywnych zawodowo³. Na koniec 2017 roku stopa bezrobocia w województwie podlaskim osiągnęła najniższą wartość w badanym okresie, tj. 8,5%. Mimo to w dalszym ciągu była wyższa o prawie 2 pkt. proc. od stopy bezrobocia w kraju wynoszącej na koniec 2017 roku 6,6%.

Wykres 11. Stopa bezrobocia rejestrowanego (w %) w województwie podlaskim na tle kraju w latach 2010-2017

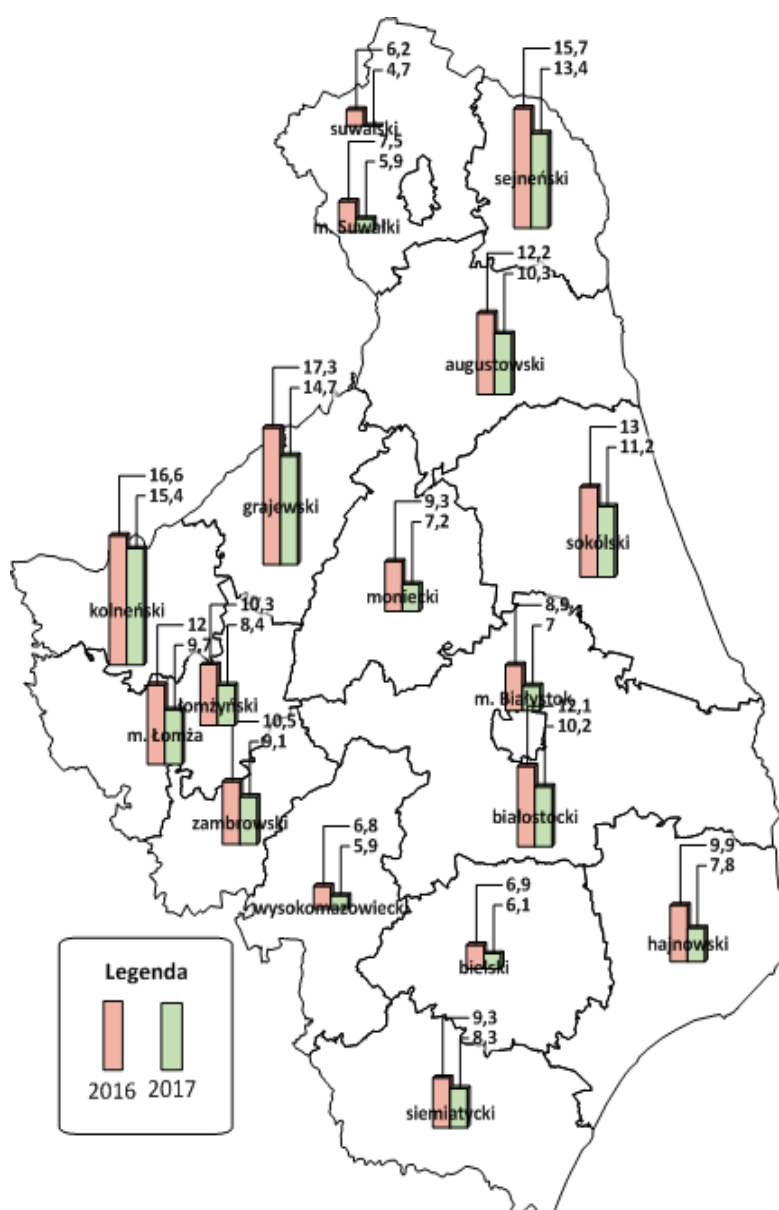
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

³ **Aktywni zawodowo**, to wszyscy pracujący zawodowo (pracodawcy, pracownicy najemni, pracujący na własny rachunek, nieodpłatnie pomagający członkowie rodzin) oraz zarejestrowani bezrobotni. Do ludności aktywnej zawodowo nie zalicza się uczniów odbywających naukę zawodu, gospodyń domowych i osób żyjących wyłącznie z kapitału. Źródło: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/aktywnosc-zawodowa;3867110.html> (data dostępu: 03.01.2019 r.).

Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie podlaskim, począwszy od 2013 roku, sukcesywnie maleje. Jednak na poziomie powiatów występują znaczne różnice w wielkości tego wskaźnika.

W 2016 roku stopa bezrobocia rejestrowanego była wyższa od średniej dla województwa aż w 13 spośród 17 powiatów w regionie. Dla porównania w 2017 roku stopa bezrobocia rejestrowanego była wyższa od średniej dla województwa już tylko w 8 powiatach. Widoczna jest więc wyraźna tendencja spadkowa, wynikająca ze zmniejszającej się w kolejnych latach liczby zarejestrowanych osób bezrobotnych. Szczególnie trudną sytuację można zaobserwować w powiatach: kolneńskim, grajewskim, sejneńskim, sokółskim i augustowskim. Największy spadek stopy bezrobocia w okresie od końca grudnia 2013 roku do końca grudnia 2017 roku zaobserwowano w powiatach: augustowskim, białostockim i grajewskim.

Mapa 2. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie podlaskim w latach 2016-2017 w przekroju powiatów (w %)

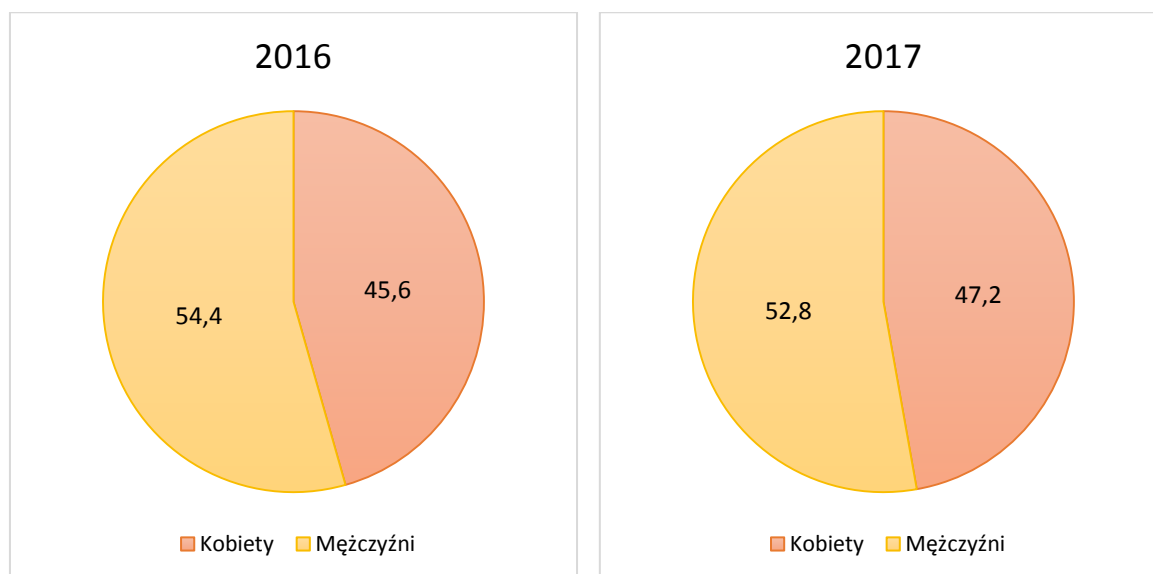
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Stopa bezrobocia w województwie podlaskim w 2017 roku, w porównaniu do roku poprzedniego, zmniejszyła się w każdym z powiatów. Największy spadek odnotowano w powiecie grajewskim (o 2,6 pkt. proc.) oraz sejneńskim i w łomży (spadek o 2,3 pkt. proc.). W 2017 roku najwyższą stopą bezrobocia charakteryzowały się powiaty kolneński – 15,4%, grajewski – 14,7% oraz sejneński – 13,4%. Najniższą stopą bezrobocia rejestrowanego charakteryzowały się Suwałki oraz powiaty suwalski i wysokomazowiecki.

Bezrobocie w województwie podlaskim koncentruje się w głównej mierze w miastach, w których rejestruje się dwukrotnie więcej bezrobotnych niż na wsi. Bezrobotni zamieszkali na wsi nie znajdują się, jak mogłoby się wydawać, w lepszej sytuacji. Obserwowana sytuacja wynika ze znaczącej płynności rynku pracy na obszarach miejskich, determinowanej wyższą niż na terenach wiejskich liczbą podmiotów gospodarczych oferujących miejsca pracy, a więc stwarzających większą możliwość znalezienia pracy w mieście niż na wsi. Wśród zarejestrowanych w województwie podlaskim bezrobotnych, na koniec 2016 roku, mieszkańcy wsi stanowili 37,1% ogółu bezrobotnych⁴.

Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w województwie podlaskim, począwszy od 2013 roku zmniejszyła się wśród obu płci. Wśród ogółu zarejestrowanych bezrobotnych kobiety stanowiły 45,6% w 2016 roku, natomiast w 2017 roku - 47,2%. Największy odsetek bezrobotnych kobiet pod koniec 2017 roku zanotowano w Mieście Suwałki, powiecie suwalskim i powiecie zambrowskim. Bezrobocie wśród mężczyzn dominowało natomiast w powiatach: sejneńskim, sokólskim i wysokomazowieckim.

Wykres 12. Struktura bezrobotnych według płci w województwie podlaskim w latach 2016-2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL.

Grupą najbardziej dotkniętą brakiem pracy w województwie podlaskim są mężczyźni powyżej 55 roku życia. Wyższy odsetek bezrobotnych kobiet niż mężczyzn można natomiast zaobserwować w przedziale wiekowym 25-34 lata.

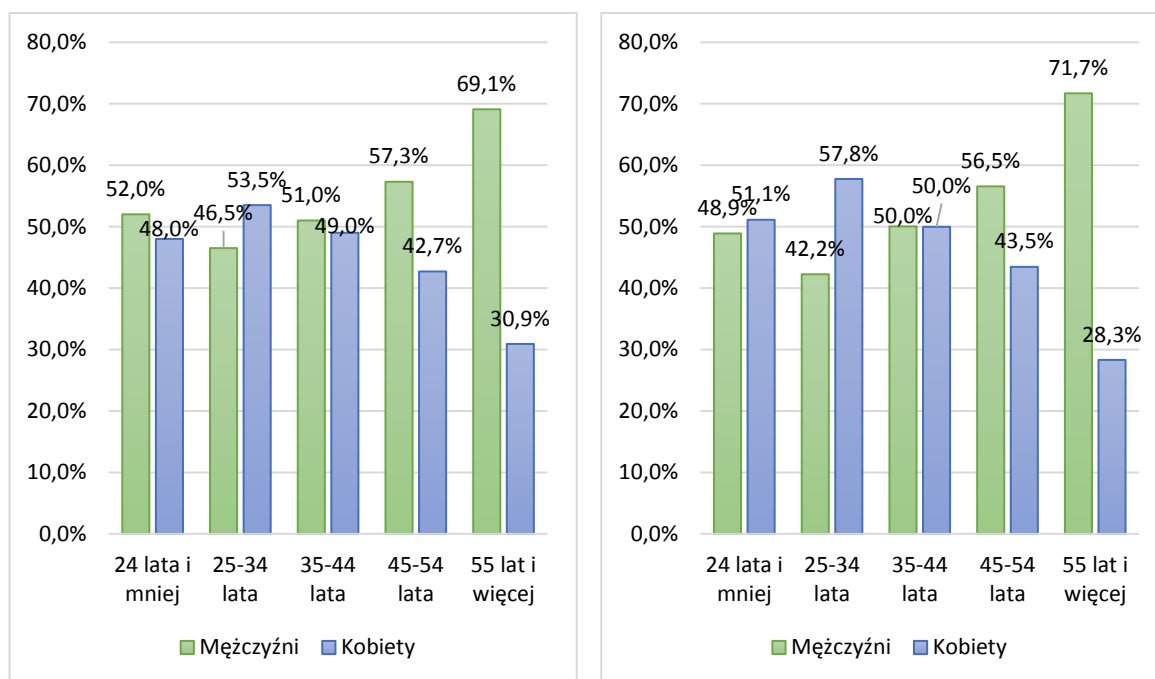
⁴ *Sytuacja na rynku pracy w województwie podlaskim w 2016 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Białystok 2017, s. 50.

Tabela 4. Struktura bezrobotnych według płci i wieku w województwie podlaskim w latach 2016-2017

Wiek/płeć	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	% Mężczyźni	% Kobiety
2016 rok					
24 lata i mniej	3 681	3 401	7 082	52,0%	48,0%
25-34 lata	6 503	7 494	13 997	46,5%	53,5%
35-44 lata	4 902	4 714	9 616	51,0%	49,0%
45-54 lata	4 805	3 578	8 383	57,3%	42,7%
55 lat i więcej	6 413	2 870	9 283	69,1%	30,9%
2017 rok					
24 lata i mniej	2 639	2 759	5 398	48,9%	51,1%
25-34 lata	4 927	6 736	11 663	42,2%	57,8%
35-44 lata	4 202	4 197	8 399	50,0%	50,0%
45-54 lata	3 937	3 025	6 962	56,5%	43,5%
55 lat i więcej	5 431	2 144	7 575	71,7%	28,3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

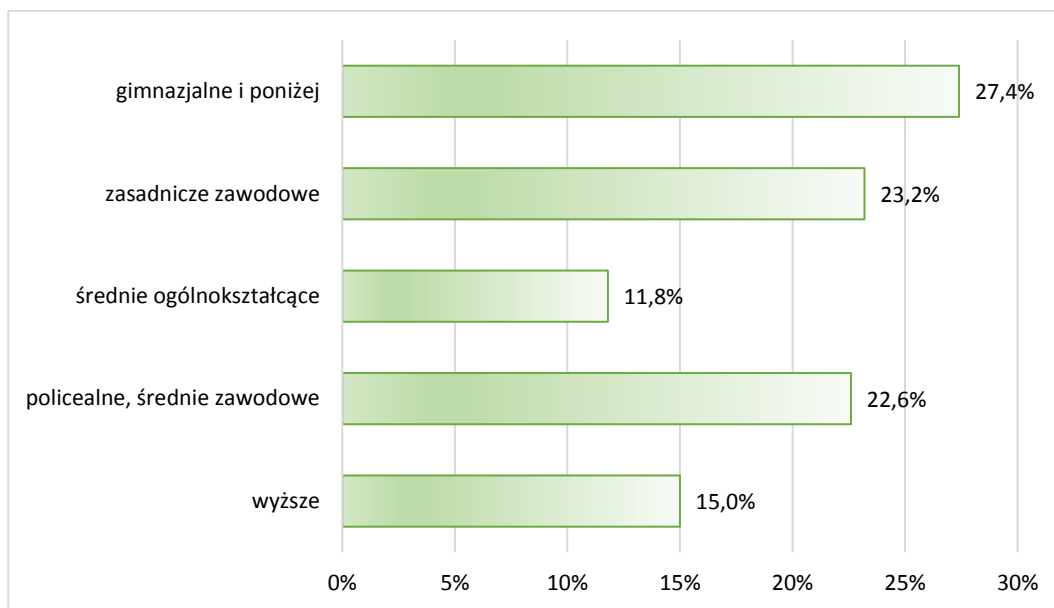
Wykres 13. Struktura bezrobotnych według płci i wieku w województwie podlaskim w latach 2016-2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Na brak zatrudnienia niewątpliwie ma wpływ poziom wykształcenia. Wśród osób bezrobotnych w 2017 roku dominowały osoby posiadające wykształcenie gimnazjalne i niższe (27,4%). Nieco mniej liczną grupę (23,2% ogółu bezrobotnych) stanowiły osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Zwraca uwagę stosunkowo duży odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym (22,6% ogółu bezrobotnych). Nasuwa się, więc pytanie o adekwatność oferty edukacyjnej szkół zawodowych w kontekście zapotrzebowania rynku pracy. Najniższy odsetek zarejestrowanych bezrobotnych posiadał wykształcenie średnie ogólnokształcące (11,8% ogółu bezrobotnych), co może wynikać z faktu kontynuowania nauki przez tę kategorię osób na studiach wyższych.

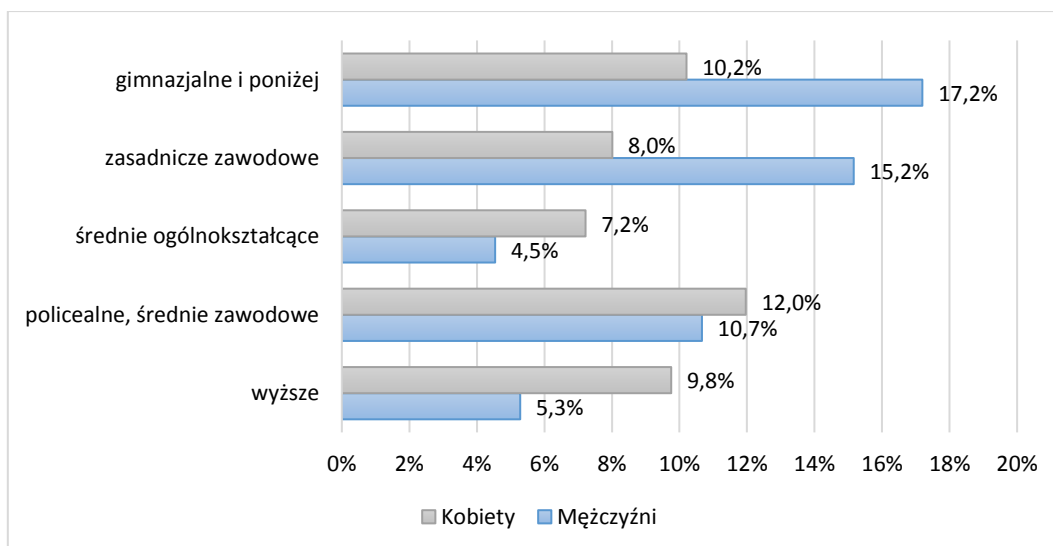
Wykres 14. Struktura bezrobotnych według wykształcenia w województwie podlaskim w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Wśród najłatwiej wykształconych bezrobotnych (posiadających wykształcenie zasadnicze zawodowe oraz gimnazjalne i niższe) znacząco dominowali mężczyźni. Najwięcej bezrobotnych kobiet zaobserwowano natomiast w grupie osób z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym. Wyraźne dysproporcje w liczbie bezrobotnych kobiet i mężczyzn można zaobserwować w grupie osób z wyższym wykształceniem (odpowiednio 9,8% i 5,3% ogółu bezrobotnych).

Wykres 15. Struktura bezrobotnych według płci i wykształcenia w województwie podlaskim w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

W badanym okresie, bezrobotne kobiety w województwie podlaskim stanowiły nieco mniej liczną grupę niż bezrobotni mężczyźni. Pomimo zmniejszającej się, począwszy od 2013 roku, ogólnej liczby

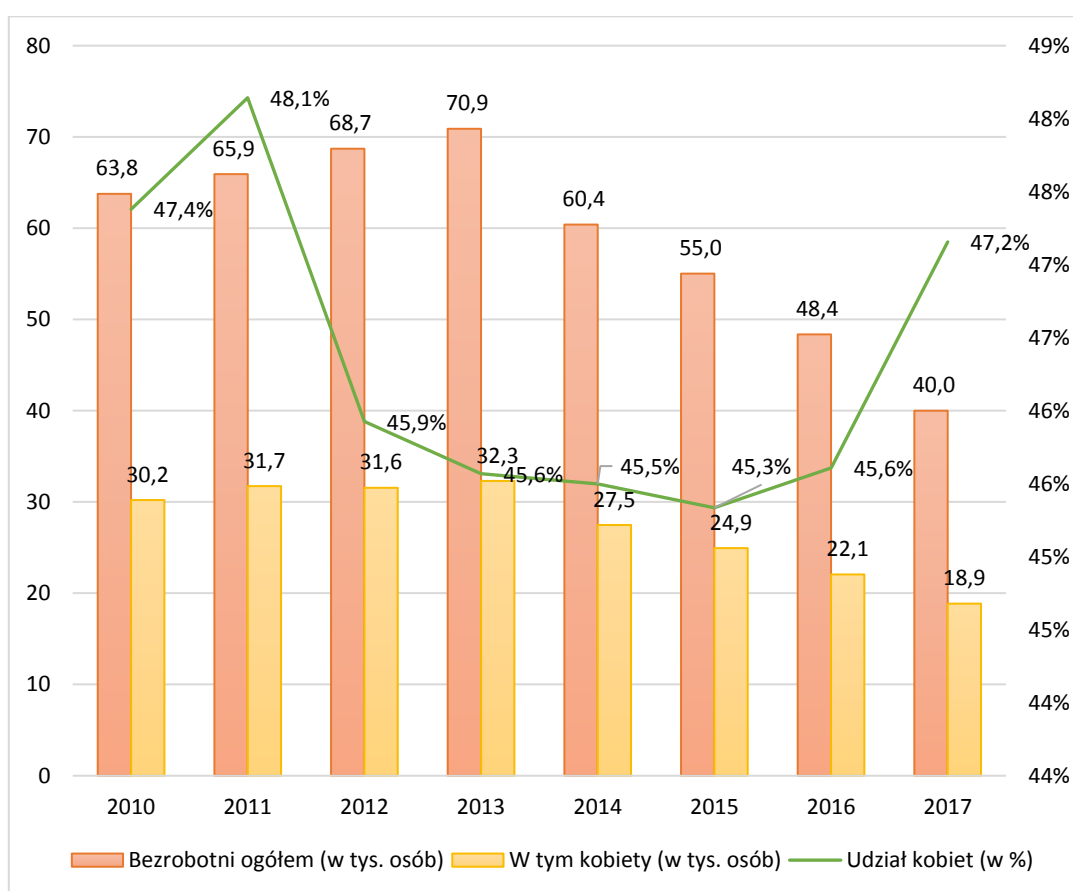
bezrobotnych, w tym także liczby bezrobotnych kobiet, udział kobiet w liczbie zarejestrowanych bezrobotnych wahał się w przedziale 45-47%.

Tabela 5. Udział kobiet w bezrobotnych w województwie podlaskim w latach 2010-2017

Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Bezrobotni ogółem (w tys. osób)	63,8	65,9	68,7	70,9	60,4	55,0	48,4	40,0
W tym kobiety (w tys. osób)	30,2	31,7	31,6	32,3	27,5	24,9	22,1	18,9
Udział kobiet (w %)	47,4%	48,1%	45,9%	45,6%	45,5%	45,3%	45,6%	47,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Wykres 16. Liczba i udział kobiet w populacji bezrobotnych ogółem w województwie podlaskim w latach 2010-2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Osoba długotrwale bezrobotna to taka, która pozostaje w rejestrach powiatowego urzędu pracy łącznie przez ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich dwóch lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego dorosłych⁵.

⁵ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocii zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U.2018.1265 tj. z późn. zm.).

Tabela 6. Długotrwale bezrobotni w województwie podlaskim w latach 2014-2017

Wyszczególnienie	Bezrobotni (stan na koniec miesiąca)
Grudzień 2017	
Ogółem w województwie	39 997
Długotrwale bezrobotni	23 784
Wskaźnik udziału	59,5%
Grudzień 2016	
Ogółem w województwie	48 361
Długotrwale bezrobotni	29 301
Wskaźnik udziału	60,6%
Grudzień 2015	
Ogółem w województwie	55 019
Długotrwale bezrobotni	33 424
Wskaźnik udziału	60,7%
Grudzień 2014	
Ogółem w województwie	60 394
Długotrwale bezrobotni	37 409
Wskaźnik udziału	61,9%

Źródło: opracowano na podstawie "Podlaski rynek pracy" - informator miesięczny (grudzień 2014, 2015, 2016, 2017), dokumenty dostępne w Internecie, <http://wupbialystok.praca.gov.pl/podlaski-rynek-pracy-informator-miesieczny> (data dostępu: 11.04.2018 r.).

Według danych z powiatowych urzędów pracy województwa podlaskiego najwyższe udziały długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych w końcu grudnia 2017 roku dotyczyły następujących powiatów: sokólskiego (68,2%), kolneńskiego (67,1%) i siemiatyckiego (64,3%). Z danych zgromadzonych przez Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku wynika, że zjawisko długotrwałego bezrobocia występuje we wszystkich kategoriach wieku i wykształcenia, najczęściej dotyczy jednak osób z niewielkim stażem pracy⁶. Jest ono jedną z istotnych przyczyn prowadzących do wykluczenia społecznego.

Wnioski wynikające z analizy sytuacji demograficznej i społecznej:

- Województwo podlaskie boryka się z istotnymi problemami demograficznymi, potęgowanymi przez uwarunkowania wynikające z małej liczby ludności i najniższej w kraju gęstości zaludnienia. Nasilenie tendencji depopulacyjnych wynika przede wszystkim z ujemnego salda migracji oraz ujemnego przyrostu naturalnego. Widoczne jest zmniejszenie skali migracji zagranicznych na rzecz migracji międzyregionalnych. Wewnątrzregionalne kierunki przemieszczania się ludności spowodowały w ostatnich latach wzrost liczby ludności w Białymstoku i Suwałkach oraz powiecie białostockim. Najmniej korzystna sytuacja, pod względem salda migracji, ma miejsce w powiatach bielskim, grajewskim oraz sokólskim. Spadająca liczba ludności w poszczególnych gminach przekłada się bezpośrednio na sytuację na wewnątrzregionalnym rynku pracy. W efekcie ma duży wpływ na zakres i natężenie zjawiska bezrobocia, a tym samym także

⁶ Podlaski rynek pracy, Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Białystok 2017, s. 31, 36.

występowania zjawiska ubóstwa i prowadzonych działań w obszarze włączenia społecznego.

- Społeczeństwo regionu, podobnie jak w całym kraju, wykazuje cechy starzenia się. Świadczy o tym zwiększająca się populacja osób w wieku poprodukcyjnym, przy jednoczesnym spadku liczby osób w wieku przedprodukcyjnym. Podlaskie kobiety i mężczyźni żyją przeciętnie dłużej niż średnio w Polsce. Wydłuża się przeciętne dalsze trwanie życia, co skutkuje powiększaniem się grona osób starszych, wymagających wsparcia. Równocześnie występuje zjawisko „podwójnego starzenia się” polegające na szybszym, w porównaniu do całej populacji, wzroście liczby osób w wieku 65 lat i więcej oraz osób w wieku 80 lat i więcej. Zjawisko to może powodować powstawanie problemów społecznych, które wymagają podjęcia ukierunkowanych działań inkluzyjnych, na poziomie powiatu, czy nawet gminy.
- Pomimo niekorzystnych trendów w zakresie obciążenia demograficznego, należy podkreślić stosunkowo dobrą sytuację regionu w zakresie struktury wiekowej populacji ludności województwa. Społeczeństwo regionu jest stosunkowo młode. Najwyższy odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym występuje w powiecie suwalskim, zaś w wieku produkcyjnym w powiecie kolneńskim. Najliczniejsze kategorie wiekowe wśród kobiet i mężczyzn stanowią osoby w wieku 25-39 lat.
- Struktura populacji ludności województwa charakteryzuje się dobrymi (wyższymi od średniej krajowej) wskaźnikami udziału ludności w wieku produkcyjnym. Współczynnik obciążenia demograficznego w województwie podlaskim jest niższy od wartości notowanej w kraju. Proces starzenia się społeczeństwa, przy jednocześnie dużym zahamowaniu przyrostu naturalnego, jest szczególnie widoczny w powiatach: hajnowskim, bielskim i siemiatyckim. Najwyższą liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym, przypadającą na 100 osób w wieku produkcyjnym obserwowano w powiecie hajnowskim. Dane identyfikowane na poziomie gmin, w 2017 roku wskazują obszary, na których współczynnik obciążenia demograficznego przekracza liczbę 100 osób, są to dwie gminy: Orla (powiat bielski) oraz Dubicze Cerkiewne (powiat hajnowski). Istnieje konieczność wzięcia pod uwagę potrzeb wskazanych gmin w zakresie dostępu osób starszych do usług społecznych oraz planowaniu działań w obszarze włączania społecznego.
- Najlepszą sytuacją demograficzną charakteryzują się ośrodki subregionalne: Białystok, Łomża i Suwałki oraz powiat białostocki, przede wszystkim ze względu na strukturę ludności według ekonomicznych grup wieku, najniższe wartości wskaźnika obciążenia demograficznego, najwyższy przyrost naturalny, dodatnie saldo przyrostu naturalnego. Nasilenie problemów demograficznych występuje w pięciu powiatach charakteryzujących się najniższą liczbą ludności, wynikającą z niskiego przyrostu naturalnego, ujemnego salda migracji, starzejącego się społeczeństwa i niekorzystnej struktury ekonomicznych grup wieku, tj. sejneńskim, suwalskim, monieckim, kolneńskim i hajnowskim.
- Na skutek negatywnego przyrostu naturalnego i faktu wydłużania się przeciętnego dalszego trwania życia, zbiorowość potencjalnych zasobów pracy maleje. Rośnie udział pracowników w wieku niemobilnym⁷. Pozytywnym zjawiskiem jest obserwowany

⁷ Za mobilny przyjmuje się wiek 18-44 lata, za wiek niemobilny – okres życia człowieka od 45 roku życia do osiągnięcia wieku emerytalnego, Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, *Popyt na zawody i kompetencje na*

w ostatnich latach stały wzrost liczby pracujących mężczyzn. Problemem jest z pewnością spadająca aktywność zawodowa kobiet oraz utrzymujący się na stałym poziomie udział grupy osób biernych zawodowo.

- Województwo podlaskie charakteryzuje się znaczną przewagą liczby biernych zawodowo kobiet nad mężczyznami. Oznacza to, że duża liczba niepracujących kobiet nie podejmuje również aktywnego poszukiwania pracy, co z kolei wpływa na liczbę osób bezrobotnych. Jeżeli kobiety w większości charakteryzuje status biernych zawodowo, następstwem obserwowanego stanu rzeczy jest mniejsza liczba kobiet (niż mężczyzn) w statystykach bezrobocia. Dlatego też, odwrotnie niż w innych województwach Polski, liczba bezrobotnych mężczyzn w regionie znacznie przewyższa liczbę bezrobotnych kobiet. Bierność zawodową należy uznać za zjawisko niekorzystne, zwiększające prawdopodobieństwo korzystania ze świadczeń pomocy społecznej.
- Liczba zarejestrowanych bezrobotnych oraz stopa bezrobocia w województwie podlaskim zmniejszają się. Jednak pomimo znacznej poprawy poziomu stopy bezrobocia w województwie, tj. 8,5% na koniec roku 2017, sytuacja w odniesieniu do wartości przeciętnej dla Polski (6,6%) pozostaje niekorzystna.
- W 2017 roku stopa bezrobocia rejestrowanego była wyższa od średniej dla województwa w ośmiu powiatach. Szczególnie trudną sytuację można zaobserwować w powiatach: kolneńskim, grajewskim, sejneńskim, sokólskim i augustowskim. Najniższą stopą bezrobocia rejestrowanego charakteryzowały się Suwałki oraz powiaty suwalski i wysokomazowiecki. Największy spadek stopy bezrobocia w okresie od końca grudnia 2013 roku do końca grudnia 2017 roku zaobserwowano w powiatach: augustowskim, białostockim i grajewskim.
- W regionie problemem jest długotrwałe bezrobocie. Jest ono jedną z istotnych przyczyn prowadzących do wykluczenia społecznego. Taki status posiada około 60% zarejestrowanych bezrobotnych w województwie. Zjawisko to występuje we wszystkich kategoriach wieku i wykształcenia, najczęściej dotyczy jednak osób z niewielkim stażem pracy. Najwięcej długotrwale bezrobotnych odnotowano w powiecie sokólskim, kolneńskim i siemiatyckim. Jest to grupa mogąca powiększyć liczbę osób korzystających ze świadczeń społecznych, ważna z punktu widzenia do objęcia działaniami włączającymi.

2. Pomoc społeczna w województwie podlaskim

Polityka społeczna określana inaczej mianem polityki socjalnej oznacza „działalność państwa i innych organizacji w dziedzinie kształtowania warunków życia i pracy ludzi oraz stosunków społecznych”. Polityka społeczna będąca jedną z dziedzin działalności państwa realizowana jest przez różne polityki szczegółowe.⁸ W zakresie polityki socjalnej znajdują się zagadnienia dotyczące zabezpieczenia społecznego, pracy, zdrowia, wychowania oraz mieszkalnictwa⁹.

Pomoc społeczna jest jedną z instytucji polityki społecznej, ukierunkowaną na wspieranie osób i rodzin w przewyższaniu trudnych sytuacji życiowych, z którymi nie są w stanie sobie poradzić, wykorzystując własne możliwości i uprawnienia¹⁰. Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia życie w warunkach odpowiadających godności człowieka¹¹.

Głównym zadaniem pomocy społecznej jest umożliwienie osobom potrzebującym i rodzinom życia w warunkach godnych, zabezpieczających realizację najważniejszych potrzeb. Jednocześnie jest to praca nad usamodzielnieniem tych osób i ich integracji ze społeczeństwem. Pomoc społeczna opiera się na: przyznawaniu i wypłacaniu świadczeń, pracy socjalnej, prowadzeniu i rozwoju niezbędnej infrastruktury socjalnej, analizie i ocenie potrzeb wsparcia w postaci pieniężnej i materialnej, realizacji zadań będących efektem rozeznaczonych potrzeb społecznych, rozwijaniu nowych form pomocy społecznej i samopomocy w ramach zidentyfikowanych potrzeb.¹²

Wsparcie w ramach polityki społecznej realizowane jest przez jednostki samorządu terytorialnego. Część realizowanych zadań należy do zadań własnych gmin, powiatów oraz województw, pozostałe leżą w gestii administracji rządowej. Administracja rządowa zleca realizację niektórych z nich gminom i powiatom. Szczegółowy katalog zadań pomocy społecznej oraz jego podział pomiędzy administrację publiczną umieszczony jest na stronie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.¹³

Zadanie własne jednostki samorządu terytorialnego mogą być realizowane samodzielnie lub we współpracy z jednostkami pomocniczymi w ramach podpisanych umów i porozumień. Samorząd wykonuje je na zasadzie domniemanej kompetencji, w oparciu o własne środki finansowe oraz swoją bezpośrednią odpowiedzialność. Wśród zadań własnych wyróżnić można zadania obowiązkowe (z realizacji, których jednostka samorządu nie może zrezygnować) oraz fakultatywne (realizowane w zakresie jakim umożliwiają to środki w budżecie oraz lokalne potrzeby).

Zadania zlecone jednostki samorządu terytorialnego są zadaniami publicznymi wynikającymi z uzasadnionych potrzeb państwa, ustawowo przekazanymi do wykonania jednostkom samorządu terytorialnego. Wykonywane są po zapewnieniu przez zleceniodawcę środków finansowych na ich

⁸ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Polityka-spoeczna-Pomoc-spoeczna;4575108.html> (data dostępu: 01.02.2019 r.).

⁹ R. Szarfenberg, *Definicje, zakres i konteksty polityki społecznej*, dokument dostępny w Internecie, <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/> (data dostępu: 01.02.2019 r.).

¹⁰ <https://www.gov.pl/web/rodzina/pomoc-spoeczna> (data dostępu: 04.01.2019 r.).

¹¹ *Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej*, Dz.U.2018.1508 t. j. z późn. zm., art. 3.

¹² *Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2020*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014, s. 116.

¹³ <https://www.gov.pl/web/rodzina/podzial-zadan-miedzy-administracje-publiczna> (data dostępu: 10.01.2019 r.).

realizację oraz w jego imieniu. Jednostka samorządu terytorialnego nie ma możliwości odmowy wykonania zadań zleconych.¹⁴

Na terenie województwa podlaskiego zadania pomocy społecznej realizowane są na poziomie:¹⁵

- 1) gminy – przez 118 ośrodków pomocy społecznej: 11 miejskich, 26 miejsko-gminnych oraz 78 gminnych;
- 2) powiatu – przez 14 powiatowych centrów pomocy rodzinie;
- 3) województwa:
  - a) ze strony administracji samorządowej – przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej;
  - b) ze strony administracji rządowej – przez Wydział Polityki Społecznej Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Powyższe instytucje odpowiedzialne są za kształtowanie oraz realizowanie polityki społecznej, w tym również pomocy społecznej.

Tabela 7. Struktura wydatków na zadania w ramach polityki społecznej w 2017 roku w województwie podlaskim (zł)

Wyszczególnienie	Ogółem
Przeciwdziałanie narkomanii	1 492 135
Przeciwdziałanie alkoholizmowi	18 446 763
Działalność placówek opiekuńczo - wychowawczych	24 347 990
Domy Pomocy Społecznej	107 297 327
Ośrodki Wsparcia	15 975 261
Rodziny zastępcze	31 961 773
Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie	1 792 751
Wspieranie rodziny (m.in. asystenci rodziny i rodziny wspierające)	8 266 878
Świadczenia rodzinne, świadczenia z funduszu alimentacyjnego oraz składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe z ubezpieczenia społecznego	385 880 183
Składki na ubezpieczenie zdrowotne opłacane za osoby pobierające niektóre świadczenia z pomocy społecznej, niektóre świadczenia rodzinne oraz za osoby uczestniczące w zajęciach centrum integracji społecznej	5 377 850
Zasiłki i pomoc w naturze oraz składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe	57 773 242
Dodatki mieszkaniowe	26 710 810
Zasiłki stałe	31 118 110
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	6 969 779
Ośrodek Pomocy Społecznej	88 890 583
Specjalistyczne poradnictwo, mieszkania chronione i ośrodki interwencji kryzowej	1 590 474
Usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze	16 203 821
Pomoc w zakresie dożywiania	28 892 187
Pomoc dla cudzoziemców	607 272
Centra Integracji Społecznej	652 295
Usuwanie skutków klęsk żywiołowych	281 744
Pozostała działalność	14 102 792

¹⁴ https://samorząd.infor.pl/sektor/organizacja/ustroj_i_jednostki/670849,Zadania-jednostek-samorządu-terytorialnego.html.

¹⁵ *Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do 2020 roku*, op. cit., s. 123.

Wyszczególnienie	Ogółem
Tworzenie i funkcjonowanie żłobków	16 714 142
Tworzenie i funkcjonowanie klubów dziecięcych	87 950
Dzienni opiekunowie	64 589
Rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych	4 753 683
Zespoły orzekania o niepełnosprawności	3 740 363
Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych	17 908 703
Pozostała działalność w zakresie polityki społecznej	3 852 776
Pomoc materialna dla uczniów o charakterze socjalnym	14 256 368
Pomoc materialna dla uczniów o charakterze motywacyjnym	1 064 214
Świadczenie wychowawcze	765 061 561
Wydatki ogółem	1 702 136 369

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Oceny Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2018, s. 56.

Najwyższy poziom środków finansowych, w 2017 roku, wydatkowany został na świadczenia wychowawcze, blisko 45% ogółu budżetu. Natomiast około 23% wydatków stanowiły świadczenia rodzinne, świadczenia z funduszu alimentacyjnego oraz składki na ubezpieczenie emerytalne i rentowe z ubezpieczenia społecznego. Zbliżony poziom wydatków objął zadania w zakresie przeciwdziałania alkoholizmowi, usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych, wsparcia żłobków oraz Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. W województwie podlaskim znacznie mniej środków przeznaczonych jest na przeciwdziałanie narkomanii niż alkoholizmowi, co świadczy o znacznie mniejszym natężeniu problemu narkomanii w porównaniu do alkoholizmu. Najmniej środków zostało przeznaczonych na sfinansowanie działalności klubów dziecięcych oraz dziennych opiekunów. W odniesieniu do instytucjonalnych zasobów pomocy i wsparcia¹⁶ najwyższe wydatki przeznaczane są na działalność Domów Pomocy Społecznej oraz placówek opiekuńczo-wychowawczych.

Największe środki na realizację zadań w ramach pomocy społecznej i innych obszarów polityki społecznej w województwie podlaskim wydatkowano w miastach: Białystok, Suwałki i Łomża oraz w powiatach: białostockim i sokólskim. W przeliczeniu na jednego mieszkańca wartość przedmiotowych wydatków wyniosła 723,35 zł. Najwyższe wydatki identyfikowano w powiecie suwalskim – 919,63 zł, najniższe w powiecie wysokomazowieckim – 626,45 zł¹⁷.

2.1. Zapotrzebowanie na świadczenia z pomocy społecznej w województwie podlaskim

Świadczenia społeczne są odpowiedzią na zjawisko identyfikowanego ubóstwa. Ubóstwo, bieda jest tematem obecnym w dyskursie politycznym, publicystycznym i naukowym, rozważanym w kategorii problemu społecznego. Zjawisko ubóstwa niepokoi w miarę rozszerzania się jego zasięgu i staje się przedmiotem zainteresowania Państwa po przekroczeniu społecznie akceptowanego progu. Gwałtowne rozszerzanie się obszarów ubóstwa grozi utrwaleniem się zjawiska polaryzacji materialnej. Zmienia się społeczny wizerunek osób ubogich. Obok kategorii tradycyjnie kojarzących się z niedostatkiem (bezrobotni, emeryci, osoby starsze, osoby z niepełnosprawnością, etc.), status

¹⁶ Instytucjonalne zasoby pomocy i wsparcia obejmują instytucje świadczące usługi w ramach pomocy społecznej, wsparcia rodziny oraz ekonomii społecznej.

¹⁷ *Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2017, s. 54-55.

biednych zyskały również osoby pracujące, lecz osiągające zbyt niskie dochody, aby zapewnić sobie i swoim rodzinom godziwe warunki życia (*working poor*). Problematyka ubóstwa, utrzymująca się na wysokim poziomie stymuluje społeczną mobilizację do działania. Podejmowane są próby prowadzenia polityki społecznej i stymulowania odpowiednich struktur, ukierunkowanych na przeciwdziałanie zjawisku, redukowanie jego przyczyn, minimalizowanie skutków i ograniczanie zasięgu.¹⁸

Ubóstwo to ograniczenie wyboru szans życiowych, to naruszenie ludzkiej godności. Oznacza brak możliwości skutecznego uczestnictwa w społeczeństwie. Oznacza też niedostatek żywności i ubrań potrzebnych rodzinie, brak możliwości uczęszczania do szkoły i korzystania ze służby zdrowia, brak dostępu do ziemi, którą można uprawiać lub pracy, żeby móc zarobić za życie, brak dostępu do kredytu. Ubóstwo oznacza również zagrożenie, bezsilność i wykluczenie jednostek, rodzin i społeczności. Oznacza podatność na przemoc i często wiąże się z życiem w niepewnych warunkach bez dostępu do czystej wody i urządzeń sanitarnych.¹⁹

Główny Urząd Statystyczny publikuje dane dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego, szacowanego na podstawie wyników badania budżetów gospodarstw domowych, przy zastosowaniu trzech różnych definicji ubóstwa: stopa ubóstwa relatywnego, stopa ubóstwa skrajnego, stopa ubóstwa ustawowego.

Stopa ubóstwa relatywnego określa odsetek osób w gospodarstwach domowych, w których poziom wydatków (uwzględniający również wartość artykułów otrzymanych bezpłatnie oraz wartość spożycia naturalnego) jest niższy niż granica ubóstwa relatywnego. Granica ubóstwa relatywnego została przyjęta na poziomie 50% średnich miesięcznych wydatków ustalonych na poziomie wszystkich gospodarstw domowych z uwzględnieniem tzw. oryginalnej skali ekwiwalentności OECD.²⁰

Biorąc pod uwagę relatywną granicę ubóstwa dla 1-osobowego gospodarstwa domowego wynosiła w 2014 roku 713 zł, w 2015 roku – 734 zł, w 2016 roku – 770 zł, a w 2017 roku – 799 zł. Natomiast w przypadku 4-osobowej rodziny próg ubóstwa wynosił odpowiednio: 1926 zł, 1982 zł, 2080 zł oraz 2157 zł²¹.

Tabela 8. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym w latach 2007-2017

Wyszczególnienie	Miara	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Woj. podlaskie	%	23,9	23,1	23,3	25,0	24,2	23,0	22,7	23,9	19,1	17,0	22,4
Zmiana w porównaniu z rokiem poprzednim	pkt. proc.	-	-0,8	0,2	1,7	-0,8	-1,2	-0,3	1,2	-4,8	-2,1	8,2
Polska	%	17,3	17,6	17,3	17,4	16,9	16,3	16,2	16,2	15,5	13,9	13,4

¹⁸ I. Kaźmierczak Kałużna, *Ubóstwo jako problem społeczny. Kwestie terminologiczne i ustalenia empiryczne*, „Kultura i Społeczeństwo”, PAN, 2012 nr 1.

¹⁹ Definicja Komitetu Europejskiej Sieci Przeciw Ubóstwu (EAPN) za ONZ, <http://www.eapn.org.pl/o-ubostwie/definicje/> (data dostępu: 10.01.2019 r.).

²⁰ <http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3215,pojecie.html> (data dostępu: 10.01.2019 r.).

²¹ *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2017 r., informacja sygnałowa*, Główny Urząd Statystyczny s. 5., dokument dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/za-sieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2017-r-,14,5.html> (data dostępu: 04.07.2018 r.).

Wyszczególnienie	Miara	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Zmiana w porównaniu z rokiem poprzednim	pkt. proc.	-	0,3	-0,3	0,1	-0,5	-0,6	-0,1	0,0	-0,7	-1,6	-0,5
Różnica w stosunku do wartości dla Polski	pkt. proc.	6,6	5,5	6,0	7,6	7,3	6,7	6,5	7,7	3,6	3,1	9,0
Pozycja wśród województw	poz.	4	4	3	4	3	3	2	2	6	6	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym w województwie podlaskim do 2016 roku charakteryzował się trendem spadkowym. W 2017 roku nastąpił wzrost wskaźnika o ponad 8 pkt. proc., przy czym jego poziom, w analizowanym okresie, znacznie przekraczał średnią wartość wskaźnika dla Polski. Oznacza to, że w regionie znacznie więcej osób, niż przeciętnie w kraju, dysponuje dochodem wynoszącym mniej niż 50% średnich dochodów w kraju. Województwo podlaskie, do 2014 roku było jednym z regionów o najwyższym poziomie wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym w Polsce (2 miejsce w roku 2014). W latach 2015-2016 region zajmował 6 pozycję wśród pozostałych regionów. Natomiast w 2017 r., w województwie podlaskim zamieszkiwał najwyższy, w skali kraju, odsetek osób w gospodarstwach domowych, których wydatki nie przekraczały 50% średnich miesięcznych wydatków gospodarstw domowych. W 2017 roku różnica między zasięgiem ubóstwa relatywnego w województwie podlaskim a średnio w kraju osiągnęła najwyższą, w ostatnim dziesięcioleciu, wartość 9 pkt. proc.

Stopa ubóstwa skrajnego określa odsetek osób w gospodarstwach domowych, w których poziom wydatków (obejmujący również wartość artykułów otrzymywanych bezpłatnie oraz wartość spożycia naturalnego) był niższy niż granica ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji), która wyznacza poziom zaspokojenia potrzeb, poniżej którego następuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwój psychofizyczny człowieka.²²

Granica ubóstwa skrajnego dla gospodarstw jednoosobowych w roku 2017 została ustalona na poziomie 582 zł (540 zł w 2014 roku). W przypadku rodzin czteroosobowych minimum egzystencji określone zostało kwotą 1571 zł. Dla porównania w 2014 roku kwota ta wynosiła 1458 zł.²³

Tabela 9. Zasięg ubóstwa skrajnego w latach 2007-2017

Wyszczególnienie	Miara	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Woj. podlaskie	%	10,1	8,4	9,2	9,1	11,2	10,7	11,2	10,9	7,8	4,2	7,2
Zmiana w porównaniu z rokiem poprzednim	pkt. proc.	-	-1,7	0,8	-0,1	2,1	-0,5	0,5	-0,3	-3,1	-3,6	3,0
Polska	%	6,6	5,6	5,7	5,8	6,8	6,8	7,4	7,4	6,5	4,9	4,3
Zmiana w porównaniu z rokiem poprzednim	pkt. proc.	-	-1,0	0,1	0,1	1,0	0,0	0,6	0,0	-0,9	-0,6	-0,6
Różnica w stosunku do wartości dla Polski	pkt. proc.	3,5	2,8	3,5	3,3	4,4	3,9	3,8	3,5	1,3	-0,7	2,9

²² <http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3214,pojecie.html> (data dostępu: 10.01.2019 r.).

²³ *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2017 r., informacja sygnałowa*, Główny Urząd Statystyczny, op. cit., s. 5.

Wyszczególnienie	Miara	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Pozycja wśród województw	poz.	4	3	2	4	2	2	2	3	8	10	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym w województwie podlaskim charakteryzuje się wahaniami. W całym analizowanym okresie, tj. w latach 2007-2017 (z wyłączeniem roku 2016) ubóstwem skrajnym objęty był wyższy odsetek osób niż średnio w kraju. Dodatkowo województwo podlaskie zajmuje wysokie lokaty w rankingu województw pod względem zasięgu ubóstwa skrajnego.

Stopa ubóstwa ustawowego określa odsetek osób w gospodarstwach domowych, w których poziom wydatków (obejmujący również wartość artykułów otrzymanych bezpłatnie oraz wartość spożycia naturalnego) jest niższy niż ustawowa granica ubóstwa, czyli kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej.²⁴

Ustawowa granica ubóstwa od 2015 roku nie zmieniła się w wynosi 634 zł dla 1-osobowych gospodarstw domowych (542 zł w 2014 roku) oraz 2056 zł dla 4-osobowych domowych (1824 zł w 2014 roku)²⁵.

Tabela 10. Zasięg ubóstwa ustawowego w latach 2007-2017

Wyszczególnienie	Miara	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Woj. podlaskie	%	19,5	14,4	12,7	11,3	10,3	10,7	17,6	18,0	13,4	14,7	16,6
Zmiana w porównaniu z rokiem poprzednim	pkt. proc.	-	-5,1	-1,7	-1,4	-1,0	0,4	6,9	0,4	-4,6	1,3	8,2
Polska	%	14,6	10,6	8,3	7,4	6,6	7,2	12,8	12,2	12,2	12,7	10,7
Zmiana w porównaniu z rokiem poprzednim	pkt. proc.	-	-4,0	-2,3	-0,9	-0,8	0,6	5,6	-0,6	0,0	0,5	-2,0
Różnica w stosunku do wartości dla Polski	pkt. proc.	4,9	3,8	4,4	3,9	3,7	3,5	4,8	5,8	1,2	2,0	5,9
Pozycja wśród województw	poz.	4	5	2	4	2	3	2	2	8	7	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Odsetek osób, które znajdują się w zasięgu ubóstwa ustawowego charakteryzuje się wahaniami. Niestabilność zauważalna jest również w skali całego kraju. W analizowanym okresie, tj. od 2007 roku wysokość odsetka osób żyjących w ubóstwie w województwie podlaskim przekraczała średnią wartość dla Polski, co oznacza, że w regionie wyższy odsetek ludności może ubiegać się o pieniężne świadczenia z pomocy społecznej niż w kraju. W 2016 blisko 15% mieszkańców regionu mogło ubiegać się o taką pomoc (przyrost o 1,3 pkt. proc. w stosunku do roku 2015).

²⁴ <http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3217,pojecie.html> (data dostępu: 10.01.2019 r.).

²⁵ *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2017 r., informacja sygnałna*, Główny Urząd Statystyczny, op. cit., s. 5.

Od roku 2011, zarówno w skali kraju, jak i w województwie podlaskim, wzrasta przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym pochodzący ze świadczeń społecznych.

Tabela 11. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych ze świadczeń społecznych

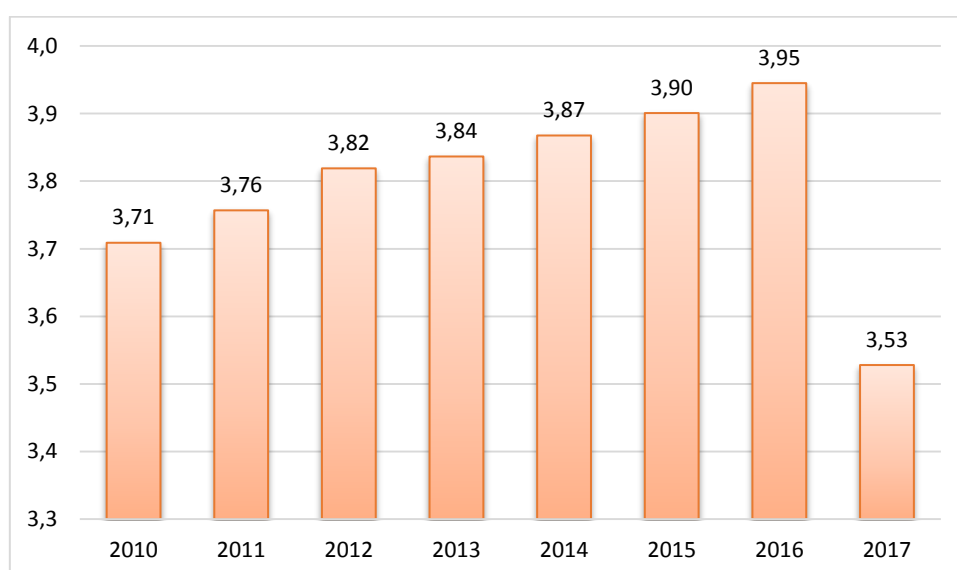
Wyszczególnienie	Miara	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Woj. podlaskie (A)	zł	325,91	367,83	376,05	396,42	388,32	456,13	507,31
Zmiana w porównaniu z rokiem poprzednim	%	-	11,4	2,2	5,1	-2,1	14,9	10,1
Polska (B)	zł	348,86	369,24	378,21	387,70	397,30	459,14	499,11
Udział w wartości A w B	%	93,4	99,6	99,4	102,2	97,7	99,3	101,6
Pozycja wśród województw	poz.	13	6	8	6	12	8	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL.

W 2017 roku przeciętny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych ze świadczeń społecznych, wynoszący 507,31 zł przekraczał wartość dla Polski o około 8 zł. Pomimo ponadprzeciętnego poziomu przeciętnego dochodu ze świadczeń społecznych, województwo podlaskie plasowało się na 6 pozycji wśród wszystkich regionów. W siedmioletnim okresie, tj. w latach 2011-2017 spadek wartości przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego, którego źródłem były świadczenia społeczne obserwowany był jedynie w 2015 roku (spadek o 2,1% w stosunku do roku poprzedniego). Pod względem wysokości dochodów ze świadczeń społecznych przypadających na 1 osobę w gospodarstwie domowym, wśród województw Polski Wschodniej, podlaskie plasuje się na 2 pozycji, za województwem świętokrzyskim.

Stale rośnie stosunek liczby osób korzystających z pomocy społecznej w regionie do liczby beneficjentów tej pomocy w kraju.

Wykres 17. Udział osób korzystających z pomocy społecznej w województwie podlaskim w odniesieniu do liczby osób korzystających z pomocy społecznej w kraju

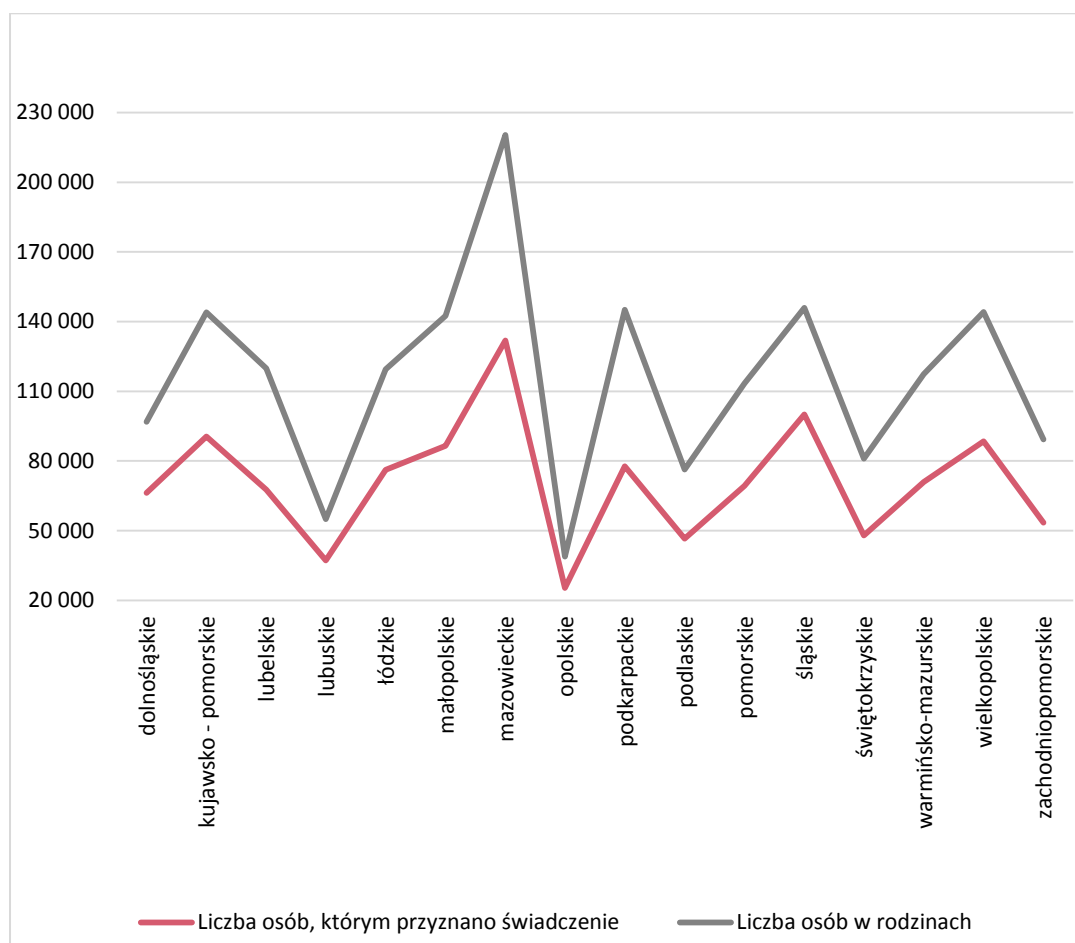

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Udział osób korzystających ze świadczeń w ramach pomocy społecznej w województwie podlaskim w odniesieniu do kraju, w latach 2010-2016 zwiększał się systematycznie. W 2017 mieszkańcy województwa podlaskiego, którzy korzystali z pomocy społecznej stanowili niewiele ponad 3,5% wszystkich beneficjentów przedmiotowej pomocy w kraju. Najmniejszy udział w liczbie beneficjentów pomocy społecznej w 2017 roku zaobserwowano w województwie opolskim – 2,2% i lubuskim – 3,2%, największy w województwie mazowieckim – 11,8% i śląskim – 8,7%.

W ujęciu bezwzględnym, liczba osób korzystających ze świadczeń należy do najniższych w kraju, co wynika z małej liczebności populacji województwa.

Wykres 18. Osoby korzystające z pomocy społecznej ogółem w 2017 roku według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Największą liczbę osób, która korzystała ze świadczeń pomocy społecznej (bez względu na rodzaj, formę, liczbę oraz źródło finansowania), w 2017 roku identyfikowano w województwie mazowieckim (131 821 osób). Najmniejsza liczba beneficjentów, którym decyzją przyznano świadczenie pochodziła z województwa opolskiego (25 249 osób). Na tle województw Polski Wschodniej wyróżniało się podkarpackie z 77 706 osobami (liczba osób w rodzinach – 145 032), którym przyznano świadczenie. W porównaniu do kraju, województwo podlaskie z liczbą beneficjentów świadczeń (46 608 osób, liczba osób w rodzinach 76 353) uplasowało się na 14 pozycji, za województwami lubuskim i opolskim.

Tabela 12. Osoby, którym przyznano świadczenia z pomocy społecznej ogółem (bez względu na rodzaj, formę, liczbę oraz źródło finansowania) w 2017 roku według województw

Wyszczególnienie	Liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach
dolnośląskie	66 253	52 274	96 815
kujawsko-pomorskie	90 514	61 202	144 042
lubelskie	67 693	46 228	119 889
lubuskie	37 220	27 280	54 980
łódzkie	76 126	57 209	119 438
małopolskie	86 451	57 202	142 457
mazowieckie	131 821	96 354	220 387
opolskie	25 249	18 920	38 825
podkarpackie	77 706	51 514	145 032
podlaskie	46 608	31 370	76 353
pomorskie	69 264	49 765	113 338
śląskie	99 991	69 598	145 956
świętokrzyskie	47 937	35 465	81 049
warmińsko-mazurskie	70 888	50 188	117 439
wielkopolskie	88 428	64 680	144 173
zachodniopomorskie	53 462	40 889	89 288

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

W 2017 roku w porównaniu do roku 2011, w całym kraju zmniejszeniu uległa liczba osób korzystająca ze świadczeń pomocy społecznej o 882 079, w tym liczba osób w rodzinach – 1 607 709. Pomiedzy rokiem 2011 a 2016 liczba beneficjentów pomocy społecznej zmniejszyła się o 412 998 osób w tym, liczba osób w rodzinach – 882 973 (Załącznik 1. wskaźnik 10).²⁶

Rzeczywista liczba beneficjentów pomocy społecznej w 2010 roku w regionie wyniosła 77 348 osób. Ze świadczeń w ramach pomocy społecznej w 2017 roku skorzystało 56 612 osób. W kraju, rzeczywista liczba beneficjentów pomocy społecznej w 2010 roku wyniosła 2 085 495 osób, w 2017 roku – 1 433 656 osób. Tendencje spadkowe obserwowane w kraju przekładają się na sytuację w każdym z województw: w latach 2010-2017, w skali kraju, sukcesywnie zmniejszała się rzeczywista liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej. Województwo podlaskie jest jednym w województw o najniższej liczbie osób, którym przyznano świadczenie w ramach pomocy społecznej.²⁷

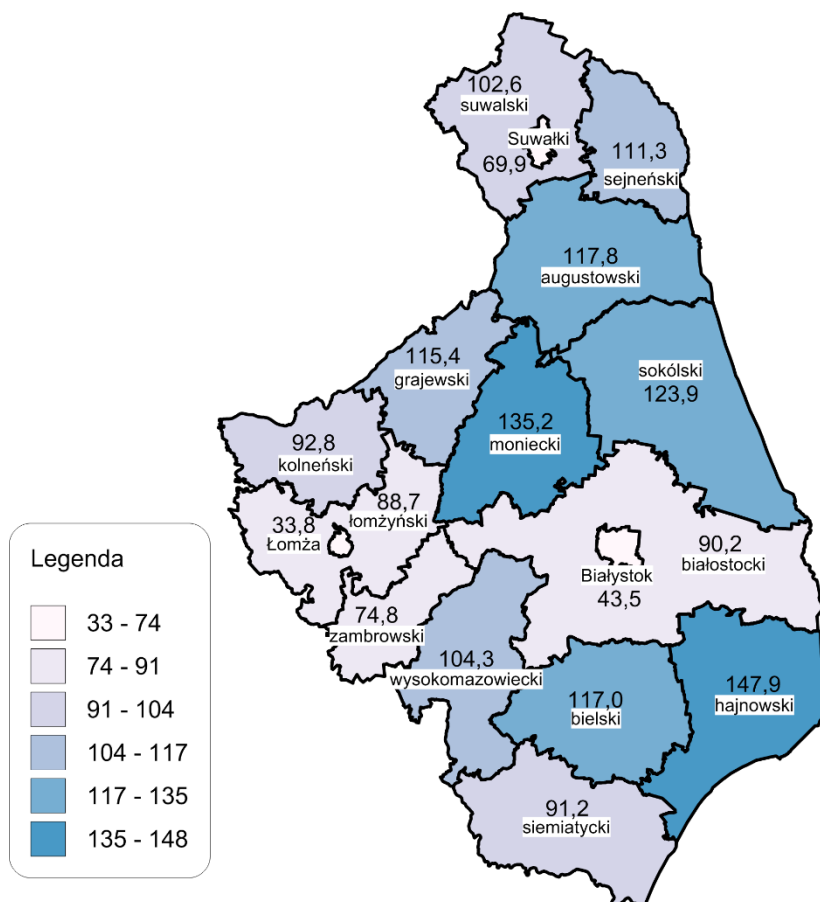
Powiatami o najwyższym odsetku osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej 2017 roku, leżącymi w województwie podlaskim były: powiat hajnowski oraz moniecki, w których ze wsparcia i pomocy OPS-ów i PCPR-ów skorzystało odpowiednio 15% i 14% mieszkańców tych powiatów. Najniższy odsetek mieszkańców korzystających ze wsparcia zamieszkuje powiaty miejskie: Suwałki – 7%, Białystok – 4% oraz Łomżę – 3%.²⁸

²⁶ Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

²⁷ Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

²⁸ *Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, op. cit., s. 15.

Mapa 3. Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. ludności w 2017 roku według powiatów województwa podlaskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2018, s. 15 oraz danych GUS BDL.

W 2017 roku najwyższy wskaźnik liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. ludności odnotowano w powiecie hajnowskim – 147,9; monieckim – 135,2 oraz sokólskim – 123,9. Natomiast najniższą wartość wskaźnika obserwowano w Łomży, Białymstoku oraz Suwałkach, w których na 10 tys. ludności, ze świadczeń pomocy społecznej korzysta mniej niż 70 osób.

Tabela 13. Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. ludności według powiatów

Powiat	2014	2015	2016	2017
hajnowski	97,9	155,5	156,0	147,9
moniecki	104,4	112,8	140,9	135,2
sokółski	118,0	127,5	121,6	123,9
augustowski	141,8	120,8	118,1	117,8
bielski	103,8	116,4	115,9	117,0
grajewski	128,7	124,7	126,1	115,4
sejneński	110,4	109,3	101,3	111,3
wysokomazowiecki	98,1	90,1	83,8	104,3
suwalski	117,2	114,6	102,0	102,6

Powiat	2014	2015	2016	2017
kolneński	94,0	106,9	100,1	92,8
siemiatycki	94,1	96,4	89,7	91,2
białostocki	84,3	112,7	99,3	90,2
łomżyński	94,3	95,9	94,1	88,7
zambrowski	61,6	95,9	83,1	74,8
m. Suwałki	128,0	114,9	88,6	69,9
m. Białystok	71,4	55,0	49,3	43,5
m. Łomża	45,3	42,3	41,3	33,8
Podlaskie	92,8	95,0	88,9	84,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2014 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2015, s. 14, *Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2015 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2016, s. 14, *Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2016 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2017, s. 14, *Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, op. cit., s. 15 oraz danych GUS BDL.

Pod względem nominalnym, liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w 2017 roku zmniejszyła się o ok. 5,5 tys. osób w porównaniu do 2016 roku. Biorąc pod uwagę średnią dla województwa, w regionie, blisko 85 osób (na 10 tys. mieszkańców) korzystało ze świadczeń pomocy społecznej. Jedynie w czterech powiatach osiągnięto wartości niższe od średniej (powiat zambrowski, Suwałki, Łomża i Białystok). W powiatach grodzkich, w latach 2014-2017, odnotowano znaczny spadek liczby osób korzystających ze wsparcia, w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Powiat hajnowski charakteryzuje się znacznym przyrostem liczby osób na 10 tys. mieszkańców. W 2014 ze świadczeń pomocy społecznej korzystało 97,9 osób/10 tys. mieszkańców, zaś w 2017 – 1487,9 osoby/10 tys. mieszkańców.

Ustawa o pomocy społecznej wskazuje katalog przyczyn udzielania pomocy, do których w szczególności należą:²⁹

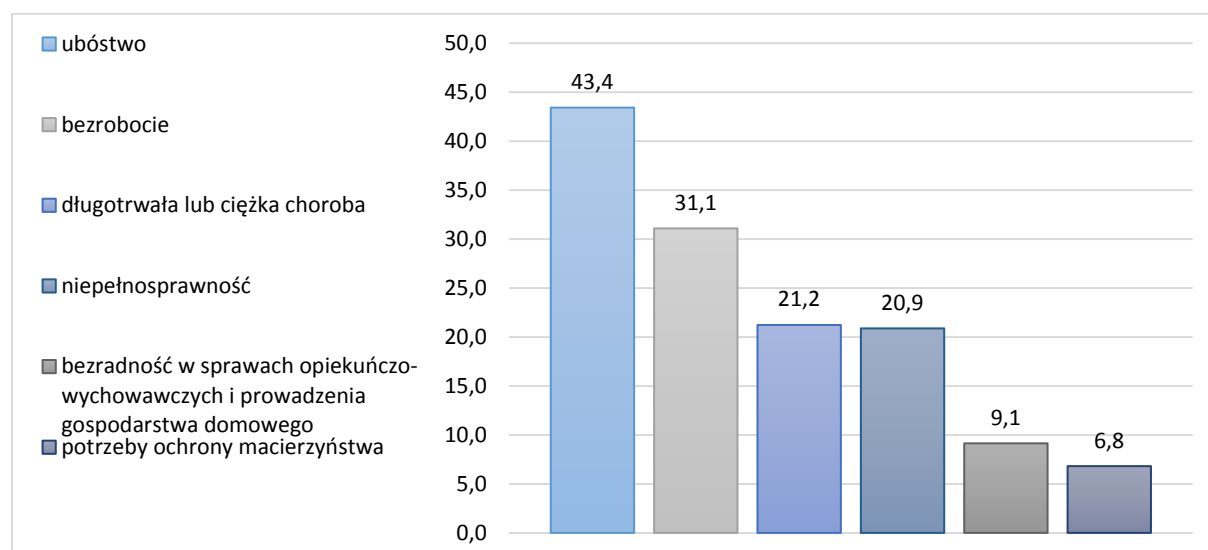
- ubóstwo,
- sieroctwo,
- bezdomność,
- bezrobocie,
- niepełnosprawność,
- długotrwała lub ciężka choroba,
- przemoc w rodzinie,
- potrzeba ochrony macierzyństwa lub wielodzietności,
- bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych,
- trudności w integracji cudzoziemców,
- trudności w przystosowaniu się do życia po zwolnieniu z zakładu karnego,
- alkoholizm lub narkomania,

²⁹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, Dz.U.2018.1508 t.j. z późn. zm., art. 7.

- zdarzenia losowe i sytuacje kryzysowe,
- klęski żywiołowe i ekologiczne.

W województwie podlaskim, w latach 2014-2017 przyznawanie świadczeń pomocy społecznej najczęściej determinowały ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego.

Wykres 19. Główne przyczyny korzystania rodzin z pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku (w %)

Odsetek rodzin korzystających z pomocy nie sumuje się do 100% z uwagi na możliwość występowania kilku problemów jednocześnie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Powody wsparcia rodzin w ramach pomocy społecznej w latach 2014-2017 wskazują na utrzymywanie się w regionie wysokiego stopnia zagrożenia ubóstwem. Do roku 2016 największy wzrost liczby rodzin korzystających ze świadczeń w ramach pomocy społecznej ze względu na ubóstwo, obserwowano w powiecie bielskim i wysokomazowieckim. W 2017 roku, w porównaniu do roku 2016, we wszystkich powiatach województwa podlaskiego odnotowano spadek liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej, przyznawanych z powodu ubóstwa. Podobne tendencje, chociaż nie tak znaczące odnotowano również w odniesieniu do pozostałych głównych przyczyn przyznawania świadczeń z pomocy społecznej (por. Załącznik 1, wskaźnik 11).

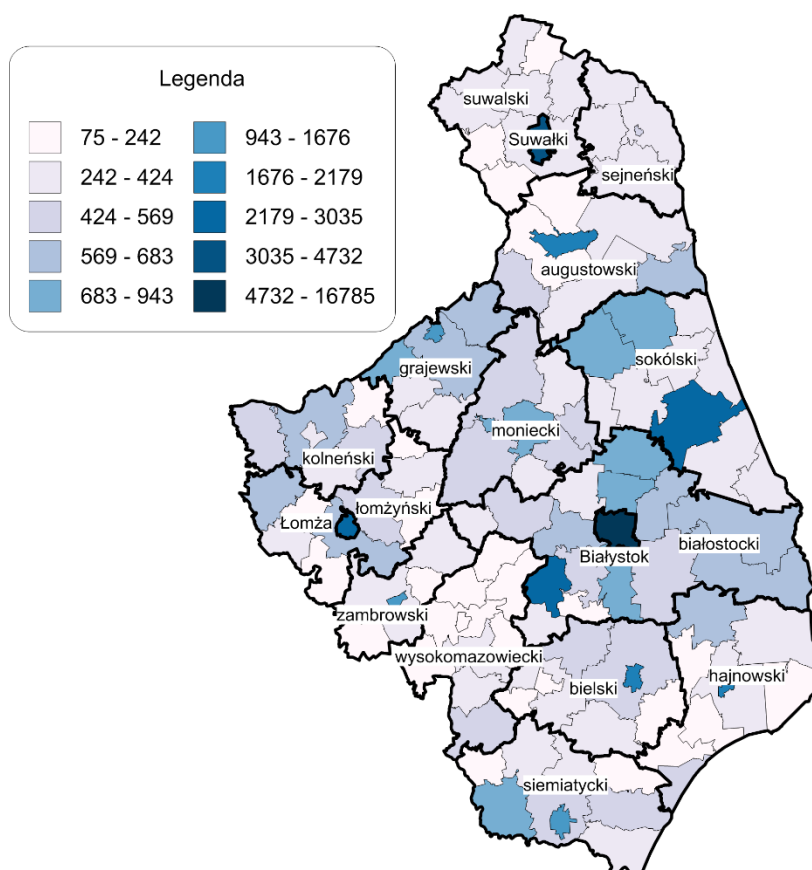
W 2017 roku, największą liczbę beneficjentów świadczeń pomocy społecznej, wywołanych ubóstwem odnotowano w Białymstoku oraz powiecie białostockim (odpowiednio 14,8% oraz 11,3% wszystkich osób w województwie, których przyczyną udzielenia wsparcia było ubóstwo). Powiatami o stosunkowo wysokim odsetku wszystkich beneficjentów są również powiaty: sokólski (10,2%) oraz grajewski (11,3%). Najmniejsze rozmiary wsparcia spowodowanego ubóstwem występują natomiast w powiatach sejneńskim (3,1%) oraz wysokomazowieckim (3,0%). Najwyższy odsetek beneficjentów świadczeń pomocy społecznej ze względu na bezrobocie występuje w tych samych powiatach, które wskazano w zakresie świadczeń udzielanych ze względu na ubóstwo, tj. Białystok (17,5%), powiat białostocki (12,9%) oraz sokólski (10,0%). Najmniejsze rozmiary wsparcia odnotowano w powiecie sejneńskim (2,8%) oraz powiecie suwalskim (1,8%). Wśród pozostałych głównych przyczyn korzystania

ze świadczeń pomocy społecznej, powiatami o największej liczbie beneficjentów znajdują się miasto Białystok oraz powiaty: białostocki oraz sokólski.

W latach 2014-2017, w Podlaskiem, systematycznie zmniejsza się liczba przyznanych świadczeń z pomocy społecznej ze względu na bezrobocie. Pomimo to, w województwie podlaskim identyfikowano obszary, na których liczba rodzin wspartych ze względu na bezrobocie była dużo wyższa niż średnio w regionie: powiat białostocki, sokólski oraz miasto Białystok. Gminami, w których świadczenia z pomocy społecznej z powodu bezrobocia zostały przyznane największej liczbie rodzin są Łapy (gmina miejsko-wiejska, powiat białostocki), Sokółka (gmina miejsko-wiejska), Grajewo (gmina miejska), Hajnówka (gmina miejska) oraz Augustów (gmina miejska).

Szczegółowe dane dotyczące przyczyn korzystania ze świadczeń pomocy społecznej w gminach oraz powiatach województwa podlaskiego przedstawiono w załączniku 1, wskaźnik 11.

Mapa 4. Liczba przyznanych rodzinom świadczeń w ramach pomocy społecznej ogółem w województwie podlaskim w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku.

W gminach województwa podlaskiego występuje zróżnicowanie pod względem liczby świadczeń z pomocy społecznej przyznanych rodzinom (bez względu na przyczynę). W 2017 roku najmniejsza liczba rodzin skorzystała z przedmiotowej pomocy w gminie Przytuły (wydano 75 decyzji o udzieleniu wsparcia; liczba osób w rodzinie – 261 os.). Najwięcej pozytywnych decyzji wystawiono natomiast w najbardziej zaludnionych miastach województwa, tj. w Białymstoku (16 785 wydanych decyzji; 30 304 osoby w rodzinach), Suwałkach (4 731 wydanych decyzji; 10 340 osób w rodzinach) oraz Łomży (3 002 wydane decyzje; 6 850 osób w rodzinach). W skali województwa wysoką liczbą udzielonych świadczeń w ramach pomocy społecznej charakteryzowały się również gminy miejsko-wiejskie:

Sokółka, Łapy (powiat białostocki) oraz gminy miejskie: Hajnówka, Bielsk Podlaski, Augustów, Grajewo, Siemiatycze oraz Zambrów. Pod względem liczby osób w rodzinach, które otrzymały przedmiotowe wsparcie w przeliczeniu na 1000 mieszkańców najwyższym poziomem otrzymanego wsparcia charakteryzują się gminy wiejskie: Zbójna w powiecie łomżyńskim (510,9 osób na 1000 mieszkańców), Jasionówka w powiecie moniecki (509,8), Grajewo (474,6) oraz Wiżajny w powiecie suwalskim (441,9). Natomiast najniższe rozmiary wsparcia odnotowano w gminach: Dobrzyniewo Duże w powiecie białostockim (gmina wiejska; 79,9 osób na 1000 mieszkańców), Czyżew w powiecie wysokomazowieckim (gmina miejsko-wiejska; 77,0 osób) oraz Wysokie Mazowieckie (gmina miejska; 52,3 osoby).

Liczbę rodzin oraz osób, które korzystały ze świadczeń pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku w poszczególnych gminach według powodu przyznania świadczenia przedstawiono w Załączniku 1, wskaźnik 12.

2.2. Pomoc społeczna świadczona w województwie podlaskim

W ramach pomocy społecznej, będącej jednym z filarów polityki społecznej, udzielane są świadczenia zarówno o charakterze pieniężnym, jak i niepieniężnym (rzeczowe oraz w formie usług). Finansowo wspierane są osoby i rodziny o niskich dochodach lub ich pozbawione³⁰.

Tabela 14. Specyfikacja świadczeń w ramach pomocy społecznej

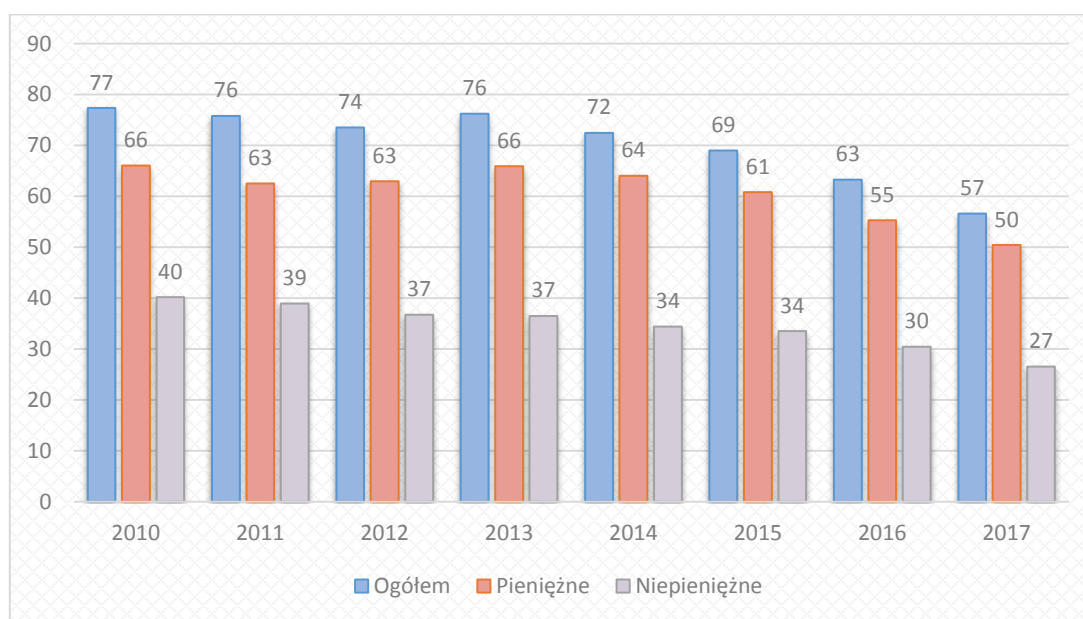
Świadczenia pieniężne
<ul style="list-style-type: none"> – zasiłek stały – zasiłek okresowy – zasiłek celowy i specjalny zasiłek celowy – zasiłek i pożyczka na samodzielne usamodzielnienie – pomoc na usamodzielnienie oraz kontynuowanie nauki – świadczenie pieniężne na utrzymanie i pokrycie wydatków związanych z nauką języka polskiego dla cudzoziemców, którzy uzyskali W Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy udzielone w związku z okolicznością, o której mowa w art. 159 ust. 1 lit. c lub d ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach
Świadczenia niepieniężne
<ul style="list-style-type: none"> – praca socjalna – bilet kredytowany – składki na ubezpieczenie zdrowotne – składki na ubezpieczenie społeczne – pomoc rzeczową, w tym na ekonomiczne usamodzielnienie – sprawienie pogrzebu – poradnictwo specjalistyczne – interwencja kryzysowa – schronienie – posiłek – niezbędne ubranie – usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia oraz w rodzinnych domach pomocy – specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania oraz w ośrodkach wsparcia – mieszkania chronione – pobyt i usługi w domu pomocy społecznej – pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym, pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie – w formie rzeczowej dla osób usamodzielnianych

³⁰ <https://www.gov.pl/web/rodzina/pomoc-spoeczna> (data dostępu: 04.01.2019 r.).

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej*, Dz.U.2018.1508 tj. z późn. zm., art. 36.

Ze względu na przesłankę przyznania, świadczenia z pomocy społecznej posiadają charakter: fakultatywny lub obligatoryjny (pieniężne, materialne oraz dystrybuowane w formie usług). Każda przesłanka przyznania świadczenia posiada umocowanie prawne. Ustawa o pomocy społecznej³¹ precyzuje formy wspierania, które mają na celu podtrzymanie prawidłowego funkcjonowania każdej rodziny. Oznacza to, że w sytuacji trudnej, osoby potrzebujące mają prawo uzyskać rzetelną informację o możliwych formach wsparcia i ofertę pomocową³².

Wykres 20. Korzystanie ze świadczeń z pomocy społecznej, ze względu na przesłankę przyznania, w województwie podlaskim (tys. osób)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

W województwie podlaskim systematycznie spada liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w liczbach bezwzględnych. W latach 2010-2017 ich liczba spadła o około 20 tys. W zdecydowanej większości przypadków beneficjenci korzystają z pieniężnych form wsparcia. W mniejszym zakresie beneficjenci korzystają z niepieniężnych form wsparcia. W analizowanym okresie liczba osób korzystająca ze świadczeń niepieniężnych zmniejszyła się o blisko 34%, a beneficjentów wsparcia pieniężnego o ok. 24%.

Do pieniężnych świadczeń pomocy społecznej zalicza się: zasiłki (stały, okresowy, celowy, specjalny celowy), zasiłek i pożyczkę na ekonomiczne usamodzielnienie, pomoc na usamodzielnienie oraz kontynuowanie nauki, świadczenia pieniężne na utrzymanie i pokrycie wydatków związanych z nauką języka polskiego dla cudzoziemców³³ oraz wynagrodzenie należne opiekunowi z tytułu sprawowania opieki przyznane przez sąd.³⁴

³¹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, op. cit.

³² Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do 2020 roku, op. cit., s.117.

³³ Wsparcie dotyczy cudzoziemców, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy dzielone w związku z okolicznością, o której mowa w art. 159 ust.1 pkt 1 lit. c lub d ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach.

³⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, op. cit., art. 36 ust. 1.

Przedmiotem analiz stały się dwie główne kategorie świadczeń pieniężnych: zasiłki oraz pomoc na usamodzielnienie się.

Główną kategorię pieniężnych świadczeń pomocy społecznej stanowią zasiłki.

Zasiłek stały przysługuje pełnoletniej osobie samotnie gospodarującej, niezdolnej do pracy z powodu wieku lub całkowicie niezdolnej do pracy, jeżeli jej dochód jest niższy od kryterium dochodowego osoby samotnie gospodarującej lub pełnoletniej osobie pozostającej w rodzinie, niezdolnej do pracy z powodu wieku lub całkowicie niezdolnej do pracy, jeżeli jej dochód, jak również dochód na osobę w rodzinie są niższe od kryterium dochodowego na osobę w rodzinie³⁵.

Zasiłek okresowy przysługuje osobie samotnie gospodarującej, której dochód jest niższy od kryterium dochodowego osoby samotnie gospodarującej oraz rodzinie, której dochód jest niższy od kryterium dochodowego rodziny w szczególności ze względu na długotrwałą chorobę, niepełnosprawność, bezrobocie, możliwość utrzymania lub nabycia uprawnień do świadczeń z innych systemów zabezpieczenia społecznego³⁶.

Zasiłek celowy jest świadczeniem przyznawanym na zaspokojenie niezbędnych potrzeb bytowych, w szczególności na pokrycie części lub całości kosztów zakupu żywności, leków i leczenia, opatu, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów i napraw w mieszkaniu, a także kosztów pogrzebu. Osobom bezdomnym i innym osobom nieposiadającym dochodu oraz możliwości uzyskania świadczeń na podstawie przepisów o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych może być przyznany zasiłek celowy na pokrycie części lub całości wydatków na świadczenia zdrowotne.³⁷

Tabela 15. Świadczenia pieniężne wypłacane w formie zasiłków w województwie podlaskim przez ośrodki pomocy społecznej w latach 2015-2017

Rodzaj zasiłku	Wyszczególnienie	2015	2016	2017
zasiłek stały	liczba osób	6 179	6 114	6 122
	liczba świadczeń	62 419	63 120	62 433
	kwota świadczeń w zł	27 775 170	3 131 920	30 997 622
zasiłek okresowy	liczba osób	24 603	22 704	19 684
	liczba świadczeń	158 098	147 559	129 963
	kwota świadczeń w zł	55 289 542	53 434 108	45 316 152
zasiłek celowy	liczba osób	29 598	26 073	24 197
	kwota świadczeń w zł	27 118 841	25 277 274	24 871 237

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Oceny Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, op. cit., s. 26-27.

W latach 2015-2017 najwięcej osób uzyskało zasiłek celowy, najmniej zaś zasiłek stały. W 2017 r. podlaskie ośrodki pomocy społeczne na zasiłki celowe przeznaczyły kwotę 24,9 mln zł. Z pomocy w tej formie skorzystało 24 197 beneficjentów. Na przestrzeni analizowanego okresu zauważalny jest

³⁵ Ibidem, art. 37 ust. 1.

³⁶ Ibidem, art. 38 ust. 1.

³⁷ Ibidem, art. 39 ust. 1-3.

spadek liczby osób, które skorzystały z przedmiotowego wsparcia (spadek o 5 401 osób, w porównaniu do roku 2015). Średnia wysokość zasiłku celowego w 2017 roku wynosiła 1028 zł.

Ośrodki pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2017 r. udzieliły 19 684 osobom blisko 130 tys. świadczeń w postaci zasiłku okresowego. Środki na ten cel wynosiły ponad 45 mln zł. Analogicznie jak zasiłki celowe, zasiłki okresowe charakteryzują się zmniejszaniem się liczby osób korzystających z tej formy pomocy. Przekłada się to bezpośrednio na liczbę oraz kwotę przyznanych świadczeń. Średnia wartość przyznanego zasiłku okresowego w 2017 r. wynosiła 348,69 zł.

W 2017 r. przyznano 6 122 osobom 62 433 zasiłków stałych, których łączna kwota wyniosła blisko 31 mln zł. Średnia wartość przyznanego zasiłku stałego w analizowanym roku wynosiła 496,49 zł. Zasiłki stałe, zarówno pod względem liczby osób korzystających z przedmiotowego zasiłku oraz liczby i kwoty przyznanych świadczeń, charakteryzują się wahaniami.

Kolejnym rodzajem pieniężnych świadczeń z pomocy społecznej są formy pomocy przyznawane dla osób usamodzielniających się. Wsparcie udzielane w formie pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie oraz zagospodarowanie przyznawane jest:³⁸

- pełnoletnim osoby opuszczającym instytucje, o których mowa w art. 88 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej,
- pełnoletnim osobom opuszczającym rodzinne formy pieczy zastępczej,
- pełnoletnim osobom opuszczającym placówki opiekuńczo-wychowawcze.

Jedna osoba może korzystać z różnych form wsparcia jednocześnie, co oznacza, że może być jednocześnie beneficjentem pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie oraz zagospodarowanie.

Pomoc dla **osób usamodzielnianych** zgodnie z art. 88 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej przysługuje osobom pełnoletnim opuszczającym dom pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie, dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży oraz schronisk dla nieletnich, zakład poprawczy, specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy, specjalny ośrodek wychowawczy, młodzieżowy ośrodek socjoterapii zapewniający całodobową opiekę i młodzieżowy ośrodek wychowawczy. Pomoc ma na celu życiowe usamodzielnienie i integrację ze środowiskiem poprzez pracę socjalną oraz pomoc pieniężną na usamodzielnienie oraz kontynuowanie nauki, pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych (w tym w mieszkaniu chronionym), pomoc w uzyskaniu zatrudnienia oraz pomoc w formie rzeczowej - na zagospodarowanie. Warunkiem uzyskania przedmiotowej pomocy jest zobowiązanie się osoby usamodzielnianej do realizacji indywidualnego programu usamodzielniania.³⁹

W 2017 r. ze wsparcia powiatowych centrów pomocy rodzinie, w zakresie pomocy dla osób usamodzielniających się, skorzystało 51 mieszkańców województwa podlaskiego. Łączna wartość przedmiotowego wsparcia wyniosła 168 926 zł. Zdecydowana większość skorzystała (45 osób) skorzystała z pieniężnej pomocy na kontynuowanie nauki, o łącznej wartości 127 924 zł. Wsparciem w postaci pomocy pieniężnej na usamodzielnienie objęto 6 osób. Wartość wsparcia wyniosła 22 386 zł. Natomiast pomocą pieniężną na zagospodarowanie, o wartości 18 616 zł, objęto 7 osób.⁴⁰

³⁸ Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku, op. cit., s. 36.

³⁹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, op. cit., art. 88 ust. 1 i ust. 6.

⁴⁰ Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku, op. cit., s. 36-37.

W zdecydowanej większości osoby usamodzielniające się najczęściej korzystają ze wsparcia na kontynuowanie nauki.

Świadczenia pieniężne, przyznane osobom opuszczającym pieczę zastępczą oraz placówki opiekuńczo-wychowawcze, udzielane przez powiatowe centra pomocy rodzinie omówiono w rozdziale 4. Dostępność usług wsparcia rodziny i systemu pieczy zastępczej.

Obok świadczeń pieniężnych wsparcie udzielane jest również w formie niepieniężnej. Niepieniężne świadczenia pomocy społecznej świadczone są w formie: pracy socjalnej, biletu kredytowanego, składek na ubezpieczenie zdrowotne i społeczne, pomocy rzeczowej (w tym na ekonomiczne usamodzielnienie), sprawienia pogrzebu, poradnictwa specjalistycznego, interwencji kryzysowej, schronienia, posiłków, niezbędnych ubrań, usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia oraz w rodzinnych domach pomocy, specjalistycznych usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania oraz w ośrodkach wsparcia, mieszkań chronionych, pobytu i usług w domu pomocy społecznej, pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym, oraz pomocy na zagospodarowanie – w formie rzeczowej dla osób usamodzielnianych⁴¹.

Otrzymanie świadczenia w formie niepieniężnej, w odróżnieniu od świadczeń pieniężnych uzależnione jest wyłącznie od wystąpienia okoliczności uzasadniających przyznanie pomocy a nie od spełnienia kryterium dochodowego. Do tego typu świadczeń zalicza się: zapewnienie osobie potrzebującej posiłków, schronienia, niezbędnych ubrań oraz sprawienia pogrzebu.⁴²

Również w przypadku świadczeń niepieniężnych, przedmiotem głębszych analiz stały się wybrane, najczęściej stosowane, formy wsparcia.

Pierwsza grupa analizowanych świadczeń niepieniężnych obejmuje świadczenia związane z zaspokajaniem podstawowych potrzeb bytowych.

Tabela 16. Wybrane świadczenia niepieniężne w województwie podlaskim w latach 2015-2017

Rodzaj świadczenia	Rok	Liczba osób	Liczba świadczeń	Kwota świadczeń w zł
posiłek	2015	32 248	4 242 085	17 001 735
	2016	28 940	3 817 393	15 505 834
	2017	25 008	3 298 269	14 294 217
schronienie	2015	420	51 708	772 459
	2016	292	37 670	837 027
	2017	151	12 970	656 990
ubranie	2015	44	50	12 870
	2016	18	18	2 940
	2017	1	2	251
sprawienie pogrzebu	2015	116	116	255 944
	2016	109	110	229 929
	2017	131	131	292 061

Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku, op. cit., s. 29.

⁴¹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, op. cit., art. 36 ust. 2.

⁴² Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku, op. cit., s. 29.

W latach 2015-2017 najwięcej osób korzystało z posiłków, jako niepieniężnych świadczeń pomocy społecznej. W analizowanym okresie można zaobserwować spadek zarówno liczby osób jak oraz liczby i kwoty świadczeń w formie dożywiania. Większość świadczeń (89%) przyznawanych w formie posiłków dotyczyła dożywiania dzieci i finansowana była w ramach programu „Pomoc państwa w zakresie dożywiania”⁴³. Spadkiem charakteryzuje się również liczba osób korzystających ze schronienia oraz pomocy udzielanej w formie odzieży. W ramach pomocy społecznej świadczenia niepieniężne udzielane są również w formie sprawienia pogrzebu.

Drugą grupą świadczeń o charakterze niepieniężnym są świadczenia związane z opłacaniem składek ubezpieczeniowych za uprawnione osoby, które obejmują dwie formy:⁴⁴

- a) opłacanie składki zdrowotnej następuje za osoby, które nie posiadają ubezpieczenia z innego tytułu, a są uprawnione do zasiłku stałego z pomocy społecznej oraz m.in. objęte kontraktem socjalnym, indywidualnym programem zatrudnienia socjalnego;
- b) opłacanie składki na ubezpieczenie społeczne następuje za osobę, która zrezygnuje z zatrudnienia w związku z koniecznością sprawowania bezpośredniej, osobistej opieki nad długotrwale lub ciężko chorym członkiem rodziny (dotyczy osoby niepodlegającej obowiązkowi ubezpieczenia emerytalnego i rentowego).

Tabela 17. Składki na ubezpieczenie zdrowotne i społeczne opłacone przez ośrodki pomocy społecznej w województwie podlaskim w latach 2015-2017

Składka	Wyszczególnienie	2015	2016	2017
Składka ubezpieczenia zdrowotnego	liczba osób	7 542	7 849	7 997
	kwota świadczeń w zł	4 320 017	5 066 365	5 149 292
Składka ubezpieczenia społecznego	liczba osób	4 104	4 486	4 513
	kwota świadczeń w zł	11 123 276	12 777 146	13 794 734

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Oceny Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, op. cit., s. 86.

W 2017 r. ośrodki pomocy społecznej opłaciły składki na ubezpieczenie zdrowotne 7 997 osób, na łączną kwotę ponad 5,1 mln zł. W analizowanym okresie, tj. w latach 2015-2017 liczba osób korzystająca z przedmiotowego wsparcia zwiększyła się o 455. Wzrost liczby osób korzystających ze wsparcia miał bezpośrednie przełożenie na wzrost całkowitej kwoty realizowanego świadczenia (wzrost o blisko 830 tys. zł). Wsparciem w postaci opłacenia składek ubezpieczenia społecznego objęto mniejszą grupę beneficjentów niż w przypadku składek ubezpieczenia zdrowotnego. Jednak ich liczba również systematycznie rośnie, co znajduje odzwierciedlenie w łącznej kwocie realizowanego świadczenia. Na przestrzeni lat 2015-2017 liczba osób objętych przedmiotowym wsparciem wzrosła o ponad 400 osób. Natomiast całkowita wartość świadczeń wzrosła o blisko 2,7 mln zł.

Niepieniężne wsparcie w ramach pomocy społecznej świadczone są również w formie usług, do których zalicza się usługi opiekuńcze (w tym dla osób z zaburzeniami psychicznymi), pracę socjalną, poradnictwo specjalistyczne, interwencję w sytuacji kryzysowej oraz kontrakt socjalny.

⁴³ Ibidem, s. 29-30.

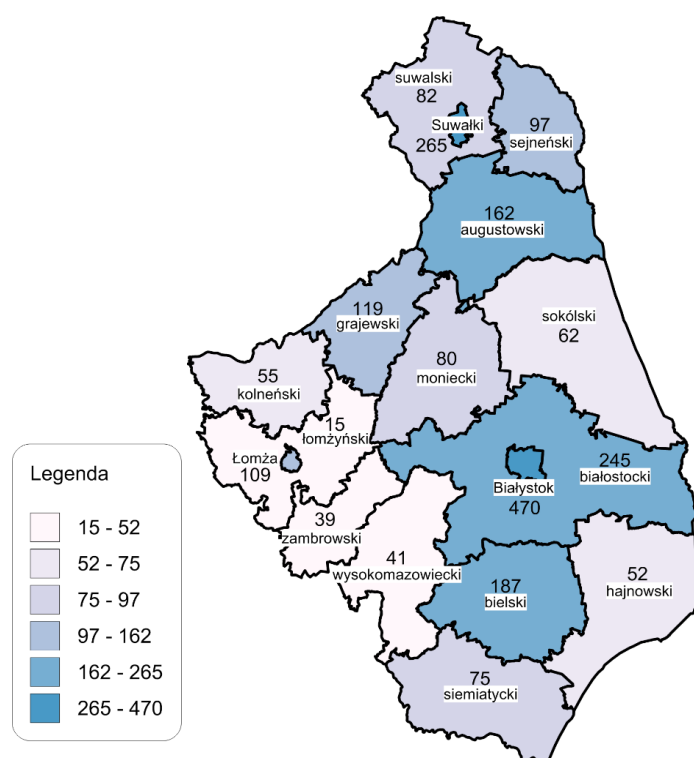
⁴⁴ http://mopr.bialystok.pl/poradnictwo_socjalne.html (data dostępu: 14.02.2019 r.)

Usługi opiekuńcze obejmują pomoc w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, zaleconą przez lekarza pielęgnację oraz, w miarę możliwości, zapewnienie kontaktów z otoczeniem.

Specjalistyczne usługi opiekuńcze są usługami dostosowanymi do szczególnych potrzeb wynikających z rodzaju schorzenia lub niepełnosprawności, które świadczone są przez osoby ze specjalistycznym przygotowaniem zawodowym.

Z usług opiekuńczych, w tym ze specjalistycznych usług opiekuńczych mogą korzystać osoby samotne, które z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymagają pomocy innych osób. Usługi mogą być również przyznane osobom, które wymagają pomocy innych osób, a rodzina, a także wspólnie nie zamieszkujący współmałżonek, wstępni, zstępni nie mogą takiej pomocy zapewnić⁴⁵.

Mapa 5. Korzystanie z usług opiekuńczych w 2017 r. (osoby)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Analizując geograficzne rozmieszczenie świadczenia usług opiekuńczych wobec osób potrzebujących, w 2017 roku można wyznaczyć grupy powiatów, o podobnej liczebności mieszkańców objętych przedmiotową formą wsparcia. Z usług opiekuńczych w najmniejszym zakresie korzystają mieszkańcy zachodnich powiatów województwa (łomżyńskiego, wysokomazowieckiego oraz zambrowskiego). W powiecie łomżyńskim z tego rodzaju usług w 2017 roku korzystało 15 osób. Największym zasięgiem usług opiekuńczych objęci są mieszkańcy Białegostoku, Suwałk, powiatu białostockiego oraz bielskiego.

⁴⁵ <https://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/formy-udzielanej-pomocy/uslugi-opiekuncze--i--specjalistyczne-uslugi-opiekuncze/> (data dostępu: 13.07.2018 r.).

Tabela 18. Korzystanie z usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych według powiatów województwa podlaskiego w latach 2016-2017 (osoby)

Powiat	2016		2017	
	Usługi opiekuńcze ogółem	w tym specjalistyczne usługi opiekuńcze	Usługi opiekuńcze ogółem	w tym specjalistyczne usługi opiekuńcze
augustowski	148	42	162	52
białostocki	278	29	245	28
bielski	142	16	187	19
grajewski	109	32	119	34
hajnowski	50	10	52	9
kolneński	50	6	55	8
łomżyński	13	0	15	1
moniecki	71	12	80	12
sejneński	88	13	97	11
siemiatycki	52	9	75	22
sokólski	64	19	62	17
suwalski	100	15	82	17
wysokomazowiecki	37	12	41	13
zambrowski	30	0	39	0
m. Białystok	462	15	470	13
m. Łomża	100	4	109	5
m. Suwałki	251	39	265	38
Razem	2045	273	2155	299

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Liczba osób korzystająca z usług opiekuńczych w województwie podlaskim w 2017 roku w porównaniu do roku 2016 zwiększyła się o 5,4% (110 osób). Spadek liczby osób odnotowano w trzech powiatach: białostockim, sokólskim oraz suwalskim. Ze specjalistycznych usług opiekuńczych korzysta mniej osób niż z podstawowej formy usług opiekuńczych. Udział osób korzystających z usług opiekuńczych (z wyłączeniem usług specjalistycznych) w 2017 roku stanowił 86,1% ogółu osób korzystających z usług opiekuńczych. W danym roku ze specjalistycznych usług opiekuńczych skorzystało o 26 osób więcej niż w roku poprzednim. W powiecie augustowskim i grajewskim oraz Suwałkach ze specjalistycznych usług opiekuńczych skorzystały łącznie 124 osoby, co stanowiło 41,5% ogółu osób korzystających z tej formy wsparcia, tj. specjalistycznych usług opiekuńczych. Stosunkowo wysoki odsetek osób, które skorzystały ze specjalistycznego wsparcia odnotowano w powiatach: augustowskim (32,1% ogółu osób korzystających ze wsparcia w powiecie), wysokomazowieckim (31,7%) oraz siemiatyckim (29,3%). Powiat zambrowski jest jedynym powiatem w województwie podlaskim, w którym nie świadczone specjalistycznych usług opiekuńczych.⁴⁶

Wsparcie w postaci usług opiekuńczych w 2017 roku świadczone było w 79 gminach województwa podlaskiego. Liczba osób korzystających ze wsparcia koreluje z ogólną liczbą mieszkańców gminy (im

⁴⁶ A. Czauż, E. Dąbrowska, G. Koronkiewicz, M. Muczyński, *Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa podlaskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego*, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok 2018, s. 69.

większa liczba mieszkańców, tym wyższe prawdopodobieństwo występowania zapotrzebowania na wsparcie). Największymi beneficjentami przedmiotowego wsparcia, w analizowanym roku, byli mieszkańcy gmin miejskich (7 pierwszych pozycji), głównie Białegostoku oraz Suwałk, odpowiednio 470 osób i 265 osób. Wśród gmin miejsko-wiejskich wsparcie w postaci usług opiekuńczych w największym zakresie świadczone w Czarnej Białostockiej (pow. Białostocki) - 53 osoby, Michałowie (pow. białostocki) i Sokółce (po 39 osób). Natomiast gminą wiejską o największych rozmiarach przedmiotowego wsparcia była gmina Gródek (powiat białostocki, 33 osoby korzystające z usług opiekuńczych). W 38 gminach (wiejskich lub miejsko-wiejskich) wsparciem w postaci usług opiekuńczych objęto mniej niż 10 osób (Załącznik 1. Wskaźnik 13).

Praca socjalna to działalność zawodowa mająca na celu pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie poprzez pełnienie odpowiednich ról społecznych oraz tworzenie warunków sprzyjających temu celowi⁴⁷.

Poradnictwo specjalistyczne, w szczególności prawne, psychologiczne i rodzinne jest świadczone osobom i rodzinom, które mają trudności lub wykazują potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych, bez względu na posiadany dochód⁴⁸.

Kontrakt socjalny to pisemna umowa zawarta z osobą ubiegającą się o pomoc, określająca uprawnienia i zobowiązania stron umowy, w ramach wspólnie podejmowanych działań zmierzających do przezwyciężenia trudnej sytuacji życiowej osoby lub rodziny⁴⁹.

Tabela 19. Korzystanie z pracy socjalnej poradnictwa specjalistycznego oraz kontraktów socjalnych według powiatów województwa podlaskiego w 2017 r.

Powiat	Praca socjalna	Poradnictwo specjalistyczne	Kontrakt socjalny
augustowski	1 857	76	49
białostocki	4 568	127	227
bielski	2 605	724	25
grajewski	705	34	9
hajnowski	1 812	4	171
kolneński	1 469	307	16
łomżyński	1 110	20	6
moniecki	912	56	90
sejneński	849	153	0
siemiatycki	1130	50	43
sokólski	2750	211	82
suwalski	923	34	33
wysokomazowiecki	700	7	2
zambrowski	1157	29	6
m. Białystok	10 880	1 533	170
m. Łomża	1 612	412	122
m. Suwałki	1 442	646	134

⁴⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, op. cit., art. 6 pkt 12.

⁴⁸ <https://www.gov.pl/web/rodzina/poradnictwo-specjalistyczne> (data dostępu: 07.01.2019 r.).

⁴⁹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, op. cit., art. 6 pkt 6.

Powiat	Praca socjalna	Poradnictwo specjalistyczne	Kontrakt socjalny
Razem	36 481	4 423	1 185

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych *Oceny Zasobów Polityki Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, op. cit., s. 23-25.

W 2017 roku na terenie województwa podlaskiego pracą socjalną objęto 36 481 rodzin. Najwięcej rodzin objętych pracą socjalną zamieszkiwało powiat białostocki, bielski, sokólski oraz miasto Białystok. Porad specjalistycznych udzielono 4 423 rodzinom, wśród których większość zamieszkiwała miasta na prawach powiatu, czyli Białystok. Suwałki oraz Łomżę. W powiatach ziemskich, mieszkańcy powiatu bielskiego najczęściej korzystali z przedmiotowego wsparcia. Kontrakty socjalne zawarto z 1 185 rodzinami, najwięcej z powiatów białostockiego i hajnowskiego oraz powiatów grodzkich.

Następnym rodzajem świadczeń z pomocy społecznej posiadającym charakter niepieniężny są usługi świadczone przez instytucje pomocy społecznej, takie jak: domy pomocy społecznej, placówki specjalistycznego poradnictwa, ośrodki wsparcia, ośrodki interwencji kryzysowej, mieszkania chronione, mieszkania socjalne.

Dom pomocy społecznej świadczy, na poziomie obowiązującego standardu, usługi bytowe, opiekuńcze, wspomagające i edukacyjne osobom wymagającym całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności⁵⁰.

Placówki specjalistycznego poradnictwa prowadzą poradnictwo specjalistyczne, w szczególności prawne, psychologiczne i rodzinne, które świadczone jest osobom i rodzinom, które mają trudności lub wykazują potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych, bez względu na posiadany dochód⁵¹.

Ośrodki wsparcia to miejsca, w którym pomocy w formie opieki, specjalistycznej opieki lub posiłku udziela się w trybie dziennego pobytu. Wśród ośrodków wsparcia wyróżnia się:

- ośrodki wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi (środowiskowe domy samopomocy oraz kluby samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi),
- dzienne domy pomocy,
- domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży,
- schroniska i domy dla bezdomnych,
- kluby samopomocy.⁵²

Ośrodki interwencji kryzysowej świadczą wsparcie osobom i rodzinom będącym w stanie kryzysu, w tym matkom z małoletnimi dziećmi oraz kobietom w ciąży dotkniętym przemocą lub znajdujących się w stanie innej sytuacji kryzysowej, specjalistycznej pomocy psychologicznej, poradnictwa socjalnego, prawnego oraz schronienia⁵³.

Mieszkanie chronione przygotowuje pod opieką specjalistów osoby tam przebywające do prowadzenia samodzielnego życia lub wspomaga te osoby w codziennym życiu. W zależności od

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² <https://www.gov.pl/web/rodzina/osrodek-wsparcia> (data dostępu: 07.01.2019 r.).

⁵³ <https://www.gov.pl/web/rodzina/instytucje-pomocy-spoecznej> (data dostępu: 07.01.2019 r.).

celu udzielanego wsparcia wyróżnia się mieszkanie chronione treningowe oraz mieszkanie chronione wspierane.⁵⁴ Mieszkanie chronione może być przyznane każdej osobie znajdującej się w trudnej sytuacji życiowej i dodatkowo wymagającej wsparcia w codziennej egzystencji. Odbiorcami mieszkań chronionych są osoby wymagające pomocy i opieki stałej lub długoterminowej ze względu na wiek lub stan zdrowia oraz osoby wymagające wsparcia doraźnego, poprzez dostosowanie do nowych warunków życia, integracji ze środowiskiem, w sposób szczególny osoby opuszczające rodzinę zastępczą, dom dziecka, placówkę resocjalizacyjną, uchodźcy, cudzoziemcy objęci ochroną uzupełniającą.⁵⁵ Mieszkania chronione jest także narzędziem służącym do zapewnienia odpowiednich warunków mieszkaniowych pełnoletnim osobom opuszczającym instytucje, o których mowa w art. 88 ust 1. Ustawy o pomocy społecznej⁵⁶.

Mieszkanie (lokal) socjalne - lokal nadający się do zamieszkania ze względu na wyposażenie i stan techniczny, którego powierzchnia pokoi przypadająca na członka gospodarstwa domowego najemcy nie może być mniejsza niż 5 m², a w wypadku jednoosobowego gospodarstwa domowego 10 m², przy czym lokal ten może być o obniżonym standardzie.⁵⁷ W 2017 roku w województwie podlaskim funkcjonowały 132 placówki świadczące pomoc społeczną. Strukturę wspomnianych placówek prezentuje tabela poniżej.

Tabela 20. Instytucje pomocy społecznej funkcjonujące w województwie podlaskim w 2017 roku

Wyszczególnienie	Liczba placówek	Liczba miejsc	Liczba osób korzystających	Liczba osób umieszczonych	Kadra placówek wg stanu na 31.12.2017 r.
Domy pomocy społecznej	5	385	797	X	61
Placówki specjalistycznego poradnictwa	18	X	4 042	X	78
Ośrodki wsparcia, w tym	85	2 736	8 246	X	686
środowiskowe domy samopomocy	22	834	928	250	253
dzienne domy pomocy	5	385	797	X	61
noclegownie, schroniska i domy dla bezdomnych	13	484	1 660	X	66
kluby samopomocy	13	165	298	X	20
Ośrodki interwencji kryzysowej	5	41	1 932	X	34
Mieszkania chronione	19	62	46	25	0

Źródło: opracowanie na podstawie *Oceny Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, op. cit., s. 47.

⁵⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, op. cit., art. 53 ust. 2 i ust. 3.

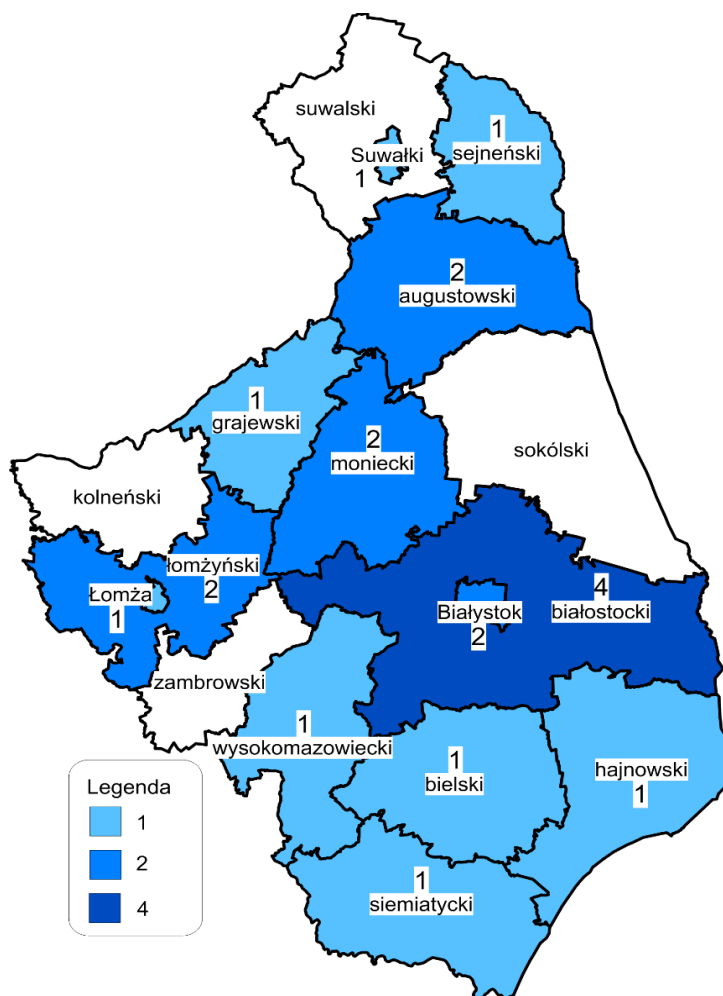
⁵⁵ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej ..., op. cit., art. 53 ust. 1.

⁵⁶ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej ..., op. cit., art. 88 ust. 1.

⁵⁷ Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego, Dz.U.2018.1234, t. j. z dnia 26 czerwca 2018 r., art. 2 ust.1 pkt 5, art. 4, ust.2.

W województwie podlaskim podmiotami prowadzącymi domy pomocy społecznej są powiaty, jednak w przypadku 5 placówek (w powiecie augustowskim, sejneńskim, łomżyńskim oraz w Białymstoku) zadanie ich prowadzenia zostało zlecone innym podmiotom⁵⁸. W latach 2014-2016, w województwie podlaskim funkcjonowało 20 domów pomocy społecznej (DPS) zlokalizowanych w 13 powiatach (brak DPS-ów w powiatach kolneńskim, sokólskim, suwalskim oraz zambrowskim). W powiecie białostockim funkcjonowały 4 placówki, w powiecie augustowskim, łomżyńskim, monieckim oraz w Białymstoku prowadzone były po 2 placówki, zaś w pozostałych powiatach po jednym domu pomocy społecznej.

Mapa 6. Domy pomocy społecznej w powiatach województwa podlaskiego w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku.

W województwie podlaskim funkcjonuje również dom pomocy społecznej prowadzony jest na zlecenie Samorządu Województwa Podlaskiego (dane dotyczące tej placówki nie są uwzględniane w Centralnej Aplikacji Statystycznej). Działalność placówki, dysponującej 200 miejscami, skierowana jest do osób przewlekle psychicznie chorych. W 2016 roku ze świadczeń oferowanych w placówce skorzystało 220 osób, wśród których 18 zostało umieszczonych w placówce w danym roku. Na przyjęcie do placówki (według stanu na koniec 2016 roku) oczekiwało 18 osób⁵⁹.

⁵⁸ *Rejestr domów pomocy społecznej* dostępny w Biuletynie Informacji Publicznej Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego.

⁵⁹ Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku.

Tabela 21. Dostępność i wykorzystanie miejsc w domach pomocy społecznej według powiatów w województwie podlaskim w latach 2014-2016

Powiat	Liczba miejsc w placówkach ogółem			Liczba osób korzystających			Liczba osób oczekujących (wg stanu na 31 grudnia danego roku)		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
augustowski	130	130	130	129	125	123	0	0	0
białostocki	591	591	591	665	686	667	62	75	78
m. Białystok	490	494	494	532	531	550	82	50	46
bielski	114	114	114	138	130	144	3	0	0
grajewski	39	39	39	39	39	39	0	0	0
hajnowski	71	71	71	81	89	79	0	1	5
m. Łomża	109	109	109	109	109	109	0	0	0
łomżyński	84	104	106	84	119	120	8	5	8
moniecki	77	77	79	77	77	79	6	6	2
sejneński	25	25	25	29	32	30	0	0	0
siemiatycki	62	62	62	73	68	72	2	0	5
m. Suwałki	195	195	195	220	230	223	12	9	28
wysokomazowiecki	114	114	114	119	120	126	8	4	0
Razem	2 101	2 125	2 129	2 295	2 355	2 361	183	150	172

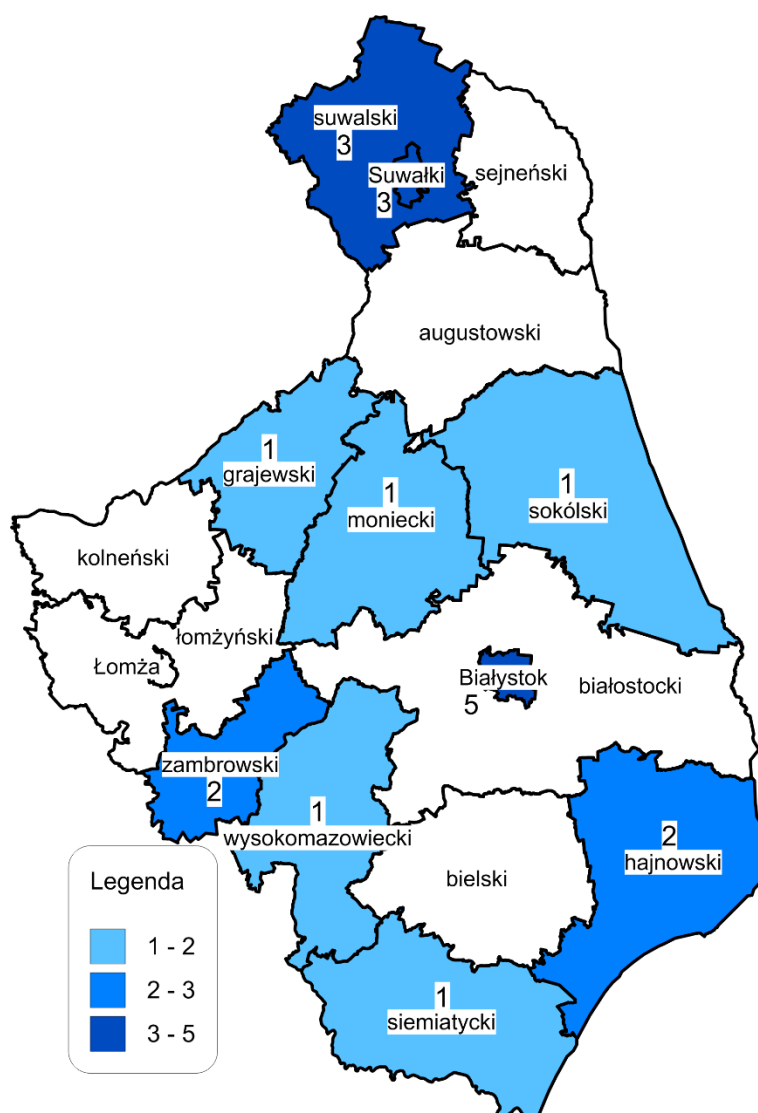
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku.

Powiaty województwa podlaskiego, pod względem liczby miejsc w domach pomocy społecznej, przejawiają znaczne zróżnicowanie. Najwięcej miejsc mają do dyspozycji mieszkańcy powiatu białostockiego oraz miasta Białystok (łącznie ponad połowa wszystkich dostępnych miejsc). W latach 2014-2016 liczba dostępnych w placówkach miejsc uległa zwiększeniu w przypadku trzech powiatów (łomżyńskiego, monieckiego oraz miasta Białystok).

Liczba osób przebywających w domach pomocy społecznej (DPS) na terenie województwa podlaskiego charakteryzuje się tendencją wzrostową. W latach 2014-2016 najwięcej osób przebywało w DPS-ach funkcjonujących w powiecie białostockim oraz na terenie miasta Białegostoku. Najmniej osób było umieszczonych w domu pomocy społecznej w powiecie sejneńskim.

Największe zapotrzebowanie na miejsce w domach pomocy społecznej dotyczyło mieszkańców powiatu białostockiego oraz miasta Białegostoku, w których na miejsce w placówce w 2016 roku oczekiwały łącznie 124 osoby, co stanowiło ok. 72% wszystkich oczekujących osób w województwie podlaskim. W pozostałych powiatach, z wyjątkiem miasta Suwałki na miejsce w domach pomocy społecznej oczekują pojedyncze osoby.

Mapa 7. Liczba placówek specjalistycznego wsparcia w powiatach województwa podlaskiego w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku.

W 2016 roku na terenie województwa podlaskiego funkcjonowały pojedyncze placówki wsparcia specjalistycznego, na terenie 10 powiatów. Ich największa liczba mieściła się w miastach na prawach powiatu (tj. w Białymstoku oraz Suwałkach) oraz w powiecie suwalskim.

Tabela 22. Dostępność oraz korzystanie z usług placówek specjalistycznego poradnictwa w latach 2014-2016 według powiatów województwa podlaskiego

Powiat	Liczba placówek			Liczba osób korzystających		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
białostocki	1	2	0	255	87	0
m. Białystok	1	2	5	2 271	1 597	840
grajewski	1	1	1	43	46	43
hajnowski	2	2	2	88	234	245
moniecki	1	1	1	0	25	4
siemiatycki	1	1	1	447	403	374
sokółski	1	1	1	25	55	64
suwalski	2	1	3	81	71	0

Powiat	Liczba placówek			Liczba osób korzystających		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
m. Suwałki	4	3	3	0	0	865
wysokomazowiecki	1	1	1	26	26	16
zambrowski	2	2	2	212	233	137
Razem	17	17	20	3 448	2 777	2 588

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku.

Na terenie województwa podlaskiego w latach 2014-2015 funkcjonowało 17 placówek specjalistycznego poradnictwa. W kolejnym roku ich liczba wzrosła do 20. W analizowanym okresie, ogólna liczba osób korzystających z oferowanych przez te placówki świadczeń charakteryzowała się tendencją spadkową. Specjalistyczne poradnictwo skierowane było w głównej mierze do mieszkańców Białegostoku oraz Suwałk. Na tle pozostałych powiatów, pod względem liczby osób korzystających wyróżniały się powiaty: hajnowski (wzrost o 64% w porównaniu do roku 2014), siemiatycki (charakteryzujący się tendencją spadkową) oraz zambrowski (spadek o 70% w porównaniu z rokiem poprzednim).

Z kolei ośrodki wsparcia prowadzone są zarówno przez gminy jak i powiaty. Pomoc oferowana przez te placówki skierowana jest odpowiednio do mieszkańców gmin oraz powiatów.

Tabela 23. Dostępność oraz korzystanie z usług ośrodków wsparcia ogółem w latach 2014-2016 według powiatów województwa podlaskiego

Powiat	Liczba placówek			Liczba miejsc w placówkach ogółem			Liczba osób korzystających			Liczba osób oczekujących (wg stanu na 31 grudnia danego roku)		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
augustowski	8	7	9	246	215	249	246	204	256	3	2	1
białostocki	3	4	5	167	194	224	173	198	244	6	1	2
m. Białystok	18	20	21	577	667	664	2 186	2 398	6 001	6	5	3
bielski	1	1	1	30	30	30	31	32	30	0	0	0
grajewski	2	2	2	114	114	114	116	114	114	0	0	0
hajnowski	1	1	1	55	55	55	67	64	67	0	0	0
kolneński	1	1	1	10	10	10	153	142	170	0	0	0
m. Łomża	3	3	3	164	171	218	219	218	222	3	13	1
łomżyński	1	1	2	53	53	73	53	64	85	1	0	6
moniecki	3	2	2	97	90	90	97	90	89	6	0	0
sejneński	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
siemiatycki	0	0	1	0	0	16	0	0	16	0	0	1
sokółski	1	1	1	35	35	35	23	27	28	0	0	0
suwalski	4	4	4	234	236	236	492	420	548	0	0	0
m. Suwałki	23	22	23	682	606	564	772	704	1 626	12	9	28
wysokomazowiecki	2	1	3	30	30	86	30	30	147	0	0	0
zambrowski	2	3	3	40	72	74	42	54	68	0	0	0
Razem	73	73	82	2 534	2 578	2 738	4 700	4 759	9 711	37	30	42

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku.

W 2016 roku na terenie województwa podlaskiego funkcjonowały 82 ośrodki wsparcia. Najwięcej z nich działało w gminie wiejskiej Suwałki – 23 placówki oraz w Białymstoku – 21 placówek. Gminy te charakteryzowały się zarówno największą liczbą dostępnych miejsc w przedmiotowych placówkach oraz największą liczbą osób korzystających. Znaczny wzrost liczby osób objętych przedmiotowym wsparciem odnotowano w Białymstoku. Wyłącznie na terenie powiatu sejneńskiego w żadnej gminie nie świadczone pomocy w ośrodkach wsparcia. Na umieszczenie w ośrodku wsparcia, według stanu na koniec 2016 roku oczekiwały 42 osoby, z czego 28 osób oczekiwało na umieszczenie w ośrodku wsparcia na terenie miasta Suwałki.

Spośród poszczególnych rodzajów wsparcia największa liczba osób korzystała z usług świadczonych w noclegowniach, schroniskach i domach dla bezdomnych, środowiskowych domach samopomocy, dziennych domach pomocy oraz klubach samopomocy. Zapewnienie noclegu i schronienia dla osób bezdomnych świadczone było łącznie w 14 placówkach, z czego 8 z nich działało na terenie miasta Białystok. Poza stalicą województwa noclegownie, schroniska i domy dla bezdomnych prowadzone były w Łomży i Suwałkach oraz w Knyszynie (powiat moniecki), Filipowie (powiat suwalski), Wysokim Mazowieckiem oraz Zambrowie. Placówki, w 2016 roku, dysponowały łącznie 600 miejscami, z czego ponad połowa z nich przypadała na placówki działające na terenie Białegostoku. W ciągu roku największa liczba osób skorzystała z tej formy wsparcia na terenie Białegostoku (5138 osób, co stanowiło ponad 93% wszystkich korzystających). W pozostałych placówkach liczba osób korzystających z tej formy wsparcia wahała się od 19 osób w Łomży do 163 osób w Filipowie (por. załącznik 1, wskaźnik 17).

W regionie w 2016 roku działały łącznie 23 środowiskowe domy samopomocy (ŚDS). Placówki te funkcjonowały we wszystkich powiatach (oprócz powiatu sejneńskiego). W powiecie białostockim zlokalizowane były trzy placówki tego typu, w pięciu powiatach: augustowskim, miasto Białystok, suwalskim, miasto Suwałki, wysokomazowieckim po dwie placówki, w dziesięciu pozostałych powiatach prowadzono po jednym środowiskowym domu samopomocy. Liczba osób korzystających z przedmiotowej formy wsparcia w latach 2014-2016 wykazywała niewielką tendencję wzrostową, przy jednoczesnym, względnym wyrównaniu w poszczególnych powiatach. Według stanu na koniec 2016 roku na miejsce w środowiskowym domu samopomocy oczekiwało łącznie 8 osób (por. załącznik 1, wskaźnik 18).

W 2016 roku na terenie województwa podlaskiego prowadzone były trzy dzienne domy pomocy (w latach 2014-2015 działały dwie placówki tego typu), które znajdowały się w gminie Łapy (pow. białostocki), Białystok oraz Grajewo. W latach 2014-2016 liczba osób korzystających z przedmiotowego wsparcia w powiecie grajewskim utrzymywała się na niezmiennym poziomie 80 osób. W powiecie białostockim (Łapy) w 2016 r. z usług w postaci dziennych domów pomocy skorzystało 35 osób. W Białymstoku zaś liczba beneficjentów dziennych domów pomocy spadła z 627 osób w 2014 roku do 578 osób w 2016 roku (por. załącznik 1, wskaźnik 19).

Kluby samopomocy w 2016 roku działały w Białymstoku, Łomży oraz Suwałkach. Większość z nich – 10 placówek funkcjonowało w stolicy województwa. Dwie placówki tego typu były zlokalizowane w Suwałkach oraz jedna w Łomży. W porównaniu do roku 2014, ogólna liczba klubów samopomocy wzrosła w 2016 roku z 10 do 13 placówek. Wśród wszystkich osób, które otrzymały przedmiotowe wsparcie większość stanowiły osoby, które uzyskały je na terenie Białegostoku oraz Łomża. Pomoc w formie klubów samopomocy w mniejszym zakresie udzielana była na terenie Suwałk (por. załącznik 1, wskaźnik 20).

Tabela 24. Dostępność oraz korzystanie z usług ośrodków interwencji kryzysowej w latach 2014-2016 według powiatów województwa podlaskiego

Powiat	Liczba placówek			Liczba miejsc w placówkach ogółem			Liczba osób korzystających		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
białostocki	1	1	1	0	0	0	141	135	117
m. Białystok	1	1	1	15	15	15	89	98	1 743
m. Łomża	1	1	1	8	8	8	24	38	20
moniecki	1	1	1	8	8	8	3	9	10
suwalski	1	1	1	0	0	0	123	693	100
m. Suwałki	1	1	1	13	10	13	35	22	24
Razem	6	6	6	44	41	44	415	995	2 014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku.

Ośrodki interwencji kryzysowej funkcjonowały w województwie podlaskim w sześciu powiatach: trzech grodzkich: Białystok, Łomża oraz Suwałki oraz trzech ziemskich: białostockim, monieckim oraz suwalskim. Liczba miejsc w placówkach w latach 2014-2016 utrzymywała się na stabilnym poziomie (wahanie w 2015 roku spowodowane zmniejszeniem z 13 do 10 miejsc w Ośrodku interwencji kryzysowej w Suwałkach, w kolejnym roku placówka ponownie dysponowała 13 miejscami). W ciągu trzech analizowanych lat liczba osób korzystająca z tej formy wsparcia znacznie wzrosła. Było to wynikiem bardzo dużego wzrostu liczby osób korzystającym z pomocy Ośrodka interwencji kryzysowej w Białymstoku. W pozostałych placówkach (z wyjątkiem powiatu monieckiego, charakteryzującego się najmniejszą liczbą osób korzystających) w latach 2014-2016 liczba osób objętych wsparciem ośrodków interwencji kryzysowej zmniejszyła się.

W konwencjach międzynarodowych normujących prawa człowieka, prawo do mieszkania często łączone jest z innymi prawami socjalnymi lub wymieniane jest w kontekście prawa do zabezpieczenia społecznego. Problematyka ochrony prawa do mieszkania została zasygnalizowana w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Artykuł 75. ust. 1 ustawy zasadniczej nakłada na władze publiczne obowiązek prowadzenia polityki sprzyjającej zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli, przeciwdziałania bezdomności, wspierania rozwoju budownictwa socjalnego oraz popierania działań obywateli zmierzających do uzyskania własnego mieszkania. Jednakże uprawnienia wyrażone w omawianym przepisie konstytucyjnym nie są prawami podmiotowymi i nie stanowią samoistnej podstawy do żądania mieszkania od władz publicznych.⁶⁰

W naukach prawnych mieszkanie jest przedmiotem wieloaspektowych analiz. W prawie cywilnym występuje przede wszystkim jako nieruchomość, przedmiot własności i innych praw rzeczowych, jako dobro konsumpcyjne przewija się w różnych czynnościach cywilnoprawnych i egzekucyjnych. W prawie administracyjnym mieszkanie podlega w szczególności regulacjom prawa budowlanego i zagospodarowania przestrzennego.⁶¹ Prawo do mieszkania, zalicza się do praw człowieka drugiej generacji. Prawo to dotyczy spraw bytowych, dlatego wymieniane jest w kategorii socjalnych praw człowieka⁶².

⁶⁰ I. Sierpowska, *Socjalne aspekty prawa do mieszkania*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia, Zeszyt 4” 2010, s. 279.

⁶¹ Ibidem, s. 281.

⁶² Ibidem.

Świadczeniem, które koresponduje z prawem do mieszkania jest przyznanie pobytu w mieszkaniu chronionym.

Celem tworzonych mieszkań chronionych jest zapewnienie osobom w nich przebywającym warunków do prowadzenia samodzielnego życia⁶³. W ramach mieszkań chronionych zapewnia się opiekę specjalistyczną: pracę socjalną i poradnictwo specjalistyczne. Mieszkanie chronione może być prowadzone przez każdą jednostkę organizacyjną pomocy społecznej lub organizację pożytku publicznego. Pobyt w mieszkaniu chronionym ma charakter odpłatny.

W zależności od celu udzielania wsparcia mieszkanie chronione jest traktowane, jako mieszkanie chronione treningowe lub mieszkanie chronione wspierane⁶⁴. Mieszkanie chronione treningowe sprzyja nauce i utrwalaniu kompetencji prowadzenia samodzielnego życia. Usługa ma charakter okresowy i służy w szczególności osobom opuszczającym pieczę zastępczą, osobom bezdomnym, osobom z zaburzeniami psychicznymi.⁶⁵ Mieszkanie chronione wspierane przeznaczone jest dla osoby niepełnosprawnej (osoby niepełnosprawnej fizycznie lub z zaburzeniami psychicznymi) lub osoby w podeszłym wieku bądź przewlekle chorej. W mieszkaniu chronionym wspieranym zapewnia się usługi o charakterze bytowym, pomoc w codziennych obowiązkach, pomoc w utrzymywaniu kontaktu z otoczeniem (kontakty społeczne), które pozwalają utrzymać (rozwijać) samodzielność osoby na poziomie jej psychofizycznych możliwości.⁶⁶

Europejskie przepisy i praktyka odchodzą od nazwy „mieszkania chronione”, przyjazny i bardziej uzasadniony wydaje się obecnie podział na **mieszkania wspomagane**: treningowe i docelowe (wspierane)⁶⁷.

W subregionach województwa podlaskiego, w roku 2017, do dyspozycji osób potrzebujących wsparcia⁶⁸ pozostawało 19 mieszkań chronionych, w tym pięć w Białymstoku, cztery w Łomży i cztery w Suwałkach⁶⁹.

Wykres 21. Wykorzystanie mieszkań chronionych w latach 2013-2017 według powiatów (osoby)

⁶³ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej ..., op. cit., art. 53 ust. 2.

⁶⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej ..., op. cit., art. 53 ust. 3.

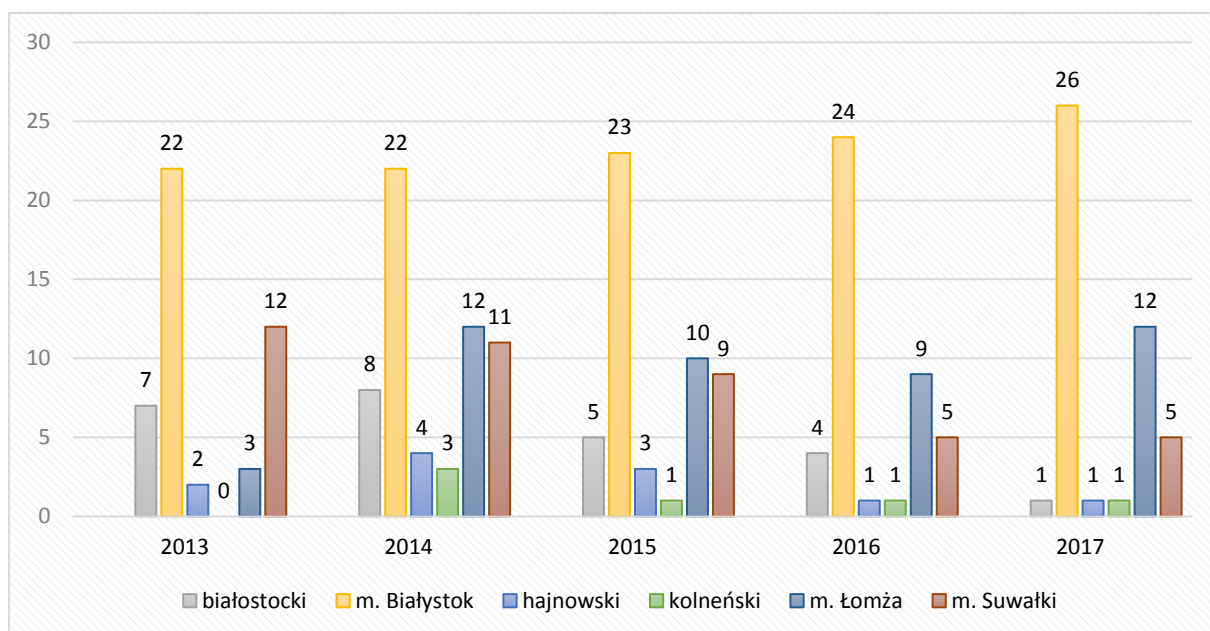
⁶⁵ Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa ..., op. cit.

⁶⁶ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej..., op. cit., art. 53 ust. 6.

⁶⁷ Rodzime ustawodawstwo wymaga dostosowania zapisów w zakresie skodyfikowania form mieszkalnictwa zgodnego z praktyką europejską. Bazując na dostępnym prawodawstwie, krajowe instytucje pomocy społecznej nie prowadzą statystyk w zakresie mieszkań wspomaganych.

⁶⁸ Zgodnie z definicją mieszkanie chronione przysługuje każdej osobie znajdującej się w trudnej sytuacji życiowej i dodatkowo wymagającej wsparcia w codziennej egzystencji, a w szczególności osobie opuszczającej rodzinę zastępczą, dom dziecka, placówkę resocjalizacyjną, uchodźcom, cudzoziemcom objętym ochroną uzupełniającą. Mieszkanie chronione służy także zapewnieniu odpowiednich warunków mieszkaniowych osobom pełnoletnim opuszczającym instytucje, o których mowa w art. 88 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej.

⁶⁹ Liczba mieszkań chronionych została wykazana w sprawozdaniach miejskich ośrodków pomocy społecznej za rok 2017 w Białymstoku, Łomży i Suwałkach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego.

W latach 2013-2017, osoby korzystające z mieszkań chronionych zlokalizowanych w powiecie białostockim, hajnowskim, kolneńskim oraz w Białymstoku, Łomży i

Suwałkach. Liczba osób korzystających z mieszkań chronionych w latach 2013-2017 utrzymywała się na względnie stałym poziomie w miastach subregionalnych. Najwięcej osób, które skorzystały z tej formy pomocy społecznej zamieszkiwało stolicę województwa (por. załącznik 1, wskaźnik 21).

Mieszkania chronione nie są tożsame z mieszkaniami socjalnymi. W socjalnej ochronie prawa do mieszkania znaczenie odgrywa sytuacja życiowa i rodzinna np. choroba, niepełnosprawność, bezrobocie, samotne wychowywanie dzieci. Brak tytułu do lokalu mieszkalnego jest podstawą przyznania świadczeń z pomocy społecznej. W ramach systemu socjalnej pomocy mieszkaniowej zostały wypracowane instrumenty służące jej realizacji: dodatki mieszkaniowe, najem lokali mieszkalnych na czas nieoznaczony, najem lokali socjalnych, polityka czynszowa w mieszkaniach udostępnianych przez gminy. Poza systemem socjalnej pomocy mieszkaniowej, na mocy regulacji prawnych, zostały przewidziane dodatkowe możliwości zapewnienia potrzeb mieszkaniowych: pomieszczenia tymczasowe, mieszkania chronione, zasiłki z tytułu ustawy o pomocy społecznej oraz pensjonaty socjalne wspierane ze środków publicznych⁷⁰.

W latach 2011-2015 liczba mieszkań socjalnych w województwie podlaskim sukcesywnie rosła, w tym czasie w zasobach gminnych było 1905 lokali socjalnych. W następnym roku, tj. w 2016 liczba mieszkań socjalnych zmniejszyła się o 102 lokale. W całym kraju, w okresie sześcioletnim, liczba mieszkań socjalnych wzrosła o 19 920 (z 74 731 w 2011 roku do 94 651 w 2016 roku).

Tabela 25. Lokale socjalne w województwie podlaskim w latach 2011-2016 (liczba)

Wyszczególnienie	2011	2012	2013	2014	2015	2016
augustowski	71	72	74	76	76	79
białostocki	80	87	88	92	95	95

⁷⁰ A. Przyemeński, *Socjalna pomoc mieszkaniowa w Polsce w świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011*, publikacja dostępna w Internecie: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6045/2/1/1/opracowanie_prof_przymenski.pdf (data dostępu: 17.05.2018 r.).

Wyszczególnienie	2011	2012	2013	2014	2015	2016
bielski	55	60	63	65	67	64
grajewski	26	47	60	57	57	72
hajnowski	42	44	44	52	53	57
kolneński	12	16	16	39	38	39
łomżyński	13	13	13	18	11	17
moniecki	30	30	30	30	30	30
sejneński	7	7	7	7	8	8
siemiatycki	38	38	41	34	34	34
sokółski	47	52	58	54	56	60
suwalski	19	18	18	18	18	13
wysokomazowiecki	65	66	81	78	84	81
zambrowski	5	5	2	3	32	33
m. Białystok	734	691	743	856	960	839
m. Łomża	40	50	51	36	37	37
m. Suwałki	214	231	289	248	249	245
Razem	1 498	1 527	1 678	1 763	1 905	1 803

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS-BDL.

Największe możliwości w udostępnieniu mieszkań socjalnych obserwowano w latach 2011-2016 w Białymstoku oraz powiecie grajewskim (przyrost odpowiednio o 105 i 46 lokali socjalnych). Mieszkania socjalne w województwie podlaskim, w 2016 roku stanowiły 1,9% wszystkich lokali socjalnych w Polsce. Według danych Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku w 2017 roku liczba osób oczekujących na mieszkanie socjalne wynosiła 793 osoby (spadek w odniesieniu do roku 2016 o 78 osób. Wskazuje to na niezaspokojenie potrzeb w tym zakresie. Na taki stan wpływać może również fakt, że 65 gmin w województwie podlaskim nie posiada na swoim terenie mieszkań socjalnych.⁷¹

2.3. Wsparcie osób z niepełnosprawnością

Niepełnosprawność stanowi jeden z najistotniejszych aspektów stanu zdrowia. Problem ten dotyczy nie tylko ludzi starszych. Może pojawić się również wśród ludzi młodych, a nawet bardzo młodych, także wśród dzieci. Jego przyczyną mogą być wady wrodzone, różnego rodzaju choroby przewlekłe, czy chociażby wypadki lub urazy. Niemniej jednak, nie zważając na przyczynę, niepełnosprawność jest bardzo poważnym problemem społecznym⁷². Kwestia niepełnosprawności jest również niezwykle istotna z punktu widzenia rynku pracy, bowiem przekłada się nie tylko na zdolność jednostki do podjęcia pracy zarobkowej, ale również na jakość zasobów pracy. Niepełnosprawność stanowi jeden z głównych powodów przyznawania świadczeń pomocy społecznej.

W statystyce GUS osoba niepełnosprawna to osoba, która posiada odpowiednie, aktualne orzeczenie wydane przez organ do tego uprawniony lub osoba, która takiego orzeczenia nie posiada, lecz odczuwa ograniczenie sprawności w wykonywaniu czynności podstawowych dla swojego wieku (zabawa, nauka, praca, samoobsługa). Z tego też względu niepełnosprawność badana jest w oparciu o dwa kryteria:

- prawne (formalne) - niepełnosprawność prawna,
- subiektywne (samoocena) - niepełnosprawność biologiczna.

⁷¹ Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku, op. cit., s. 10.

⁷² Stan zdrowia ludności Polski w 2014 roku, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016, s. 105.

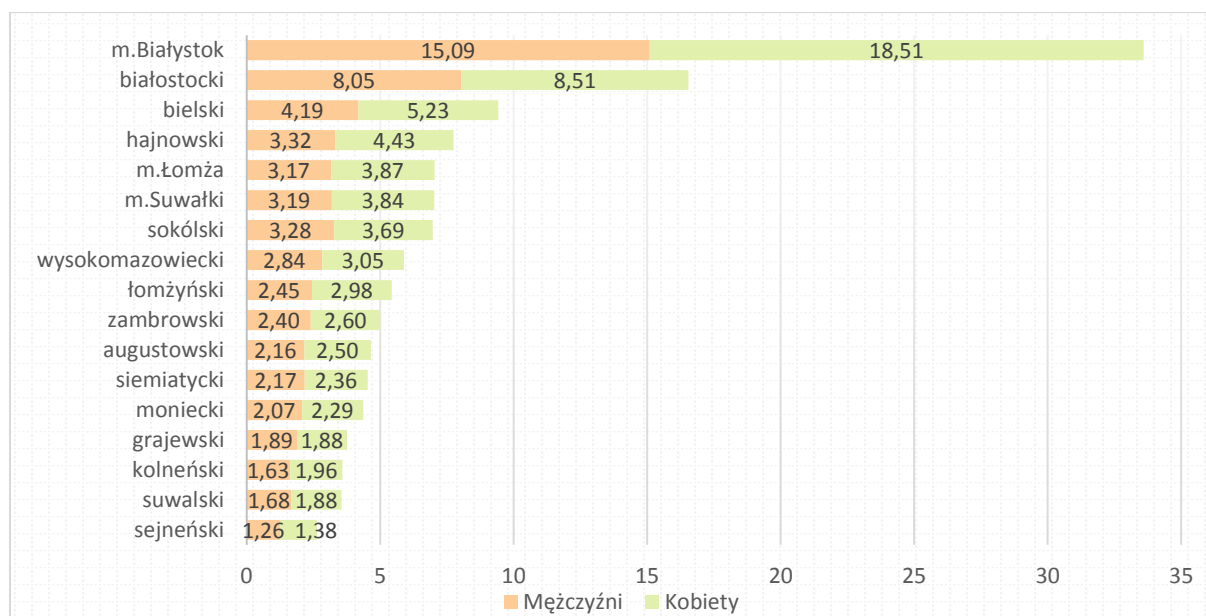
Zgodnie z definicją Głównego Urzędu Statystycznego osoba niepełnosprawna biologicznie to osoba, która odczuwa ograniczenie sprawności w wykonywaniu czynności podstawowych dla swojego wieku (zabawa, nauka, praca, samoobsługa), ale nie posiada prawnego orzeczenia niepełnosprawności. Za osobę niepełnosprawną prawnie uznaje się natomiast osobę, która posiada odpowiednie, aktualne orzeczenie wydane przez organ do tego uprawniony. W statystyce publicznej występuje też pojęcie osoby niepełnosprawnej prawnie i biologicznie – jest to osoba, która posiada aktualne orzeczenie i jednocześnie deklaruje całkowicie, poważnie lub umiarkowaną zdolność do wykonywania czynności podstawowych stosownie do swojego wieku (zabawa, nauka, praca, samoobsługa)⁷³.

Dane dotyczące osób z niepełnosprawnością prawną i biologiczną zbierane są w ramach przeprowadzanych w Polsce, co dziesięć lat, narodowych spisów powszechnych oraz badań reprezentacyjnych (ankietowych): badania stanu zdrowia ludności (w Polsce, nieregularnie, od 1996 roku) oraz Europejskiego Badania Warunków Życia (EU SILC – co roku, od 2005 roku).

Według wyników Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku województwo podlaskie zamieszkiwało 131,8 tys. osób z niepełnosprawnością. Stanowiły one 11% ogółu ludności województwa. Wśród osób z niepełnosprawnością przeważały kobiety - 53,8%, mężczyźni stanowili 46,2%.

W 2011 roku najwięcej osób z niepełnosprawnością zamieszkiwało miasto Białystok, powiat białostocki i powiat bielski. Najmniej liczną grupę stanowiły osoby z niepełnosprawnością w powiecie sejneńskim.

Wykres 22. Liczba osób niepełnosprawnych według płci w powiatach według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku (w tys. osób)

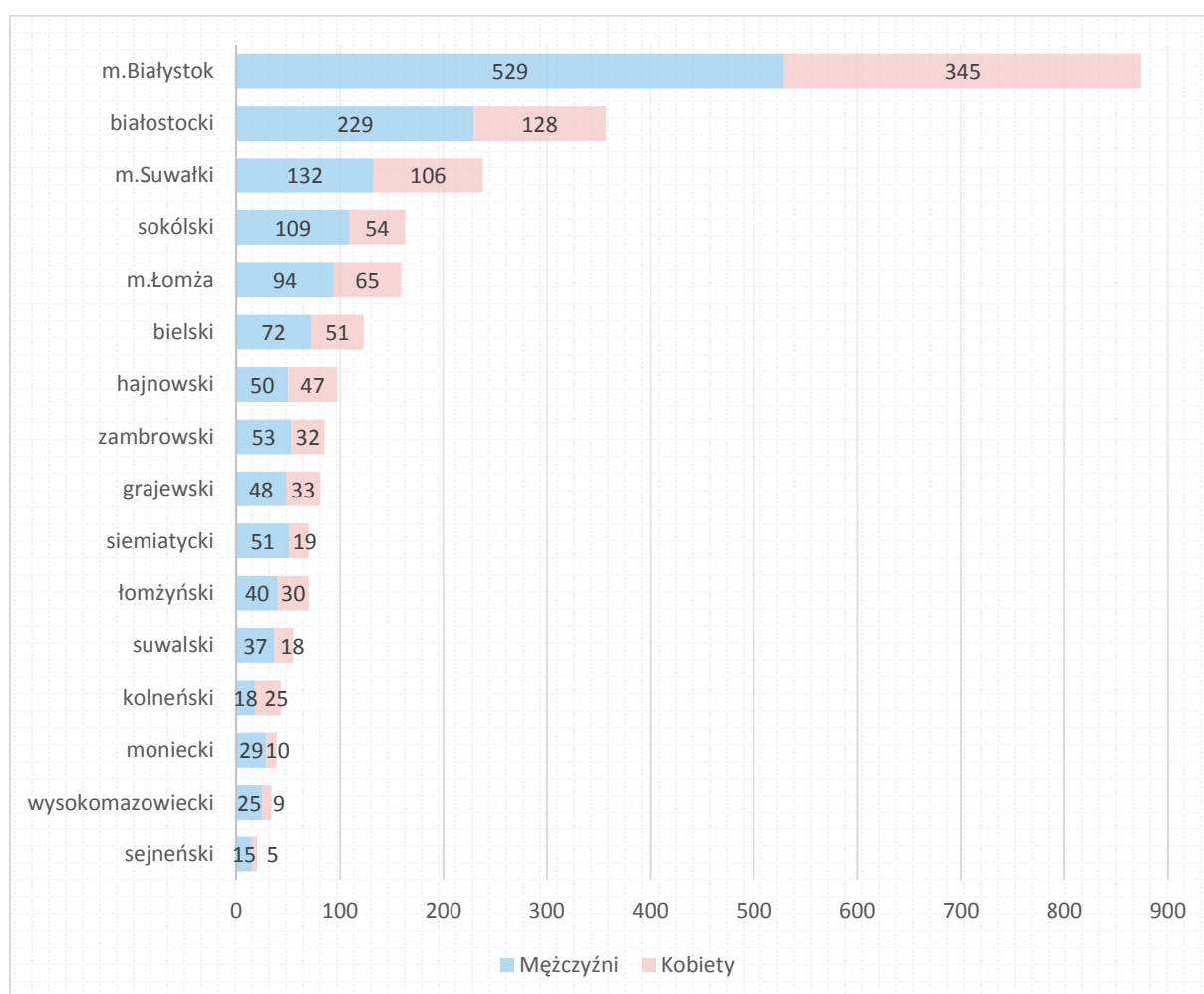
Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Ludność i gospodarstwa domowe w województwie podlaskim. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna, Urząd Statystyczny w Białymstoku, s. 134.

⁷³ Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Ludność i gospodarstwa domowe w województwie podlaskim. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2014, s. 53.

W miastach regionu, w 2011 roku mieszkało 78,2 tys. osób z niepełnosprawnością, dominowały kobiety (54,5%). Na wsi natomiast odnotowano 53,6 tys. osób z niepełnosprawnością i tu również przeważały kobiety (52,8%)⁷⁴. Liczba osób z niepełnosprawnością prawną wyniosła 84,2 tys. (63,9% ogółu osób niepełnosprawnych w województwie podlaskim). Osób z niepełnosprawnością biologiczną było w 2011 roku 47,5 tys. (36,1%)⁷⁵.

Osoby z niepełnosprawnościami znacznie rzadziej podejmują pracę niż osoby bez niepełnosprawności. Według danych GUS województwo podlaskie charakteryzowało się, w skali kraju, najniższą wartością wskaźnika zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w wieku 16-24 lata w IV kwartale 2017 r., wynoszącym zaledwie 15,1%. Wartość ta była niższa od wskaźnika dla Polski wynoszącej 23,3%. Taka tendencja utrzymuje się od 2014 roku.

Wykres 23. Liczba osób z niepełnosprawnością zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy według płci w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Pod koniec 2017 roku w urzędach pracy województwa podlaskiego zarejestrowanych, jako poszukujących pracy było 2 572 bezrobotnych osób z niepełnosprawnością. Stanowiły one 6,4% ogółu

⁷⁴ Ibidem, s. 55.

⁷⁵ Ibidem.

zarejestrowanych bezrobotnych. Dominowali mężczyźni - 61,1%. Odsetek kobiet wyniósł 38,9% ogółu zarejestrowanych osób z niepełnosprawnością.

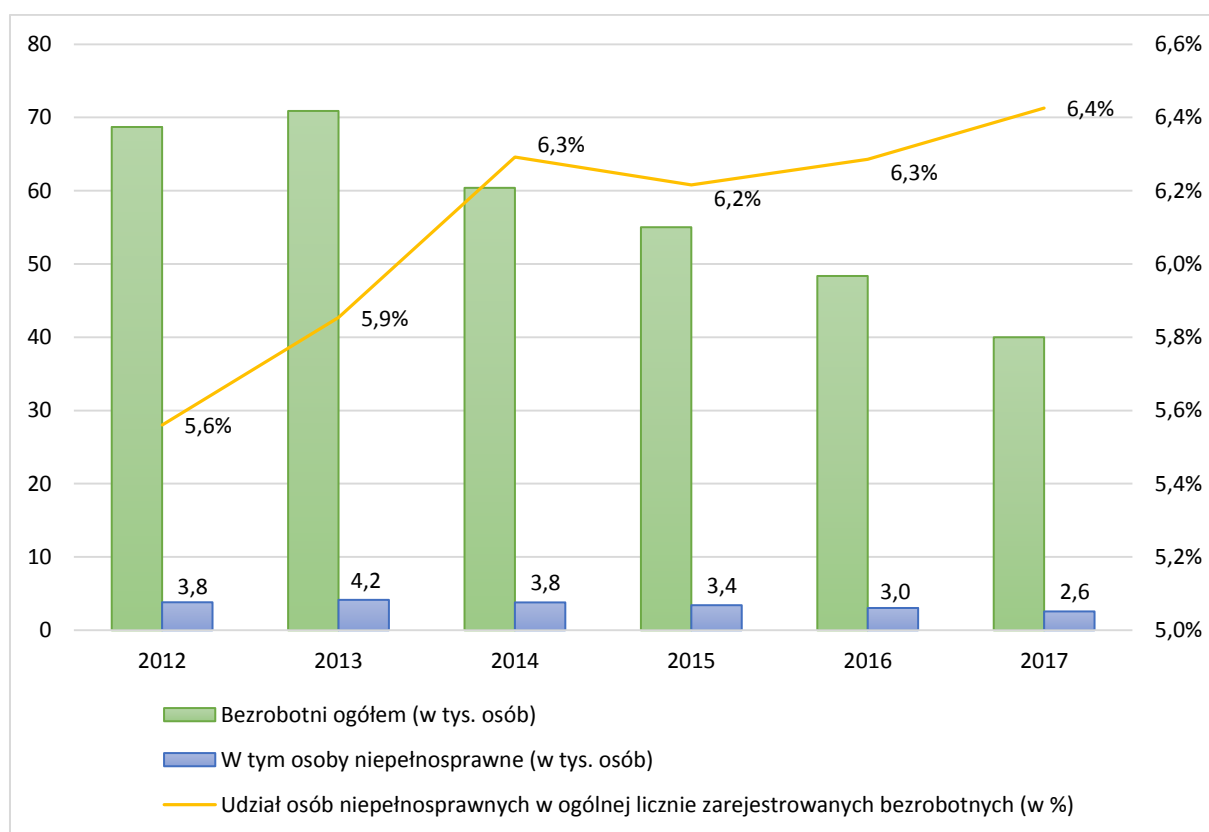
Tabela 26. Udział osób niepełnosprawnych bezrobotnych w województwie podlaskim w latach 2012-2017

Rok	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Bezrobotni ogółem (w tys. osób)	68,7	70,9	60,4	55,0	48,4	40,0
W tym osoby niepełnosprawne (w tys. osób)	3,8	4,2	3,8	3,4	3,0	2,6
Udział osób niepełnosprawnych w ogólnej licznie zarejestrowanych bezrobotnych (w %)	5,6%	5,9%	6,3%	6,2%	6,3%	6,4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Od 2013 roku w województwie podlaskim obserwowany jest spadek liczby zarejestrowanych bezrobotnych osób z niepełnosprawnością. Pomimo to ich procentowy udział w ogólnej liczbie bezrobotnych w ostatnich latach minimalnie wzrastał.

Wykres 24. Liczba (w tys. osób) i udział (w %) osób z niepełnosprawnością w populacji bezrobotnych w województwie podlaskim w latach 2012-2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Osoby z niepełnosprawnościami częściej doświadczają różnych form wykluczenia społecznego. Spotykają się, bowiem nie tylko z barierami na rynku pracy, ale też z brakiem akceptacji społecznej. Dlatego też niezwykle istotne jest zaspokajanie stale rosnącego zapotrzebowania na rehabilitację społeczną oraz zawodową tej grupy osób.

W województwie podlaskim przedsięwzięcia na rzecz zwiększenia dostępu do życia społecznego i rynku pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym są realizowane bezpośrednio przez instytucje pomocy i integracji społecznej, organizacje pozarządowe działające w obszarze i na rzecz aktywnej integracji, jednostki samorządu terytorialnego, ich jednostki organizacyjne, związki i stowarzyszenia, jednostki sektora finansów publicznych oraz instytucje publicznych służb zatrudnienia (w zakresie wspólnych działań partnerskich z instytucjami pomocy i integracji społecznej)⁷⁶.

W projektach realizowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, gdzie beneficjentami mogą być wszystkie z ww. podmiotów, aktywizacja społeczna i zawodowa osób z niepełnosprawnościami odbywa się m.in. poprzez włączenie tej grupy osób w zajęcia warsztatów terapii zajęciowej, finansowanie programów zatrudnienia wspomaganego, a także różnego rodzaju zajęcia związane z aktywną integracją (usługi o charakterze społecznym, zawodowym, edukacyjnym, zdrowotnym). Z „*Oceny Zasobów Pomocy Społecznej w Województwie Podlaskim w 2017 roku*” wynika, że JST realizowały łącznie 42 projekty EFS (o 33 więcej niż w ubiegłym roku). Łączna kwota realizacji projektów to 7 419 544 zł (wzrost o 330%), a liczba osób objętych projektami wyniosła 1 236. Liczba osób w porównaniu do roku poprzedniego 5-krotnie wzrosła. Wszystkie projekty były realizowane przez ośrodki pomocy społecznej (OPS i PCPR)⁷⁷.

W 2017 roku podlaskie jednostki pomocy społecznej brały także udział w 59 konkursach ogłaszanych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (o 1 mniej niż w roku poprzednim). Liczba osób objętych tymi projektami w 2017 roku wyniosła 3 259 i była wyższa w stosunku do roku 2016 o 1 459 osób⁷⁸.

Szereg działań na rzecz osób z niepełnosprawnością wspiera PFRON. Zadania PFRON z zakresu rehabilitacji społecznej obejmują m.in. programy z zakresu rehabilitacji społecznej osób niepełnosprawnych, których realizatorem są starostwa powiatowe, zaś instytucją finansującą i określającą rodzaje wsparcia jest PFRON (realizuje je także samorząd powiatowy); zlecenie zadań organizacjom pozarządowym; dofinansowanie kosztów szkoleń tłumaczy języka migowego; dofinansowanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych, dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze, dofinansowanie likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych, w związku z indywidualnymi potrzebami osób niepełnosprawnych, dofinansowanie kosztów tworzenia i działania warsztatów terapii zajęciowej. Dzięki wsparciu ze środków PFRON jest prowadzona ciągła rehabilitacja osób z niepełnosprawnością w różnego typu placówkach, wydawane są publikacje (czasopisma, poradniki) kierowane do osób z niepełnosprawnością, organizowane są imprezy sportowe i kulturalne dla osób z niepełnosprawnością⁷⁹.

Rehabilitacja osób niepełnosprawnych – zespół działań, w szczególności organizacyjnych, leczniczych, psychologicznych, technicznych, szkoleniowych, edukacyjnych i społecznych,

⁷⁶ Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 310/4517/2018 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 31 lipca 2018 r., s. 133.

⁷⁷ Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w Województwie Podlaskim w roku 2017 ..., op. cit., s. 58.

⁷⁸ Ibidem, s. 57-58.

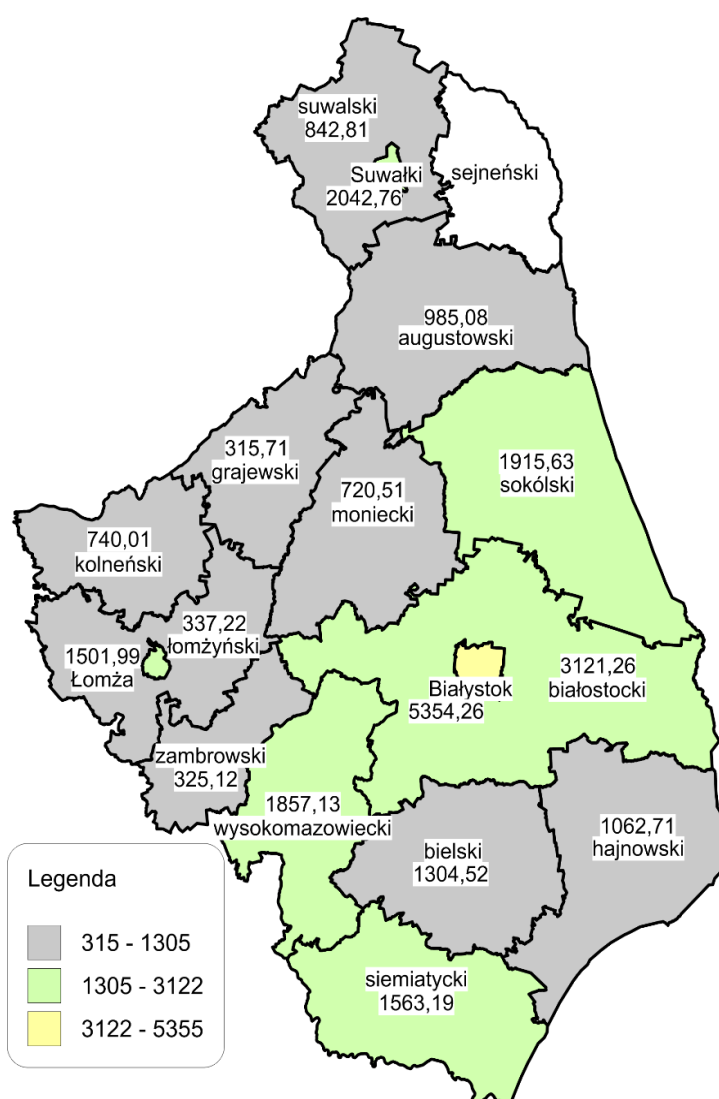
⁷⁹ <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/303289;jsessionid=962FB79D2E5EC09EC6A2E645162C7626> (data dostępu: 26.04.2018 r.).

zmierzających do osiągnięcia, przy aktywnym uczestnictwie tych osób, możliwie najwyższego poziomu ich funkcjonowania, jakości życia i integracji społecznej⁸⁰.

Celem rehabilitacji zawodowej jest ułatwienie osobie niepełnosprawnej uzyskania i utrzymania odpowiedniego zatrudnienia i awansu zawodowego przez umożliwienie jej korzystania z poradnictwa zawodowego, szkolenia zawodowego i pośrednictwa pracy⁸¹.

Celem rehabilitacji zawodowej jest umożliwienie osobom niepełnosprawnym uczestnictwa w życiu społecznym⁸².

Mapa 8. Kwota dofinansowania (PFRON, środki własne powiatu) przeznaczona na rehabilitację zawodową i społeczną osób z niepełnosprawnością w 2017 roku w poszczególnych powiatach (w tys. zł)

Źródło: *Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w Województwie Podlaskim w roku 2017 ...*, op. cit., s. 38.

⁸⁰ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz.U.2018.511 tj. z dnia 12 marca 2018 r. (z późn. zmianami), art. 7 ust. 1.

⁸¹ Ibidem, art. 8 ust. 1.

⁸² Ibidem, art. 9 ust. 1.

Zgodnie z ustawą z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych jednymi z głównych zadań powiatowych centrów pomocy rodzinie są działania związane z rehabilitacją zarówno zawodową, jak i społeczną osób z niepełnosprawnościami. W 2017 PCPR-y przeznaczyły łącznie na realizację tego celu blisko 24 mln zł. W 2017 roku, w województwie podlaskim, najwyższe kwoty dofinansowań, pochodzących z PFRON oraz środków własnych powiatów, na rehabilitację zawodową i społeczną osób z niepełnosprawnościami zostały przeznaczone w mieście Białystok oraz w powiecie łomżyńskim, które łącznie stanowiły 35% całkowitej kwoty przeznaczonej na ten cel. W regionie jedynym powiatem niedofinansującym rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami był powiat sejneński.

Osoby z niepełnosprawnościami zamieszkujące teren województwa podlaskiego mogły uzyskać dofinansowanie, m.in.: na pomoc w likwidacji barier architektonicznych, technicznych oraz w komunikowaniu, turnusy rehabilitacyjne oraz zaopatrzenie w przedmioty, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny.

Tabela 27. Liczba osób z niepełnosprawnością objętych wsparciem PCPR w województwie podlaskim oraz kwoty jakie na ten cel przeznaczono

	2015	2016	2017
Pomoc na likwidację barier architektonicznych, technicznych i w komunikowaniu się			
Liczba osób, które uzyskały dofinansowanie	459	437	428
Wartość dofinansowania w złotych	1 412 188	1 588 227	1 429 225
Turnusy rehabilitacyjne			
Liczba osób, które uzyskały pomoc	2 080	1 593	1 843
Wartość dofinansowania w złotych	2 217 003	1 723 199	2 053 813
Zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny			
Liczba osób, które uzyskały pomoc	5 583	5 352	5 656
Wartość dofinansowania w złotych	4 571 007	4 354 262	4 557 641

Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w Województwie Podlaskim w roku 2017 ..., op. cit., s. 39.

W 2017 roku najwięcej osób z niepełnosprawnością z województwa podlaskiego (5 656) skorzystało z dofinansowania na zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny. Kwota przeznaczona na ten cel wyniosła 4 557 641 zł i była o 4,7% wyższa od kwoty przeznaczonej w 2016 roku. Z dofinansowania turnusów rehabilitacyjnych skorzystało ponad 1800 osób. Wartość tej formy pomocy przekroczyła 2 mln zł. Najmniejszym zainteresowaniem cieszyła się pomoc na likwidację barier architektonicznych, technicznych oraz w komunikowaniu się, z którego skorzystało 428 osób.

Wnioski wynikające z analizy sytuacji wewnątrzregionalnej w obszarze pomocy społecznej w województwie podlaskim:

- ☐ Zadania z zakresu polityki społecznej realizowane są na trzech szczeblach samorządu terytorialnego, tj. gminie, powiecie oraz województwie. Natomiast środki na realizację tych zadań pochodzą zarówno z budżetów samorządu jak i budżetu państwa. Zdecydowana większość środków przeznaczana jest na świadczenia: wychowawcze, rodzinne, z funduszu alimentacyjnego oraz składki na ubezpieczenie emerytalne i rentowe z ubezpieczenia społecznego. Znacznie mniejszy odsetek stanowią wydatki na aktywną integrację, usługi

społeczne oraz wzmacnianie roli ekonomii społecznej. O niedostatecznym poziomie finansowania, w tym zakresie, świadczy m.in.: niedopasowanie liczby miejsc w instytucjach świadczących pomoc społeczną (np. domach pomocy społecznej). Na działania kluczowe z punktu włączenia społecznego, czyli np.: specjalistyczne poradnictwo, działalność centrów integracji społecznej, rehabilitację zawodową i społeczną osób z niepełnosprawnościami, w wydatkach na realizację zadań w ramach polityki społecznej, przeznaczono stosunkowo najmniej środków.

- ☐ W regionie występuje znaczne nasilenie występowania zjawiska ubóstwa. Sytuację tę potwierdzają wskaźniki ekonomiczne, a w szczególności wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym. Blisko co czwarty mieszkaniec województwa podlaskiego generuje wydatki, które nie przekraczają 50% średnich miesięcznych wydatków wszystkich gospodarstw domowych. Znaczny przyrost wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym w 2017 roku skutkował awansem województwa podlaskiego na pierwsze miejsce w skali całego kraju. Co wskazuje na największe zagrożenie ubóstwem w Polsce. Potwierdzeniem tego jest także zasięg ubóstwa skrajnego oraz ustawowego. Ubóstwo, obok bezrobocia i niepełnosprawności jest jednym z najczęstszych powodów ubiegania się o świadczenia z pomocy społecznej. Stosunek liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w odniesieniu do beneficjentów tej pomocy w skali kraju charakteryzuje się systematycznym wzrostem. W wartościach bezwzględnych, liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej należy do najniższych w kraju. Wynika to nie z małego zapotrzebowania na przedmiotową pomoc, ale ze stosunkowo niskiej liczebności populacji zamieszkującej teren województwa podlaskiego.

- ☐ Ubóstwo jest najczęstszą przyczyną korzystania z pomocy społecznej w regionie. W 2017 roku, blisko 45% rodzin pobierających świadczenia z pomocy społecznej było beneficjentami pomocy właśnie z tego powodu. Bezwzględna liczba osób, które korzystają ze świadczeń pomocy społecznej w poszczególnych gminach, czy powiatach jest bezpośrednio związana z liczbą osób zamieszkujących te jednostki. Miasto Białystok oraz powiat białostocki są liderami pod względem liczby osób, które korzystały ze świadczeń pomocy społecznej ze względu na ubóstwo. Na tle pozostałych powiatów znaczne rozmiary przedmiotowego wsparcia odnotowano w powiatach:

- sokólskim,
- grajewskim,
- hajnowskim,
- siemiatyckim
- oraz augustowskim.

Natomiast gminami, w których z przedmiotowej pomocy korzysta najwięcej osób są:

- Sokółka (3),
- Łapy (3) (powiat białostocki),
- Hajnówka (1),
- Grajewo (1),
- oraz Dąbrowa Białostocka (3) (powiat sokólski).

- ☐ Drugą przyczyną najczęstszego przyznawania świadczeń pomocy społecznej jest bezrobocie. W 2017 roku, blisko co trzecie świadczenie zostało przyznane właśnie z tego

powodu. Głównymi beneficjentami pomocy są mieszkańcy tych samych gmin i powiatów, co w przypadku ubóstwa. Zależność pomiędzy liczbą mieszkańców a liczbą beneficjentów świadczeń z pomocy społecznej jest także widoczna w odniesieniu do długotrwałej i ciężkiej choroby oraz niepełnosprawności, czyli kolejnych przyczyn przyznawania wsparcia. Głównymi beneficjentami wsparcia, są mieszkańcy tych samych powiatów, co w wyżej wymienionych przyczynach. Natomiast wśród gmin pierwsze pozycje zajmują gminy:

- Augustów (1),
  - Dąbrowa Białostocka (3) (powiat sokólski),
  - oraz Sokółka (3).
- ☐ Ze względu na niepełnosprawność, jako jednej z przyczyn korzystania z pomocy społecznej, największa liczba świadczeniobiorców zamieszkiwała:
- miasta: Białystok oraz Suwałki,
  - powiat białostocki.
- Natomiast głównymi gminami, w których zamieszkiwali beneficjenci były:
- Bielsk Podlaski (1),
  - Sokółka (3),
  - Hajnówka (1),
  - oraz Grajewo (1).
- ☐ W województwie podlaskim występuje wewnątrzregionalne zróżnicowanie w zakresie korzystania z pomocy społecznej (bez względu na przyczynę). Największe nasilenie korzystania ze świadczeń, obrazowane np.: liczbą osób na 10 tys. mieszkańców korzystających ze wsparcia powiatowych centrów pomocy rodzinie oraz ośrodków pomocy społecznej występuje w powiatach:
- hajnowskim,
  - monieckim,
  - sokólskim,
  - augustowskim,
  - oraz bielskim.
- ☐ Natomiast najniższe rozmiary zapotrzebowania na wsparcie z pomocy społecznej występują w miastach na prawach powiatu:
- Białymstoku,
  - Łomży
  - oraz Suwałkach.
- ☐ Pomoc społeczna świadczona jest w dwóch formach: pieniężnej oraz niepieniężnej (materialnej oraz w formie usług). Od 2010 obserwuje się systematyczny spadek beneficjentów dwóch powyższych form świadczeń. Przy czym z form pieniężnych korzysta blisko dwukrotnie więcej osób niż ze świadczeń niepieniężnych. Interwencja w ramach EFS nie ma bezpośredniego wpływu na wysokość świadczeń pieniężnych wypłacanych przez ośrodki pomocy społecznej. Działania te mają jednak bezpośrednie przełożenie na niepieniężne formy wsparcia.
- ☐ Województwo podlaskie charakteryzuje się niekorzystną, wzrostową tendencją liczby osób korzystających z usług opiekuńczych. Istotnym jest, że na rozmiar świadczonych usług

bezpośrednie przełożenie posiada liczba mieszkańców poszczególnych powiatów. Co oznacza, że im większa liczba osób zamieszkujących daną gminę lub powiat tym wyższe prawdopodobieństwo wystąpienia zapotrzebowania. Gminy z regionu w przeważającej części realizują usługi opiekuńcze w ramach zadań własnych. Specjalistyczne usługi opiekuńcze (realizowane, jako zadania zlecone) w 2017 roku nie były świadczone jedynie w powiecie zambrowskim. Usługi opiekuńcze świadczone były w 79 gminach województwa podlaskiego. Obrazuje to rozmiar zapotrzebowania na świadczenie tego typu wsparcia. Potwierdza to również przyrost liczby osób korzystających z usług opiekuńczych (w tym usług specjalistycznych).

- ☐ Domy pomocy społecznej nie funkcjonują we wszystkich powiatach w województwie. Przedmiotowe placówki w 2016 r. nie były prowadzone w powiecie:
  - kolneńskim,
  - sokólskim,
  - suwalskim
  - oraz zambrowskim.
- ☐ Zarówno pod względem liczby placówek oraz liczby dostępnych miejsc, sytuacja w regionie nie ulega większym zmianom. Nie wszystkie placówki zapewniają jednak wystarczającą liczbę miejsc. Największe braki w dostępie do domów pomocy społecznej występują **w powiecie białostockim oraz w miastach: Białymstoku oraz Suwałkach.**
- ☐ W ostatnich latach obserwuje się spadek liczby osób korzystających z usług placówek specjalistycznego poradnictwa. Placówki te nie funkcjonują jednak we wszystkich powiatach. Co może przekładać się na niezapewnienie pełnego wsparcia w tym zakresie. W wartościach bezwzględnych największy spadek odnotowano w mieście Białystok, natomiast w wartościach względnych w powiecie zambrowskim. W województwie podlaskim, w 2016 roku, placówki specjalistycznego poradnictwa nie funkcjonowały w powiatach:
  - augustowskim,
  - białostockim,
  - bielskim,
  - hajnowskim,
  - kolneńskim,
  - łomżyńskim,
  - sejneńskim,
  - sokólskim,
  - suwalskim,
  - wysokomazowieckim.
- ☐ Jednostki specjalistycznego poradnictwa prowadzone mogą być zarówno przez gminę, jak i powiat. W 2016 roku, z usług specjalistycznego poradnictwa, największa liczba osób skorzystała w:
  - Suwałkach i Białymstoku (jednostki prowadzone przez miejskie ośrodki pomocy rodzinie),
  - powiecie siemiatyckim i zambrowskim (jednostki prowadzone przez powiatowe centra pomocy rodzinie),

- gminach: Hajnówka (1) oraz Kuźnica (2) (powiat sokólski) (jednostki prowadzone przez ośrodki pomocy społecznej).
- Jednym z kluczowych podmiotów oferujących wsparcie osobom potrzebującym świadczą ośrodki wsparcia. Placówki te, w 2016 roku, funkcjonowały zarówno w miastach na prawach powiatu, jak i mniejszych miejscowościach, co gwarantowało dotarcie z pomocą do potrzebujących zamieszkujących różne obszary województwa podlaskiego. Wyjątek stanowi powiat sejneński, w którym nie działa żaden ośrodek wsparcia. Duża liczba dostępnych miejsc w placówkach gwarantuje duże prawdopodobieństwo udzielenia potrzebującym wsparcia. Dowodem tego jest także mała liczba osób oczekujących na udzielenie przedmiotowej pomocy. Ośrodki wsparcia świadczą różnego rodzaju pomoc, wśród których największy wzrost zaobserwowano w zakresie liczby osób korzystających z noclegowni, schronisk i domów dla bezdomnych. W głównej mierze przyrost ten dotyczył beneficjentów w Białymstoku. Może to świadczyć o negatywnych efektach funkcjonowania aglomeracji. Miasta dają nie tylko możliwość uzyskania wyższych dochodów niż na wsi, ale także przyczyniają się do powstawania obszarów o większym poziomie ubóstwa czy też potęgują nasilanie się innych problemów społecznych prowadzących do bezdomności. Warto nadmienić, że noclegownie, schroniska i domy dla bezdomnych funkcjonują tylko na terenie siedmiu powiatów. Należy jednak zwrócić uwagę, że brak przedmiotowego ośrodka na danym terenie nie jest jednoznaczny z brakiem występowania zjawiska bezdomności. Zaobserwowano, że uruchomienie funkcjonowania jednostki na danym terenie automatycznie prowadzi do uwzględnienia rozmiarów problemu w statystyce. Czego przykładem jest placówka w gminie Wysokie Mazowiecka (2). W latach poprzednich w danej gminie nie odnotowywano występowania zjawiska bezdomności. Z usług uruchomionego w 2016 roku i dysponującego 26 miejscami ośrodka w danym roku skorzystało 85 osób. Co jednocześnie przyczyniło się do zwiększenia ogólnej liczby osób korzystających z usług noclegowni, schronisk i domów dla bezdomnych.
- Znacznym zasięgiem w zakresie ośrodków wsparcia charakteryzują się środowiskowe domy samopomocy, prowadzone w każdym powiecie za wyjątkiem powiatu sejneńskiego. W przypadku tych jednostek można jednak mówić o bardzo dobrym dopasowaniu dostępności do zapotrzebowania. Na miejsce w środowiskowym domu samopomocy w poszczególnych powiatach oczekiwały pojedyncze osoby.
- W szczególnej sytuacji, w aspekcie społeczno – gospodarczym znajdują się osoby z niepełnosprawnościami. Niepełnosprawność stanowi jeden z głównych powodów przyznawania świadczeń pomocy społecznej. W statystyce publicznej brak jest danych, które wskazywałyby na skalę tego zjawiska. Ostatnie dostępne dane pochodzą z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań przeprowadzonego w 2011 roku. Szersza wiedza z zakresu osób z niepełnosprawnościami dotyczy rynku pracy. Dane z lat 2012 – 2017 wskazują na wzrost udziału osób z niepełnosprawnościami w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych. Warto zaznaczyć, iż liczebność obu grup charakteryzuje się tendencją spadkową.
- Na rehabilitację społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnościami w 2017 roku w województwie podlaskim przeznaczono blisko 24 mln zł (środki PFRON oraz środki własne powiatów). Pomiędzy poszczególnymi powiatami widoczne są znaczne dysproporcje, które mogą wynikać z zapotrzebowania. Jedyńm powiatem, w którym nie

odnotowano przedmiotowych wydatków jest powiat sejneński. Brak zapotrzebowania na środki potwierdzać może analiza danych dotyczących liczby osób z niepełnosprawnościami oraz liczby osób z niepełnosprawnościami zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy, która wskazuje na powiat sejneński, jako powiat o najmniejszej, w całym województwie, skali występowania niepełnosprawności.

3. Ekonomia społeczna i solidarna

W ostatnich latach, w polityce przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i łagodzenia negatywnych skutków gospodarki rynkowej, coraz większe znaczenie przypisuje się ekonomii społecznej. Oparta na zasadach solidarności i partycypacji realizuje ona cele użyteczne dla społeczeństwa, sprzyjając tworzeniu miejsc pracy oraz wpływając na integrację społeczną i zawodową osób zagrożonych marginalizacją⁸³. Ekonomia społeczna jest sektorem gospodarki znajdującym się na pograniczu sektora prywatnego i publicznego. Rolę wiodącą przyjmują w nim organizacje, w których cele społeczne mają pierwszeństwo przed wypracowanym zyskiem. Ich dążeniem jest rozwiązywanie problemów społecznych, których pojedynczo nie jest w stanie rozwiązać ani sektor gospodarki rynkowej, ani instytucje administracji publicznej⁸⁴.

Nadrzędną funkcją ekonomii społecznej jest **przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu**. Za grupy zagrożone wykluczeniem społecznym uznaje się w szczególności: długotrwale bezrobotnych, bezdomnych, uzależnionych oraz izolowanych⁸⁵. Aktywizacja i włączenie do gospodarki rynkowej powyższych grup przyczynia się do podnoszenia spójności społecznej.⁸⁶

Ekonomia społeczna⁸⁷ ożywia aktywność obywatelską i społeczną poprzez dążenie do realizacji określonych celów społecznych w ramach podmiotów ekonomii społecznej.

Ekonomia solidarna to część ekonomii społecznej, której podstawowym celem jest aktywizacja zawodowa i integracja społeczna, w tym reintegracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, oraz rehabilitacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych.

Myślenie w kategoriach ekonomii społecznej uwidaczniają działania oparte na ideach: przedsiębiorczości (rozumianej, jako rzeczywistość budowy kapitału społecznego i zaufania, umiejętność współdziałania, umiejętność podejmowania wspólnego ryzyka), pomocniczości i solidarności (kierowanie uwagi na potrzeby i możliwości osób bądź całych wspólnot), roztropności i odpowiedzialności (w sposób pośredni, np. w formie świadomych zachowań konsumenckich), samodzielności i upodmiotowienia (w przypadku osób indywidualnych jest to zdolność do zadbania

⁸³ *Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2020*, op. cit., s. 109.

⁸⁴ Zainteresowanie ekonomią społeczną jest powiązane ze zjawiskami ekonomicznymi, zwłaszcza tych o charakterze globalnym. Można tu w szczególności wskazać na kryzys państwa opiekuńczego na Zachodzie Europy, rozpad bloku wschodniego z jego wizją socjalizmu państwowego, a także inne globalne kryzysy, K. Wygnański, *O ekonomii społecznej – podstawowe pojęcia, instytucje i kompetencje*, Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość, Wydanie I. Szczecin 2009, s. 4.

⁸⁵ Rodzaj izolacji, czas jej trwania i cechy osobowości osoby jej poddanej prowadzi do szeregu konsekwencji związanych z frustracją i deprywacją potrzeb: ograniczenie szans na zaspokojenie potrzeb własnymi siłami jest powodem obniżonej motywacji (lub jej zupełnego wygaśnięcia), bierności i zniechęcenia, stałego przygnębienia, buntu wobec norm i wartości, niepewności i nieufności, przesadnej ostrożności w relacjach międzyludzkich, braku umiejętności właściwej oceny rzeczywistości, B. Skibińska, „Skazani na samotność?” *O konsekwencjach izolacji społecznej w wybranych jej kontekstach*, Studia Edukacyjne Nr 44, Poznań 2017, s. 267-268.

⁸⁶ *Monitoring "Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020 za rok 2017*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2018, s. 34-35.

⁸⁷ *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2019.

o godność własną i rodziny, w przypadku organizacji – umiejętność pozyskiwania środków na zadania określone misją organizacji).⁸⁸

Stan ekonomii społecznej w województwie podlaskim regulują dwa dokumenty o charakterze strategicznym i programowym: „**Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia solidarności społecznej**”⁸⁹ oraz „**Wieloletni Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Podlaskim na lata 2013-2020**”⁹⁰.

Kondycja ekonomii społecznej zależy od wielu czynników. Aby osiągnąć trwałość, rozumianą jako triada: istnienie (formalna rejestracja) – działanie – efekt, potrzebne jest systemowe i ciągłe wsparcie finansowe⁹¹.

Podmioty ekonomii społecznej w regionie mają świadomość wpływu na umacnianie się kapitału społecznego m.in. poprzez integrowanie osób wykluczonych społecznie, aktywizowanie zawodowe grup defaworyzowanych na rynku pracy czy usamodzielnianie osób niesamodzielnnych. Zdecydowana większość podmiotów ekonomii społecznej działa w krótkim okresie czasu (do pięciu lat), najczęściej w obrębie własnego powiatu. Na korzystną sytuację znacznej części podmiotów ekonomii społecznej wpływa pozostający do ich dyspozycji budżet wypracowany w oparciu o własną działalność na rynku. Dopiero w dalszej kolejności wykazują one inne źródła finansowania takie jak dotacje celowe, sponsorzy/darczyńcy, środki z UE, granty. W miarę pojawiających się możliwości podmioty ekonomii społecznej korzystają ze wsparcia medialnego (promocyjnego). Podmioty, z którymi najczęściej współpracują pochodzą z sektora instytucjonalnego: organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego (JST), urzędy pracy⁹².

W ramach **Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020** sformułowano następujące działania dedykowane podmiotom ekonomii społecznej:

□ Działanie 2.5 Aktywne i zdrowe starzenie się

- ✓ Realizacja programów profilaktyki zdrowotnej (pierwotnej i wtórnej), dotyczących chorób będących istotnym problemem zdrowotnym regionu.
- ✓ Realizacja programów dotyczących przekwalifikowania pracowników długotrwale pracujących w warunkach negatywnie wpływających na zdrowie, przygotowujących do kontynuowania pracy na innych stanowiskach o mniejszym obciążeniu dla zdrowia, wspierających osoby w decyzji o pozostaniu aktywnym społecznie i zawodowo, w tym poprzez umożliwienie przekwalifikowania pracownika i umożliwienie mu wykonywania pracy bez narażenia na czynniki zagrażające zdrowiu; dostosowywanie warunków pracy do wyzwań związanych ze starzeniem się społeczeństwa, eliminowanie zdrowotnych czynników ryzyka w miejscu pracy.

⁸⁸ K. Wygnański, *O ekonomii społecznej – podstawowe pojęcia, instytucje i kompetencje*, op. cit. s. 6-7.

⁸⁹ *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej...* op. cit.

⁹⁰ Uchwała Nr XXIV/289/12 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21.12.2012 w sprawie przyjęcia programu pod nazwą *Wieloletni Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Podlaskim na lata 2013-2020*.

⁹¹ *Tamże*, s. 36.

⁹² *Kondycja sektora ekonomii społecznej w województwie podlaskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2016, s. 65-83.

☐ **Działanie 7.1 Rozwój działań aktywnej integracji**

- ✓ Usługi reintegracji społeczno-zawodowej skierowanej do osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym świadczone przez CIS i KIS, w tym także:
  - stworzenie nowych miejsc reintegracji społeczno-zawodowej w istniejących podmiotach, o których mowa w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym;
  - utworzenie podmiotów, o których mowa w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym;
- ✓ Usługi na rzecz wsparcia zatrudnienia i rehabilitacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami w ramach ZAZ i WTZ poprzez:
  - zwiększenie liczby osób z niepełnosprawnościami zatrudnionych w istniejących ZAZ oraz objęcie tych osób usługami aktywnej integracji; wsparcie osób z niepełnosprawnościami dotychczas zatrudnionych w ZAZ nową ofertą w postaci usług aktywnej integracji ukierunkowaną na przygotowanie tych osób do podjęcia zatrudnienia poza ZAZ;
  - wsparcie usługami aktywnej integracji nowych osób w istniejących WTZ; wsparcie dotychczasowych uczestników WTZ nową ofertą w postaci usług aktywnej integracji;
  - tworzenie nowych ZAZ.

☐ **Działanie 7.2 Rozwój usług społecznych**

☐ **Poddziałanie 7.2.1 Rozwój usług społecznych i zdrowotnych na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym**

- ✓ Wsparcie usług opiekuńczych dla osób niesamodzielnych oraz usług asystenckich dla osób z niepełnosprawnościami świadczonych w społeczności lokalnej.
- ✓ Wsparcie deinstytucjonalizacji opieki nad osobami niesamodzielnymi poprzez wykorzystanie nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych w formie teleopieki, systemów przywoławczych.

☐ **Poddziałanie 7.2.2 Rozwój usług społecznych w ramach BOF**

- ✓ Typy projektów jak w poddziałaniu 7.2.1.

☐ **Działanie 7.3 Wzmocnienie roli ekonomii społecznej w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa podlaskiego**

- ✓ Działania OWES i ROPS.⁹³

Przy wielu podobieństwach rozwiązań legislacyjnych przyjętych w państwach Unii Europejskiej trudno mówić o jednym uniwersalnym modelu ekonomii społecznej. Poszczególne państwa szukają własnych rozwiązań, a te uwidaczniają się w kondycji ekonomii społecznej, którą obrazuje charakterystyka przedstawiona poniżej.

⁹³ Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 317/4654/2018 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 12 września 2018 r., Instytucja Zarządzająca RPOWP 2014-2020, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego.

Rozwój ekonomii społecznej w kraju jest nierównomierny. Można powiedzieć, że jako kraj pozostajemy w nieustannym procesie budowania „polskiego modelu ekonomii społecznej”. Działania podejmowane w tym obszarze mają dynamiczny charakter, jednak często różnicuje je specyfika danego regionu, np. na terenie województwa podlaskiego ekonomia społeczna w porównaniu do innych województw rozwija się mało dynamicznie. Wyniki badań prowadzonych w obszarze ekonomii społecznej⁹⁴ wskazują na wiele przyczyn tego stanu rzeczy. Najczęściej są to skomplikowane procedury prawne dotyczące zakładania podmiotów czy też zatrudniania osób wykluczonych, brak stabilności finansowej podmiotów, co wpływa na ich likwidację lub zawieszanie działalności, trudności w zdobywaniu funduszy lub zasobów materialnych potrzebnych do prowadzenia działalności, niski poziom wiedzy mieszkańców na temat założeń ekonomii społecznej.⁹⁵

Tabela 28. Częstotliwość współpracy podmiotów ekonomii społecznej z innymi podmiotami (w %)

Podmioty	Forma współpracy		
	Okazjonalna	Regularna	Stała
JST	13,2	24,5	24,5
Banki	13,2	5,7	22,6
Urzędy pracy	28,3	15,1	15,1
Ośrodki pomocy społecznej	26,4	11,3	15,1
Organizacje pozarządowe	39,6	17,0	11,3
Instytucje kultury	26,4	13,2	7,5
Warsztaty terapii zajęciowej	39,6	15,1	3,8
Podmioty gospodarcze	18,9	17,0	3,8
Spółdzielnie socjalne	15,1	3,8	3,8
Urzędy skarbowe	7,5	3,8	1,9
Zakłady karne	3,8	0,0	1,9
Instytucje sportu	28,3	3,8	1,9
Kluby integracji społecznej	3,8	0,0	0,0
Zakłady aktywności zawodowej	9,4	0,0	0,0
Urząd Marszałkowski	24,5	3,8	0,0
Sponsorzy/darczyńcy	22,6	9,4	0,0
Instytucje edukacyjne	39,6	11,3	0,0
Instytucje medyczne	18,9	3,8	0,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu z badań: *Kondycja sektora ekonomii społecznej w województwie podlaskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Białystok 2016, s. 99, (n=53).

Współpraca z podmiotami zewnętrznymi ma charakter stały, regularny lub okazjonalny.⁹⁶ Regularne kontakty identyfikuje się w przypadku JST, podmiotów gospodarczych oraz organizacji pozarządowych. Współpraca okazjonalna dotyczy warsztatów terapii zajęciowej, instytucji edukacyjnych, również organizacji pozarządowych. Głównymi odbiorcami podmiotów ekonomii społecznej w regionie są osoby niepełnosprawne, bezrobotne, ubogie, studiujące/uczące się, matki z małymi dziećmi.

⁹⁴ *Ocena trwałości funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa podlaskiego*, Centrum Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Przedsiębiorstwo Społeczne Sp. z o.o., Białystok 2017.

⁹⁵ *Monitoring "Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020 za rok 2017*, op. cit., s. 35.

⁹⁶ *Kondycja sektora ekonomii społecznej w województwie podlaskim...*, op. cit., s. 97.

Tabela 29. Czynniki sukcesu i bariery rozwoju ekonomii społecznej w województwie podlaskim

CZYNNIKI SUKESU:	BARIERY:
☐ Wysoka samoocena podmiotów ekonomii społecznej ☐ Etap stabilności ☐ Doświadczona kadra ☐ Sieci współpracy	☐ Niska świadomość ekonomii społecznej ☐ Trudności ze znalezieniem pracowników ☐ Wysoki wskaźnik migracji ☐ Konflikty wewnętrzne w podmiotach ekonomii społecznej ☐ Brak wsparcia finansowego CIS, KIS ☐ Niewystarczający poziom finansowania WTZ

Źródło: opracowanie na podstawie *Monitoringu "Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020 za rok 2017"*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2018, s. 38.

Niekorzystna sytuacja społeczna i zawodowa mieszkańców województwa może prowadzić do ich wykluczenia społecznego. Zjawisko wykluczenia społecznego dotyczy najczęściej osoby długotrwale bezrobotne, oddalone od rynku pracy, osoby o niskich kompetencjach społecznych i kwalifikacjach zawodowych, osoby żyjące w niekorzystnych warunkach ekonomicznych, osoby dotknięte niepełnosprawnością, uzależnieniami, bezdomnością⁹⁷. Aby móc skutecznie przeciwdziałać zjawisku wykluczenia społecznego konieczne jest zastosowanie kompleksowych i zindywidualizowanych form wsparcia w postaci różnego rodzaju usług aktywnej integracji.

Usługi aktywnej integracji to usługi, których celem jest⁹⁸: **reintegracja społeczna**, tj. odbudowa i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu, lub **reintegracja zawodowa**, tj. odbudowa i podtrzymanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy, lub **zapobieganie procesom ubóstwa**, marginalizacji i wykluczenia społecznego.

W ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020* działania aktywizacyjne podejmowane w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej, działania środowiskowe, działania o charakterze prewencyjnym wobec zjawisk sprzyjających wykluczeniu społecznemu, realizowane są przy wykorzystaniu **instrumentów aktywnej integracji**, które zapewniają kompleksowe oraz zindywidualizowane wsparcie⁹⁹.

Do **instrumentów aktywnej integracji** należą usługi o charakterze społecznym, zawodowym, edukacyjnym i zdrowotnym¹⁰⁰.

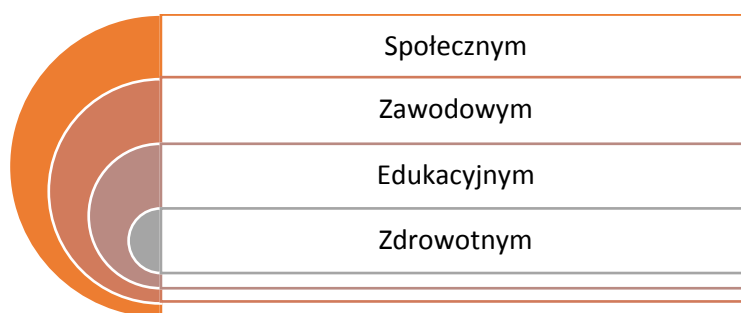
⁹⁷ *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020*, op. cit., s. 128.

⁹⁸ *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa ...*, op. cit., s. 14.

⁹⁹ *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020*, op. cit., s. 130.

¹⁰⁰ *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa ...*, op. cit., s. 14-15.

Rysunek 1. Instrumenty aktywnej integracji

Źródło: opracowanie własne.

Wszystkie usprawnienia proponowane w katalogu usług aktywnej integracji mają za zadanie zabezpieczyć potrzeby osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez przeciwdziałanie marginalizacji i degradacji ról społecznych, eliminację lub złagodzenie barier zdrowotnych utrudniających funkcjonowanie w społeczeństwie lub powodujących oddalenie od rynku pracy, wsparcie samodzielności i aktywności społecznej, pomoc w podjęciu decyzji dotyczącej wyboru lub zmiany zawodu, wzmacnianie kompetencji społecznych i zawodowych.

Tabela 30. Instrumenty aktywnej integracji¹⁰¹

Typ usług: <u>Społeczne</u>
Cel usług: Nabycie, przywrócenie lub wzmocnienie kompetencji społecznych, zaradności, samodzielności i aktywności społecznej.
Forma wsparcia: Działania z zakresu poradnictwa specjalistycznego (m.in. socjoterapeuty, psychologa, prawnika, mediatora) oraz poradnictwa prawnego i obywatelskiego (udzielanie informacji o prawach i uprawnieniach), działania z zakresu poradnictwa i wsparcia indywidualnego oraz grupowego w zakresie podniesienia kompetencji życiowych i umiejętności społeczno-zawodowych umożliwiających docelowo powrót do życia społecznego, w tym powrót na rynek pracy i aktywizację zawodową (m.in. warsztaty rozwoju osobistego, indywidualny coaching, warsztaty kompetencji pedagogiczno-wychowawczych, trening umiejętności społecznych, praca metodą mentoringu), praca socjalna oparta o działania w ramach różnych form kontraktu socjalnego;
Typ usług: <u>Zawodowe</u>
Cel usług: Pomoc w podjęciu decyzji dotyczącej wyboru lub zmiany zawodu, wyposażenie w kompetencje i kwalifikacje zawodowe oraz umiejętności pożądane na rynku pracy (poprzez m.in. udział w zajęciach w CIS, KIS lub WTZ – o czym mowa w dalszej części niniejszego opracowania, kursy i szkolenia zawodowe), pomoc w utrzymaniu zatrudnienia.

¹⁰¹ Bilans potrzeb w zakresie realizacji działań z obszaru aktywnej integracji w województwie podlaskim został sporządzony przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku w 2015 roku i zaprezentowany w opracowaniu pn. *Diagnoza potrzeb w zakresie realizacji działań z obszarów: aktywnej integracji, usług społecznych i ekonomii społecznej w województwie podlaskim*, dokument dostępny w Internecie: <http://www.rops-bialystok.pl/rops/wp-content/uploads/2016/01/raport-28.12.2015r..pdf> (data dostępu: 22.10.2018 r.).

Forma wsparcia: Staże zawodowe, praktyki zawodowe, subsydiowane zatrudnienie (w tym doposażenie lub wyposażenie stanowiska pracy), poradnictwo zawodowe, pośrednictwo pracy, trening pracy, kursy i szkolenia umożliwiające nabycie, podniesienie lub zmianę kwalifikacji i kompetencji zawodowych oraz rozwijanie umiejętności i kompetencji społecznych niezbędnych na rynku pracy.

Typ usług: Edukacyjne

Cel usług: Wzrost poziomu wykształcenia, dostosowanie wykształcenia do potrzeb rynku pracy (m.in. edukacja formalna).

Forma wsparcia: Realizacja zajęć szkolnych uzupełniających wykształcenie na poziomie podstawowym, gimnazjalnym, ponadgimnazjalnym lub policealnym oraz organizacja zajęć komplementarnych w stosunku do zajęć szkolnych (zajęcia wyrównawcze, korepetycje), nauka na poziomie wyższym dla osób opuszczających placówki opiekuńczo-wychowawcze lub inne formy opieki zastępczej.

Typ usług: Zdrowotne

Cel usług: Wyeliminowanie lub złagodzenie barier zdrowotnych utrudniających funkcjonowanie w społeczeństwie lub powodujących oddalenie od rynku pracy.

Forma wsparcia: Udział w terapii psychologicznej, rodzinnej lub psychospołecznej, udział w programach korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie, udział w programach psychoterapii/programach terapeutycznych dla osób uzależnionych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020*, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 317/4654/2018 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 12 września 2018 r., Instytucja Zarządzająca RPOWP 2014-2020, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, s. 155-157.

Przedsięwzięcia na rzecz zwiększenia dostępu do rynku pracy osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w latach 2014-2020 są realizowane bezpośrednio przez instytucje pomocy i integracji społecznej, organizacje pozarządowe działające w obszarze i na rzecz aktywnej integracji, jednostki samorządu terytorialnego, ich jednostki organizacyjne, związki i stowarzyszenia, jednostki sektora finansów publicznych oraz instytucje publicznych służb zatrudnienia (w zakresie wspólnych działań partnerskich z instytucjami pomocy i integracji społecznej)¹⁰².

Problemy natury definicyjnej wpłynęły na potrzebę precyzyjnego określenia podmiotów ekonomii społecznej. Dotychczas zawężano pojęcie ekonomii społecznej wyłącznie do podmiotów realizujących cele prozatrudnieniowe. Nowe podejście promowane w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej¹⁰³ rozszerza zakres oddziaływania podmiotów ekonomii społecznej do sfery zatrudnieniowej i reintegracyjnej, sfery usług społecznych użyteczności publicznej oraz sfery rozwoju lokalnego. Wskazane podejście jest spójne z definicją stosowaną w ramach polityki spójności

¹⁰² *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020*, op. cit., s. 131.

¹⁰³ *Krajowy Program Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia solidarności społecznej...* op. cit.

w odniesieniu do Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR).¹⁰⁴

Podmiotami ekonomii społecznej są:

- ☐ przedsiębiorstwa społeczne, w tym spółdzielnie socjalne, o których mowa w ustawie z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. poz. 651, z późn. zm.);
- ☐ podmioty reintegracji, realizujące usługi reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym:
  - Centra Integracji Społecznej i Kluby Integracji Społecznej,
  - Zakłady Aktywizacji Zawodowej i Warsztaty Aktywizacji Zawodowej,

o których mowa w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2016 r. poz. 2046, z późn. zm.);

- ☐ organizacje pozarządowe lub podmioty, o których mowa w art. 3. ust. 3 pkt 1 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2016 r. poz. 1817, z późn. zm.) lub spółki non-profit, o których mowa w art. 3 ust 3 pkt tej ustawy, o ile udział sektora publicznego w tych spółkach wynosi nie więcej niż 50%;
- ☐ spółdzielnie, których celem jest zatrudnienie tj. spółdzielnie pracy lub spółdzielnie inwalidów i niewidomych, działające w oparciu o ustawę z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2017 r. poz. 1560, z późn. zm.).¹⁰⁵

Na mocy powstającej ustawy¹⁰⁶ o ekonomii społecznej i solidarnej w porządku prawnym zaczną obowiązywać regulacje dotyczące podmiotów ekonomii społecznej, zasady współpracy z administracją publiczną i udział tych podmiotów w wypełnianiu zadań publicznych. Jednocześnie zostanie doprecyzowany katalog podmiotów ekonomii społecznej obejmujący: jednostki reintegracyjne przygotowujące do trwałej aktywności zawodowej i społecznej, stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie socjalne, osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, spółki akcyjne i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością oraz kluby sportowe, które nie działają w celu osiągnięcia zysku oraz przeznaczają całość dochodu na realizację celów statutowych oraz nie przeznaczają zysku do podziału między swoich udziałowców, akcjonariuszy i pracowników, spółdzielnie, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i reasekuracji, przedsiębiorstwa społeczne.

¹⁰⁴ Rozróżnienie pojęć ekonomii społecznej i ekonomii solidarnej proponowane we *Wstępnym projekcie założeń do ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej*, będzie służyło wykorzystaniu, marginalizowanemu do tej pory istotnego potencjału sektora ekonomii społecznej tj. podmiotów obywatelskich i spółdzielczych.

¹⁰⁵ *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa ...*, op. cit., s. 10-11.

¹⁰⁶ *Wstępny projekt założeń do ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2017.

3.1. Przedsiębiorstwa społeczne w województwie podlaskim

W ramach ekonomii społecznej wyodrębnić można zbiór instytucji nazywany **przedsiębiorstwami społecznymi**¹⁰⁷.

Przedsiębiorstwami społecznymi, czyli podmiotami, które nie dzielą zysku a przeznaczają go na cele społeczne są przede wszystkim:

- spółdzielnie socjalne,
- niektóre fundacje,
- stowarzyszenia,
- spółki non-profit.

Wśród przedsiębiorstw społecznych w województwie podlaskim funkcjonują spółdzielnie socjalne, spółki non-profit, fundacje oraz jedno stowarzyszenie¹⁰⁸.

Według Departamentu Ekonomii Społecznej i Solidarnej Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w Polsce działa 800 **przedsiębiorstw społecznych**, które spełniają „Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020”. Z województwa podlaskiego na liście znalazło się 39 placówek: siedem placówek z Białegostoku, sześć z powiatu suwalskiego, cztery z powiatu grajewskiego, po trzy z powiatu białostockiego, łomżyńskiego i łomży, po dwa z powiatów augustowskiego i bielskiego oraz po jednej placówce z powiatów: kolneńskiego, sejneńskiego, sokólskiego, zambrowskiego oraz Suwałk.¹⁰⁹

Według Regionalnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Białymstoku w 2017 roku w województwie podlaskim funkcjonowało 20 spółdzielni socjalnych.

Tabela 31. Aktywne spółdzielnie socjalne w województwie podlaskim w 2017 r.

Powiat	Liczba spółdzielni socjalnych
augustowski	1
białostocki	1
bielski	2
kolneński	1
łomżyński	1

¹⁰⁷ W latach 90tych XX wieku, międzynarodowa sieć badawcza EMES zaproponowała definicję przedsiębiorstwa społecznego opartą o dziewięć kryteriów. Cztery spośród nich mają charakter ekonomiczny:

- prowadzenie w sposób względnie ciągły, regularny działalności w oparciu o instrumenty ekonomiczne
- niezależność, suwerenność instytucji w stosunku do instytucji publicznych
- ryzyko ekonomiczne
- istnienie choćby nielicznego płatnego personelu.

Pięć kryteriów identyfikuje wymiar społeczny:

- wyraźna orientacja na społecznie użyteczny cel przedsięwzięcia
- oddolny, obywatelski charakter inicjatywy
- specyficzny, możliwie demokratyczny system zarządzania
- możliwie partycypacyjnie charakter działania
- ograniczona dystrybucja zysków, K. Wygnański, *O ekonomii społecznej – podstawowe pojęcia, instytucje i kompetencje*, op. cit. s. 8.

¹⁰⁸ <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Listy,PS,4069.html> (data dostępu: 09.07.2018 r.).

¹⁰⁹ Ibidem.

Powiat	Liczba spółdzielni socjalnych
siemiatycki	1
suwalski	1
zambrowski	1
m. Białystok	3
m. Łomża	4
m. Suwałki	4
Razem	20

Źródło: *Monitoring Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020 za rok 2017*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2018, s. 43-46.

W roku 2013, w województwie podlaskim aktywnie działało 17 spółdzielni socjalnych. W kolejnym roku ich liczba wzrosła do 40 podmiotów. W kolejnych latach, tj. 2015-2017 zaobserwowano spadek liczby aktywnie działających podmiotów (37 aktywnych spółdzielni socjalnych w 2015 roku, 24 – w 2016 roku oraz 20 – w 2017 roku).

W sześciu powiatach:

- grajewskim,
- hajnowskim,
- monieckim,
- sokólskim,
- sejneńskim
- wysokomazowieckim,

aktywnej działalności nie prowadziła żadna spółdzielnia socjalna. W Łomży i Suwałkach czynnie funkcjonowało osiem spółdzielni (po cztery w każdym z powiatów grodzkich), w Białymstoku aktywnie działały trzy podmioty, w powiecie bielskim – dwa, a w pozostałym powiatach aktywna działalność była prowadzona w jednej placówce.

Każda ze spółdzielni socjalnych w województwie podlaskim, zatrudnia co najmniej cztery osoby (większość z nich stanowią mikrofirmy). Kadra spółdzielni zatrudniającej największą liczbę osób liczy 30 pracowników¹¹⁰.

Tabela 32. Kadra pracownicza w spółdzielniach socjalnych

Liczba pracowników	Liczba organizacji
4	2
5	7
6	4
10	2
12	1
15	1
16	1

¹¹⁰ Ocena trwałości funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa podlaskiego, Centrum Rozwoju Społeczno-Gospodarczego, Białystok 2017, s. 59-62.

Liczba pracowników	Liczba organizacji
20	2
30	1

Źródło: *Ocena trwałości funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa podlaskiego*, Centrum Rozwoju Społeczno – Gospodarczego, Białystok 2017, s. 59

Przedstawiciele spółdzielni rzadko zatrudniają osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, a zatem osoby te w spółdzielniach socjalnych częściej posiadają status członka niż pracownika etatowego. Źródła dochodów spółdzielni socjalnych to własna działalność gospodarcza oraz środki z gminy. Spółdzielnie socjalne produkują głównie na rynek o zasięgu lokalnym (47,6%) oraz regionalnym (38,1%). Odbiorcami usług spółdzielni socjalnych są przede wszystkim osoby fizyczne oraz firmy prywatne.¹¹¹

3.2. Podmioty reintegracji w województwie podlaskim

Podmioty reintegracji, realizują usługi reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych.¹¹²

Podmiotami integracji i reintegracji społeczno-zawodowej są:¹¹³

- ☐ **Centra Integracji Społecznej (CIS)** - to placówki aktywizacji zawodowej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu działające na podstawie ustawy o zatrudnieniu socjalnym z 13 czerwca 2003 roku. Ich zadaniem jest świadczenie usług służących reintegracji społecznej i zawodowej osobom długotrwale bezrobotnym, bezdomnym, niepełnosprawnym, uzależnionym od alkoholu i narkotyków (po zakończonej terapii), chorym psychicznie, zwalnianym z zakładów karnych oraz uchodźcom. CIS jest placówką o charakterze edukacyjnym. Jednym z elementów edukacji może być praca uczestników w ramach działalności handlowej, usługowej lub wytwórczej. Między CIS a uczestnikami zajęć nie ma stosunku pracy. Uczestnicy CIS mają status osób bezrobotnych, a od CIS otrzymują świadczenie integracyjne w wysokości zasiłku dla bezrobotnych. CIS mogą być tworzone przez jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, organizacje wyznaniowe oraz spółdzielnie socjalne.
- ☐ **Kluby Integracji Społecznej (KIS)** - to jednostki, które swoje usługi kierują do osób z tych samych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym co CIS, jednak na ogół są mniej zinstytucjonalizowane niż CIS i skupiają się w większym stopniu na reintegracji społecznej niż zawodowej. Celem KIS jest udzielanie pomocy osobom indywidualnym oraz ich

¹¹¹ *Ocena trwałości funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa podlaskiego*, op. cit., s. 59-62.

¹¹² Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, Dz.U. z 2016 r. poz. 2046, z późn. zm.

¹¹³ *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2016 r.* Notatka informacyjna, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, dokument dostępny w Internecie: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/centra-integracji-spoecznej-kluby-integracji-spoecznej-zaklady-aktywnosci-zawodowej-i-warsztaty-terapii-zajeciowej-w-2016-r-,6,5.html> (data dostępu: 26.04.2018 r.).

rodzinom w odbudowywaniu i podtrzymywaniu umiejętności uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej, w powrocie do pełnienia ról społecznych oraz w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych, jako wartości na rynku pracy. Działającą na podstawie ustawy o zatrudnieniu socjalnym z 13 czerwca 2003 roku. KIS mogą być tworzone przez jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, organizacje wyznaniowe oraz inne podmioty prowadzące reintegrację zawodową i społeczną osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

- **Zakłady Aktywności Zawodowej (ZAZ)** - działają w oparciu o ustawę z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Tworzą one miejsca pracy dla osób z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności lub umiarkowanym, u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe lub chorobę psychiczną, jednocześnie przyczyniając się do społecznej reintegracji pracowników. ZAZ mogą być tworzone przez gminy, powiaty i organizacje pozarządowe zajmujące się rehabilitacją zawodową i społeczną osób niepełnosprawnych.
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ)** - działają na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Uczestnictwo w warsztatach ma wspomagać proces rehabilitacji poprzez rozwijanie umiejętności codziennego funkcjonowania, zaradności osobistej, sprawności psychofizycznej oraz kompetencji zawodowych. Warsztaty mogą być organizowane przez fundacje, stowarzyszenia, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne podmioty.

Zgodnie z rejestrem prowadzonym przez Podlaski Urząd Wojewódzki, w latach 2016-2017 na terenie województwa podlaskiego było zarejestrowanych 10 centrów integracji społecznej. Tabela 13 przedstawia liczbę **aktywnie działających** CIS we wskazywanych latach z podziałem na powiaty.

Tabela 33. Aktywnie działające centra integracji społecznej w województwie podlaskim w latach 2016-2017

Powiat	Centra Integracji Społecznej	
	2016	2017
augustowski	1	1
białostocki	2	2
m. Białystok	2	2
grajewski	1	1
łomżyński	-	1
m. Suwałki	1	1
Razem	7	8

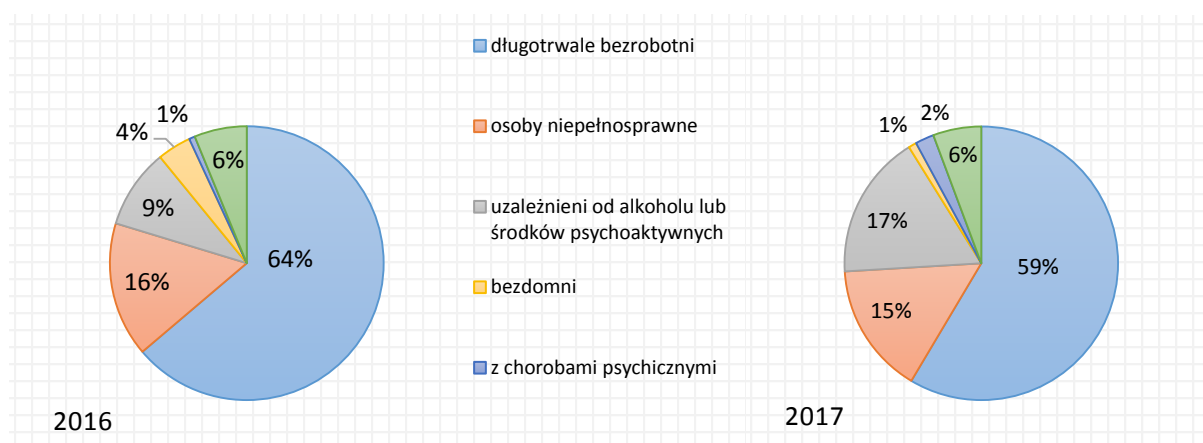
Źródło: *Monitoring "Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020" za rok 2016*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2017, s.72 oraz *Monitoring "Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020" za rok 2017*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2018, s. 85.

Spośród ośmiu aktywnie działających w województwie podlaskim w 2017 roku centrów integracji społecznej sześć było prowadzonych przez organizacje społeczne (stowarzyszenia – cztery, fundacje – jedno, społeczne podmioty wyznaniowe – jedno), a dwa CIS prowadziły jednostki samorządu

terytorialnego. W zajęciach CIS w ciągu roku uczestniczyło 316 osób. Wśród uczestników zajęć przeważali długotrwale bezrobotni – 185 osób.¹¹⁴

W 2017 r. w województwie podlaskim aktywnie działało siedem CIS, podobnie jak w 2016 r. sześć z nich było prowadzonych przez organizacje społeczne (stowarzyszenia - cztery, fundacje - jedno, społeczne podmioty wyznaniowe - jedno), a tylko jeden CIS prowadziła jednostka samorządu terytorialnego. W zajęciach CIS, w ciągu roku uczestniczyło 276 osób. Wśród uczestników zajęć przeważali długotrwale bezrobotni - 176 osób¹¹⁵. Dla porównania - w 2014 roku wsparciem w ramach CIS objętych było 251 osób¹¹⁶, a w 2015 roku – 233 osoby¹¹⁷.

Wykres 25. Struktura uczestników zajęć centrów integracji społecznej w województwie podlaskim w 2016 i 2017 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2016 r. i 2017 r.*, dokument dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/centra-integracji-spoecznej-kluby-integracji-spoecznej-zaklady-aktywnosci-zawodowej-i-warsztaty-terapii-zajeciowej-w-2016-r-6,5.html> oraz <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/centra-integracji-spoecznej-kluby-integracji-spoecznej-zaklady-aktywnosci-zawodowej-i-warsztaty-terapii-zajeciowej-w-2017-r-6,6.html> (data dostępu: 06.03.2019 r.)

Według rejestru prowadzonego przez Podlaski Urząd Wojewódzki, w latach 2016-2017 na terenie województwa podlaskiego zarejestrowanych było sześć klubów integracji społecznej. W 2017 roku na

¹¹⁴ *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2017 r.*, dokument dostępny w Internecie: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/centra-integracji-spoecznej-kluby-integracji-spoecznej-zaklady-aktywnosci-zawodowej-i-warsztaty-terapii-zajeciowej-w-2017-r-6,6.html> (data dostępu: 06.03.2019 r.).

¹¹⁵ *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2016 r.*, dokument dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/centra-integracji-spoecznej-kluby-integracji-spoecznej-zaklady-aktywnosci-zawodowej-i-warsztaty-terapii-zajeciowej-w-2016-r-6,5.html> (data dostępu: 16.05.2018 r.).

¹¹⁶ *Centra integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2014 r.*, dokument dostępny w Internecie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/centra-integracji-spoecznej-zaklady-aktywnosci-zawodowej-i-warsztaty-terapii-zajeciowej-w-2014-r-6,3.html> (data dostępu: 16.05.2018 r.).

¹¹⁷ *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2016 r.* ..., op. cit.

terenie województwa podlaskiego aktywnie działały dwa kluby integracji społecznej: w powiecie białostockim (prowadzony przez organizację pozarządową) i w mieście Białystok (prowadzony przez jednostkę samorządu terytorialnego). W zajęciach w ciągu roku uczestniczyły 73 osoby. W ramach reintegracji zawodowej odbywały się szkolenia zawodowe, warsztaty aktywizacji zawodowej, kursy zawodowe, indywidualne poradnictwo psychologiczne, warsztaty z psychologiem i z pracownikiem socjalnym, doradztwo w zakresie kompetencji cyfrowych, spotkania integracyjne. W ramach reintegracji społecznej prowadzone były zajęcia terapeutyczne i grupowe¹¹⁸.

Jedyny aktywnie działający w 2016 roku w województwie podlaskim (w powiecie białostockim) klub integracji społecznej był prowadzony przez jednostkę samorządu terytorialnego. W zajęciach w ciągu roku uczestniczyło 13 osób¹¹⁹. Dla porównania - w 2015 roku wsparciem w ramach KIS objętych było 178 osób, a w 2014 roku - aż 250 osób. Jak widać, w 2016 roku nastąpił znaczący spadek uczestników zajęć w ramach KIS w stosunku do dwóch poprzednich lat: o 92,7% w stosunku do 2015 roku oraz o 94,8% w stosunku do 2014 roku¹²⁰.

Tabela 34. Liczba zakładów aktywności zawodowej i zatrudnienie w ZAZ w województwie podlaskim w latach 2014-2017

Rok	Liczba ZAZ	Zatrudnienie (osoby)	Zatrudnienie osób niepełnosprawnych (ogółem)	W tym: wg posiadanego stopnia niepełnosprawności		
				Znaczny	Umiarkowany	Lekki
2014	2	73	53	31	22	0
2015	3	91	73	45	28	0
2016	4	147	109	62	47	0
2017	4	158	119	68	51	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,85,dane-dotyczace-zakladow-aktywnosci-zawodowej> (data dostępu: 13.06.2018 r.).

Na przestrzeni lat 2014-2017 liczba zakładów aktywności zawodowej w województwie podlaskim zwiększyła się z dwóch do czterech. W 2016 roku spośród czterech działających ZAZ, trzy były prowadzone przez organizacje społeczne (stowarzyszenia - dwa, fundacje - jeden), a jeden ZAZ prowadziła jednostka samorządu terytorialnego. W 2016 roku w zakładach aktywności zawodowej funkcjonujących na terenie województwa podlaskiego zatrudnionych było 147 osób - w tej grupie 109 osób, to osoby z orzeczeniem o niepełnosprawności (62 osoby ze znacznym stopniem niepełnosprawności, 47 osób z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności). W 2016 roku 22 osoby opuściły ZAZ. Z tej grupy pięć osób podjęło zatrudnienie¹²¹. W grudniu 2017 roku liczba zatrudnionych w ZAZ w województwie podlaskim zwiększyła się w stosunku do 2016 roku o 11 osób (tj. o 7,5%), liczba osób z orzeczeniem o niepełnosprawności zwiększyła się natomiast o 10 osób (tj. o 9,2%). Skutkiem

¹¹⁸ Monitoring "Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020" za rok 2017, op. cit., s. 90-93.

¹¹⁹ Monitoring "Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020" za rok 2016 ..., op. cit., s. 77-79.

¹²⁰ Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2016 roku ..., op. cit., s. 86.

¹²¹ Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2016 r., op. cit.

powyższego uległa wzrostowi liczba osób zatrudnionych w ZAZ ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, odpowiednio o sześć i cztery osoby¹²².

W latach 2014-2016 w województwie podlaskim funkcjonowało 25 warsztatów terapii zajęciowej, które w zdecydowanej większości (ponad 92%) prowadzone były przez podmioty non-profit. I tak na przykład w 2016 roku spośród 25 działających WTZ, 21 było prowadzonych przez organizacje społeczne (stowarzyszenia - 11, fundacje - cztery, społeczne podmioty wyznaniowe - sześć), jeden - przez jednostkę samorządu terytorialnego, trzy - przez spółdzielnie socjalne, zakłady pracy chronionej i inne. Na przestrzeni lat 2014-2016 liczba osób korzystających ze wsparcia w ramach WTZ nieznacznie, ale systematycznie rosła – w 2014 roku były to 862 osoby¹²³, w roku 2015 - 872 osoby, a w 2016 roku - 887 osób (w tym 406 kobiet (45,8%) i 3 osoby młode w wieku poniżej 18 lat). W 2016 roku 41 osób opuściło warsztaty. Z tej grupy 11 osób podjęło zatrudnienie (siedem w zakładzie aktywności zawodowej)¹²⁴.

Z danych ROPS w Białymstoku wynika, że w 2017 roku na terenie województwa podlaskiego w dalszym ciągu funkcjonowało 25 warsztatów terapii zajęciowej, ze wsparcia których skorzystało 898 osób¹²⁵.

Tabela 35. Liczba warsztatów terapii zajęciowej w województwie podlaskim działających w latach 2016 i 2017

Powiat	Liczba WTZ
m. Białystok	4
białostocki	3
siemiatycki	2
sokólski	2
wysokomazowiecki	2
augustowski	1
bielski	1
grajewski	1
hajnowski	1
kolneński	1
łomżyński	1
m. Łomża	1
m. Suwałki	1
moniecki	1
sejneński	1
suwalski	1
zambrowski	1

¹²² Dane dotyczące zakładów aktywności zawodowej. Dane za II półrocze 2017 r., <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,85,dane-dotyczace-zakladow-aktywnosci-zawodowej> (data dostępu: 17.05.2018 r.).

¹²³ *Centra integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2014 r.*, op. cit.

¹²⁴ *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2016 r.* ..., op. cit.

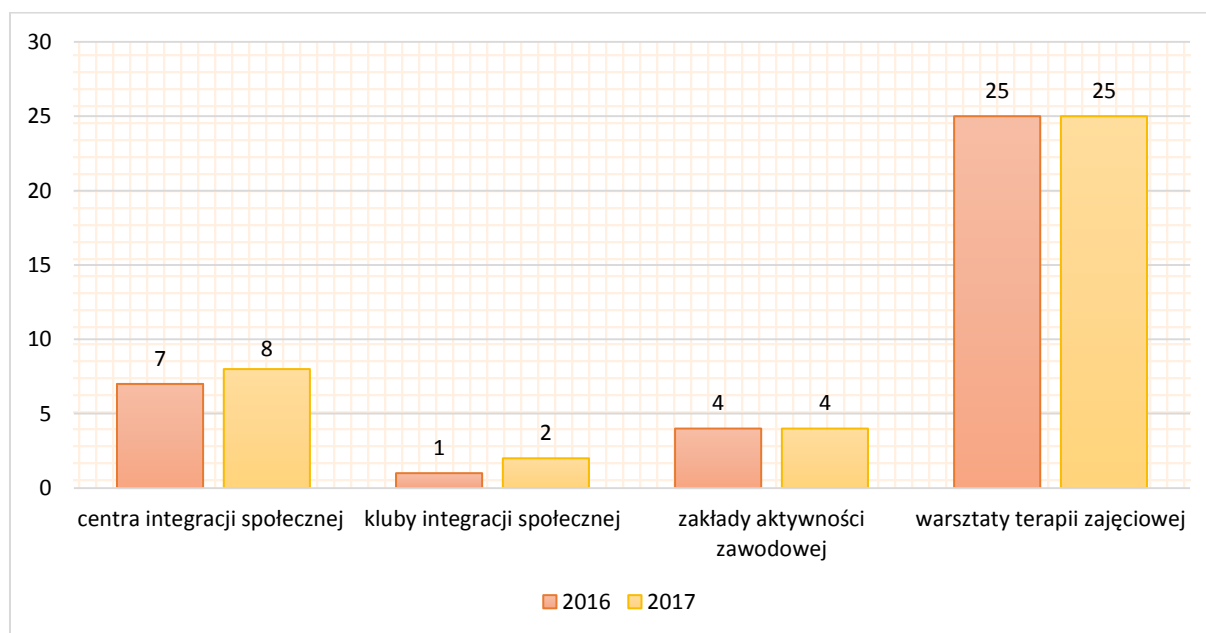
¹²⁵ *Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w Województwie Podlaskim w roku 2017* ..., op. cit., s. 47.

Powiat	Liczba WTZ
Razem	25

Źródło: Monitoring "Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020" za rok 2016, op. cit., s. 57 oraz Monitoring "Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020" za rok 2017, op. cit., s. 64-65.

Spośród zaprezentowanych podmiotów integracji i reintegracji społeczno-zawodowej w latach 2016-2017 w województwie podlaskim dominowały warsztaty terapii zajęciowej. Liczba warsztatów ponad 3-krotnie przewyższała liczbę centrów integracji społecznej, ponad 6-krotnie liczbę zakładów aktywności zawodowej i aż 25-krotnie (w 2016 r.) i 12-krotnie w 2017 r. liczbę klubów integracji społecznej. Łącznie w 2016 roku w województwie podlaskim aktywnie działało 37 jednostek reintegracji społeczno-zawodowej, z czego 81,1% zostało utworzone przez podmioty non-profit (stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe). W 2017 roku liczba aktywnie działających jednostek reintegracji społeczno-zawodowej zwiększyła się o dwa podmioty. Wśród 39 aktywnie działających w 2017 roku jednostek reintegracji społeczno-zawodowej najliczniejszą grupę stanowiły utworzone przez podmioty non-profit (stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe) – 79,5%.

Wykres 26. Liczba aktywnie działających podmiotów reintegracji społeczno-zawodowej w województwie podlaskim w latach 2016-2017

Źródło: opracowanie na podstawie danych Oceny Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2016 roku ..., op. cit., s. 46 oraz Oceny Zasobów Pomocy Społecznej w Województwie Podlaskim w roku 2017 ..., op. cit., s. 47.

Odbiorcami usług integracyjnych świadczonych w latach 2016-2017 przez CIS, KIS, ZAZ i WTZ w województwie podlaskim były 1323 osoby. W 2017 roku osób tych było o 57 więcej niż w 2016 roku. Uwzględniając typ placówki, w jakiej prowadzono reintegrację społeczno-zawodową najliczniejszą grupę odbiorców wsparcia stanowili uczestnicy WTZ (67,0% w 2016 roku i 65,1% w 2017 roku), następnie uczestnicy zajęć CIS (20,9% w 2016 roku i 18,2% w 2017 roku), w następnej kolejności były osoby zatrudnione w ZAZ (11,1% w 2016 roku i 11,4% w 2017 roku), w tym osoby

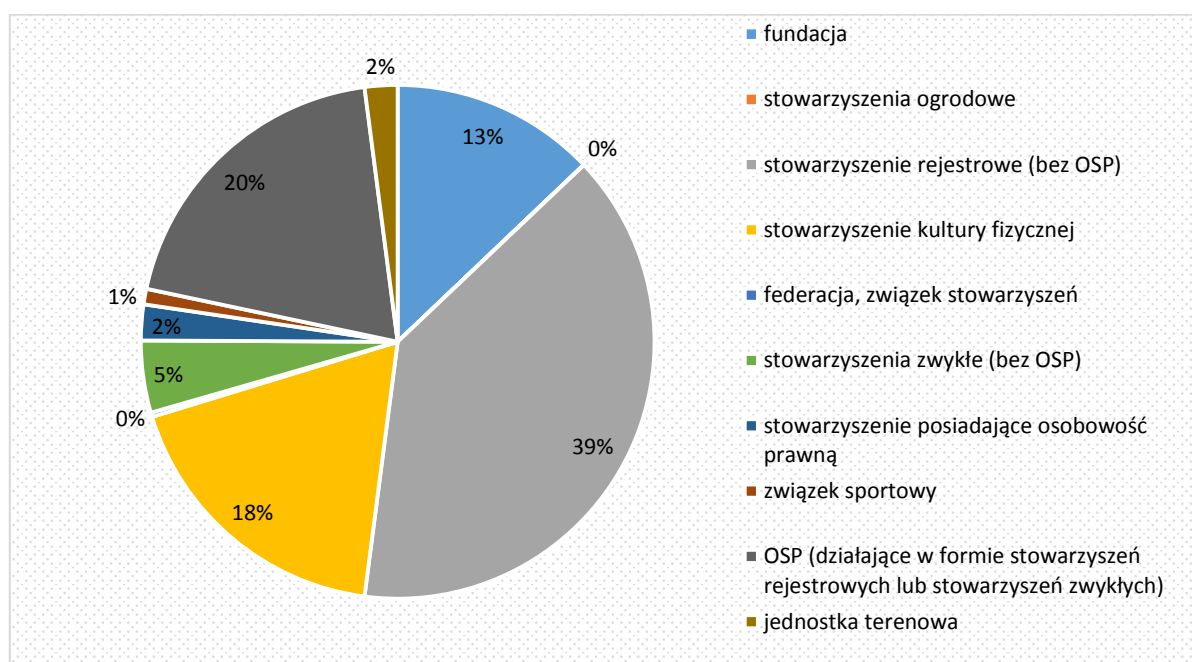
z niepełnosprawnością zatrudnione w ZAZ (8,2% w 2016 roku i 8,6% w 2017 roku), najmniej liczną grupą stanowili uczestnicy zajęć KIS (1% w 2016 roku i 5,3% w 2017 roku).

Źródła finansowania podmiotów reintegracyjnych obejmują dotacje z powiatów (59,3%), dotacje centralne (48%), dotacje z gmin (33%), w przypadku CIS i ZAZ – dochody z własnej działalności gospodarczej (29,6%), dotacje ze środków europejskich stanowią 7,4%.¹²⁶

3.3. Organizacje pozarządowe w województwie podlaskim

Kolejnym typem PES są organizacje pozarządowe lub podmioty, o których mowa w art. 3. ust. 3 pkt 1 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2016 r. poz. 1817, z późn. zm.) lub spółki non-profit, o których mowa w art. 3 ust 3 pkt tej ustawy, o ile udział sektora publicznego w tych spółkach wynosi nie więcej niż 50%.

Wykres 27. Struktura organizacji pozarządowych w województwie podlaskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Potrzeby i możliwości organizacji pozarządowych województwa podlaskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok 2016, s. 6.

Sektor pozarządowy w województwie podlaskim liczy blisko 3 tys. podmiotów (bez ochotniczych straży pożarnych - OSP). Podlaski sektor pozarządowy stanowi ok. 3% polskiego sektora pozarządowego. Łącznie z OSP liczba zarejestrowanych podmiotów społecznych wyniosła 3684, w tym 723 jednostki ochotniczej straży pożarnej¹²⁷.

W województwie podlaskim przeważają stowarzyszenia rejestrowe, stanowiące 39% organizacji pozarządowych w województwie podlaskim. Znaczący odsetek stanowią także stowarzyszenia kultury fizycznej – 18%, fundacje – 13% oraz ochotnicze straże pożarne działające w formie stowarzyszeń

¹²⁶ Ocena trwałości funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa podlaskiego, op. cit., s. 80

¹²⁷ *Potrzeby i możliwości organizacji pozarządowych województwa podlaskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok 2016, s. 6.

rejestranych lub stowarzyszeń zwykłych – 20%). Rozkład organizacji pozarządowych w poszczególnych powiatach zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela 36. Liczba organizacji pozarządowych w powiatach województwa podlaskiego

Powiat	Liczba organizacji
m. Białystok	1152
białostocki	358
m. Suwałki	228
sokólski	199
m. Łomża	198
wysokomazowiecki	179
augustowski	175
łomżyński	156
hajnowski	150
bielski	148
siemiatycki	140
grajewski	132
moniecki	103
suwalski	101
kolneński	96
zambrowski	90
sejneński	79
Województwo Podlaskie	3684

Źródło: *Potrzeby i możliwości organizacji pozarządowych województwa podlaskiego*, op. cit., s. 7.

Najwięcej podmiotów społecznych zarejestrowanych jest w Białymstoku – 31,3% wszystkich organizacji pozarządowych w regionie. Na kolejnych miejscach znajduje się powiat białostocki – 9,4% oraz Suwałki – 6,2%. Mniej niż 100 organizacji pozarządowych zarejestrowanych jest w powiatach: kolneńskim, zambrowskim oraz sejneńskim.

Liczba osób zatrudnionych w organizacjach pozarządowych w województwie podlaskim jest bardzo zróżnicowana. Najczęściej kadre organizacji tworzy grupa 2-6 osobowa, stosunkowo duża grupa organizacji zatrudnia około 20 osób. Stosunkowo rzadko organizacje (niecałe 9%) zatrudniają osoby z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, ponad 90% organizacji nie zatrudnia żadnej takiej osoby, 3,8% organizacji rekrutuje niewielki odsetek osób z powyższej grupy.¹²⁸

Tabela 37. Kadra pracownicza w organizacjach pozarządowych

Liczba pracowników	Liczba organizacji
0	5
1	2
2	9
3	11
4	8

¹²⁸ *Ocena trwałości funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa podlaskiego*, op. cit., s. 37.

Liczba pracowników	Liczba organizacji
5	9
6	6
7	3
8	5
9	5
10	2
12	3
15	3
16	1
17	1
20	5
30	1
40	1

Źródło: *Ocena trwałości funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa podlaskiego*, Centrum Rozwoju Społeczno – Gospodarczego, Białystok 2017, s. 37

Podlaskie organizacje pozarządowe funkcjonują w oparciu o odpłatne usługi (działalność statutowa odpłatna), rzadszą formą jest działalność wykonywana w sposób ciągły, zorganizowany, prowadzony we własnym imieniu w celu osiągnięcia dochodu (działalność gospodarcza). Najważniejsze źródła dochodów organizacji pozarządowych obejmują darowizny (75%), 1 % podatku (73,8%), dotacje z gminy (65%), dotacje ze środków europejskich (41,3%). Z usług organizacji pozarządowych najczęściej korzystają osoby fizyczne oraz jednostki samorządu terytorialnego.

3.4. Spółdzielnie w województwie podlaskim

Spółdzielnie¹²⁹ takie jak: spółdzielnie pracy lub spółdzielnie inwalidów i niewidomych, działające w oparciu o ustawę z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2017 r. poz. 1560, z późn. zm.)¹³⁰ tworzone są w związku z:

- realizacją celu społecznego, bądź
- działalnością komercyjną.

Spółdzielnie pracy – podmioty działające na podstawie ustawy z dnia 16.09.1982 r. Prawo spółdzielcze, których celem jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu o osobistą pracę członków.

¹²⁹ Wpisywanie się spółdzielni w nurt ekonomii społecznej w Polsce jest wielkim wyzwaniem: z jednej strony jest to kwestia włączenia problemów tradycyjnych spółdzielni w główny nurt debaty o ekonomii społecznej, z drugiej strony poszukiwanie nowych rynków w obszarze „nowej” ekonomii społecznej (w tym podejścia do redystrybucji zysku), P. Frączak, R. Skrzypiec, *Kondycja spółdzielczości pracy oraz wizje jej rozwoju*, Ośrodek Badań Aktywności Lokalnej przy Spółdzielni Kooperatywa Pozarządowa, Warszawa 2011, s. 21.

¹³⁰ *Wytyczne z zakresu realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020*, MR/2014-2020/18(04), s. 10-11.

Spółdzielnie inwalidów i niewidomych – szczególny rodzaj spółdzielni pracy, których celem jest zawodowa i społeczna rehabilitacja inwalidów i niewidomych przez pracę w prowadzonym wspólnie przedsiębiorstwie.¹³¹

W 2017 r. aktywną działalność w kraju prowadziło 1,4 tys. spółdzielni.¹³² Strukturę aktywnych spółdzielni pracy oraz spółdzielni inwalidów i niewidomych w kraju prezentuje tabela poniżej.

Tabela 38. Struktura aktywnych spółdzielni pracy oraz spółdzielni inwalidów i niewidomych w 2017 r. wg województw (w %)

Województwo	Spółdzielnie pracy	Spółdzielnie inwalidów i niewidomych
Dolnośląskie	38,7	13,2
Kujawsko-pomorskie	34,0	14,0
Lubelskie	31,9	11,6
Lubuskie	15,5	2,8
Łódzkie	26,9	11,5
Małopolskie	44,1	8,4
Mazowieckie	48,3	9,3
Opolskie	24,2	9,1
Podkarpackie	19,5	11,7
Podlaskie	35,5	12,9
Pomorskie	38,6	15,9
Śląskie	28,0	3,6
Świętokrzyskie	40,7	3,7
Warmińsko-mazurskie	16,7	8,9
Wielkopolskie	17,9	6,5
Zachodniopomorskie	35,1	8,8

Źródło: *Spółdzielczość sprzyjająca włączeniu społecznemu i zawodowemu*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018, s. 26

W analizowanym roku (2017) w województwie podlaskim funkcjonowały łącznie 332 podmioty skupione w 14 branżach spółdzielczych.

Tabela 39. Branże spółdzielcze w województwie podlaskim w latach 2016-2017

Branża	Czynna w działalności	
	2016	2017
Spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”	40	30
Spółdzielnie Mleczarskie	11	10
Spółdzielnie Ogrodniczo-Pszczelarskie	0	0
Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne	16	15
Spółdzielnie Kółek Rolniczych	17	13
Banki Spółdzielcze	31	31

¹³¹ *Spółdzielczość sprzyjająca włączeniu społecznemu i zawodowemu*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018, s. 130.

¹³² *Spółdzielczość sprzyjająca włączeniu społecznemu i zawodowemu*, op. cit., s. 26.

Branża	Czynna w działalności	
	2016	2017
PSS „Społem”	10	10
Spółdzielnie Mieszkaniowe	85	83
Spółdzielnie Pracy i Usług i Spółdzielnie Budowlane	17	11
Spółdzielnie Inwalidów i Niewidomych	8	6
Spółdzielnie „Cepelia”	1	1
Spółdzielnie Rzemieślnicze	2	1
Spółdzielnie Kasy Oszczędnościowo-Kredytowe	0	0
Spółdzielnie Grupy Producentów Rolnych	12	15

Źródło: Monitoring „Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020” za rok 2017, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2018, s. 104-105.

Spółdzielnie w Polsce prowadzą aktywność w różnych branżach, dominującymi rodzajami działalności spółdzielni pracy są: przetwórstwo przemysłowe, handel hurtowy i detaliczny, działalność związana z obsługą rynku nieruchomości. Spółdzielnie inwalidów i niewidomych prowadzą aktywność w sekcjach przetwórstwa przemysłowego oraz działalności w zakresie usług administrowania i działalności wspierającej¹³³.

Tabela 40. Odsetek spółdzielni realizujących działania z zakresu reintegracji społecznej i zawodowej swoich członków w zależności od typu spółdzielni (w %) na poziomie kraju w 2017 r.

Wyszczególnienie	Spółdzielnie pracy	Spółdzielnie inwalidów i niewidomych
Zakładowy ośrodek zdrowia	1	36
Turnusy rehabilitacyjne	1	52
Indywidualny program rehabilitacji	1	59
Poradnictwo psychologiczne	1	14
Uczestnictwo w kulturze	3	9
Działania samopomocowe	1	7
Integracja	8	21
Warsztaty motywacyjne	2	0
Trening umiejętności społecznych	1	1
Pracownicy nie korzystali z działań o charakterze społecznym	51	7

Źródło: *Spółdzielczość sprzyjająca włączeniu społecznemu i zawodowemu*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018, s. 56

Ogólnopolskie badanie na temat spółdzielczości sprzyjającej włączeniu społecznemu i zawodowemu wykazało formy wsparcia, z których najczęściej korzystali pracownicy i członkowie spółdzielni: najwięcej wskazań dotyczyło spotkań i wyjazdów integracyjnych, uczestnictwa w kulturze (spółdzielnie pracy), indywidualnych programów rehabilitacyjnych i turnusów rehabilitacyjnych (spółdzielnie inwalidów i niewidomych).

¹³³ Dane analizowane przez Główny Urząd Statystyczny w publikacji stanowiącej podsumowanie prac badawczych prowadzonych w obszarze włączenia społecznego i zawodowego posiadają charakter pilotażowy, wpływa to istotnie na układ i możliwości prezentowania informacji (jedynie na poziomie kraju); badaniem objęto 1738 aktywnych spółdzielni, *Spółdzielczość sprzyjająca włączeniu społecznemu i zawodowemu*, op. cit., s. 28-29.

Najwyższe średnie zatrudnienie na podstawie stosunku pracy odnotowano w 2017 r. w spółdzielniach inwalidów i niewidomych (108 osób). Najwięcej członków spółdzielni zatrudnionych na etat wystąpiło w spółdzielniach pracy. Spośród osób, które znalazły zatrudnienie w spółdzielniach najliczniejszą grupę stanowią osoby z niepełnosprawnością oraz osoby długotrwale bezrobotne.

Wnioski wynikające z analizy sytuacji wewnątrzregionalnej w obszarze ekonomii społecznej i solidarnej:

- ☐ Ekonomia społeczna to proces, którego nie można osadzić w twardych ramach. Na poziomie kraju rozwija się nierównomiernie a przyczyn tego stanu należy upatrywać w zróżnicowanym poziomie wiedzy mieszkańców na temat społecznej odpowiedzialności, uwarunkowaniach ekonomicznych (zwłaszcza możliwości finansowania), przeszkodach prawnych oraz w sferze zaufania społecznego. Na przykład, istotnym wyzwaniem dla województwa podlaskiego jest poprawa sytuacji w obszarze kapitału społecznego: w porównaniu do reszty kraju, region charakteryzuje się, niskim poziomem rozwoju „kapitału pomostowego”, tzn. skierowanego na zewnątrz kapitału społecznego.
- ☐ Nadrzędną funkcją ekonomii społecznej jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Aby móc skutecznie przeciwdziałać temu zjawisku konieczne jest zastosowanie kompleksowych i zindywidualizowanych form wsparcia w postaci usług aktywnej integracji. Wszystkie usprawnienia proponowane w katalogu usług aktywnej integracji mają za zadanie zabezpieczyć potrzeby osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez przeciwdziałanie marginalizacji i degradacji ról społecznych, eliminację lub złagodzenie barier zdrowotnych utrudniających funkcjonowanie w społeczeństwie lub powodujących oddalenie od rynku pracy, wsparcie samodzielności i aktywności społecznej, pomoc w podjęciu decyzji dotyczącej wyboru lub zmiany zawodu, wzmacnianie kompetencji społecznych i zawodowych. Rozpoznanie i stosowanie skutecznych narzędzi aktywizacji osób potrzebujących wsparcia uwidacznia złożoność tej problematyki oraz konieczność głębszej diagnozy pod kątem włączenia społecznego.
- ☐ Sytuacja pozostawania beneficjentem pomocy jest kształtowana przez szereg czynników (wewnętrznych, wiedzy, motywacyjnych i emocjonalnych, środowiskowych, zdrowotnych, instytucjonalnych, systemowych, osobistych, itp.), które tworzą bariery w opinii tych osób nie do przekroczenia (syndrom wyuczonej bezradności). Np. czynniki społeczno – demograficzne, tj. wiek i płeć, w dalszej kolejności przekładają się na poziom motywacji, stopień zaangażowania w proces integracji społeczno – zawodowej, świadomość atrakcyjności dla potencjalnego pracodawcy, możliwości związane z nabywaniem kompetencji społecznych jak chociażby umiejętności przezwycięzania barier komunikacyjnych. Postawa poczucia bezsilności u beneficjentów pomocy wpływa z kolei na samoocenę atrakcyjności pod kątem zaangażowania w ewentualnym miejscu pracy. Z tego też względu, na przykładzie podmiotów ekonomii społecznej wykazano, iż w regionie stosunkowo rzadko zatrudnia się osoby wykluczone społecznie, o wiele częściej wspomniane osoby posiadają status członka niż traktowane są, jako potencjalne zasoby pracy (kadra pracownicza).
- ☐ Ekonomia społeczna jest następstwem zmian obserwowanych w polityce społecznej polegających na przechodzeniu od modelu państwa opiekuńczego do tzw. społeczeństwa opiekuńczego. Osadzoną w kontekście przedsiębiorczości ekonomię społeczną należy

pojmować jako gotowość i umiejętność przyjmowania odpowiedzialności za swój los, zaś w perspektywie obywatelskiego zaangażowania, jako odpowiedzialność za wspólnotę. Szeroka definicja pojęcia ekonomii społecznej zawiera w sobie przedsiębiorstwa społeczne, podmioty reintegracji, organizacje pozarządowe, spółdzielnie – w sumie ponad 1 mln podmiotów ekonomii społecznej, dających ponad 11 mln miejsc pracy. Istniejące w Europie rezerwy rynku pracy to przede wszystkim sektor usług, a w jego ramach – szeroko rozumiany sektor usług społecznych. Popyt na te usługi rośnie, a to w tym obszarze sektor ekonomii społecznej ma ważne (czasem wręcz unikalne) kompetencje.¹³⁴

- ☐ Wśród przedsiębiorstw społecznych w województwie podlaskim aktywną działalność prowadzą spółdzielnie socjalne, spółki non-profit, fundacje oraz jedno stowarzyszenie. Przedsiębiorstwa społeczne nie funkcjonują we wszystkich powiatach w województwie. Wskazywane podmioty w 2017 r. nie były prowadzone w powiatach:
  - hajnowskim,
  - monieckim,
  - Siemiatyckim,
  - wysokomazowieckim.
- ☐ W latach 2014-2017, w regionie, o połowę zmniejszyła się liczba aktywnych spółdzielni socjalnych (z 40 podmiotów identyfikowanych w 2014 r. pozostało 20 w 2017 r.). Spółdzielnie socjalne funkcjonują w ośmiu powiatach oraz w m. Białystok, Łomża i Suwałki, brak spółdzielni socjalnych obserwowany jest w powiatach:
  - grajewskim,
  - hajnowskim,
  - monieckim,
  - sejneńskim,
  - sokólskim,
  - wysokomazowieckim.
- ☐ Usługi w ramach CIS są niedoreprezentowane głównie we wschodniej i południowej części regionu. Ich brak jest jednak identyfikowany w całym regionie:
  - bielskim,
  - hajnowskim,
  - kolneńskim,
  - monieckim,
  - sejneńskim,
  - siemiatyckim,
  - sokólskim,
  - suwalskim,
  - wysokomazowieckim,
  - zambrowskim,
  - m. Łomża.
- ☐ Identyfikacja dokonana na przykładzie dostępności do usług o charakterze społecznym wykazała niewielkie ich zaspokojenie w odniesieniu do KIS-ów. W 2017 r., z usług w ramach KIS skorzystały 73 osoby. Ośrodki były prowadzone w m. Białystok (1) oraz powiecie

¹³⁴ K. Wygnański, *O ekonomii społecznej – podstawowe pojęcia, instytucje i kompetencje*, op. cit., s. 5-10.

białostockim (1). W 2016 r., usługi w ramach KIS oferował jeden ośrodek, wsparcie otrzymało wówczas 13 osób. Jednocześnie była to najniższa liczba osób, które skorzystały ze wsparcia na przestrzeni czterech lat (250 os. – 2014, 178 os. – 2015, 13 os. – 2016).

- ☐ Działalność ZAZ-ów wspierana jest ze środków PFRON. W 2017 r., na terenie województwa podlaskiego funkcjonowały cztery ośrodki, były one rozmieszczone we wszystkich powiatach grodzkich oraz powiecie wysokomazowieckim.
- ☐ W 2017 r. liczba funkcjonujących WTZ wyniosła 25. Spośród zaprezentowanych w analizie podmiotów integracyjnych i reintegracyjnych, ta forma wsparcia była dominująca. Zainteresowanie wsparciem oferowanym w ramach WTZ znacząco wzrosło w ostatnich latach (z 862 osób w r. 2014 do 898 osób w r. 2017). W odniesieniu do wszystkich powiatów województwa, jedynie cztery nie oferowały wsparcia w ramach tego rodzaju placówki:
  - moniecki,
  - sejneński,
  - suwalski,
  - zambrowski.
- ☐ Spółdzielczość pracy i spółdzielczość inwalidów i niewidomych jest najmniej zbadanym obszarem w aspekcie włączenia społecznego. Brak jest szczegółowych informacji na poziomie regionu, z kolei na poziomie kraju nieśmiało podejmowane są próby analizy tej formy wsparcia. Dostępne dane podają liczbę funkcjonujących branż spółdzielczych w regionie, która wynosi 14.
- ☐ Pełną, 100% reprezentację w poszczególnych powiatach notują organizacje pozarządowe.
- ☐ Podmioty ekonomii społecznej stanowią grupę niezwykle zróżnicowaną, stąd ich aktywność można obserwować na wielu płaszczyznach: ochrona socjalna, usługi socjalne, praca stowarzyszona, rzemiosło, dostawy, sektor mieszkaniowy, zdrowie, edukacja, kultura, itp.
- ☐ W województwie podlaskim duża część podmiotów ekonomii społecznej funkcjonuje w krótkim okresie, który nie przekracza pięciu lat, zakres ich oddziaływania jest niewielki i dotyczy aktywności w obrębie własnego powiatu. Na korzystną sytuację znacznej części podmiotów ekonomii społecznej wpływa pozostający do ich dyspozycji budżet wypracowany w oparciu o własną działalność na rynku. Dopiero w dalszej kolejności wykazują one inne źródła finansowania takie jak dotacje celowe, sponsorzy/darczyńcy, środki z UE, granty.
- ☐ Aby w województwie podlaskim powstawały nowe podmioty ekonomii społecznej, a te, które już funkcjonują, mogły się utrzymać na rynku i stać się bardziej konkurencyjne, niezbędne jest zaangażowanie lokalnych władz. Ich roli we wspieraniu PES upatruje się poprzez, np.: zlecanie zadań publicznych, zachęcanie mieszkańców do angażowania się w inicjatywy sektora ES, uświadamianie lokalnych społeczności na temat PES.¹³⁵

¹³⁵ *Kondycja sektora ekonomii społecznej w województwie podlaskim...*, op. cit., s. 124.

4. Dostępność usług wsparcia rodziny i systemu pieczy zastępczej

Podstawowym narzędziem działania systemu wspierania rodziny jest praca z rodziną, która niezbędna jest w momencie przeżywania przez rodzinę pierwszych trudności, a także w czasie, kiedy rodzina przeżywa poważny kryzys, który może zagrażać jej prawidłowemu funkcjonowaniu. W wyniku podjętej pracy, rodzina powinna osiągnąć zdolność prawidłowego funkcjonowania, w takim stopniu, w którym bezpieczeństwo dzieci nie będzie zagrożone. Główną formą pracy z rodziną są usługi asystenta rodziny. Pomoc w opiece i wychowaniu świadczona jest natomiast w formie placówek wsparcia dziennego oraz rodzin wspierających.

Oprócz działań o charakterze „profilaktycznym”, które mają na celu stworzenie, zapewnienie lub przywrócenie dziecku odpowiednich warunków życia (w jego środowisku rodzinnym), wsparcie rodziny realizowane jest również przy wykorzystaniu pieczy zastępczej. Piecza zastępcza powinna mieć charakter okresowy, a jej głównym celem powinno być zapewnienie integracji dziecka z rodziną (wszędzie tam, gdzie jest to możliwe). Na mocy postanowienia sądu dziecko umieszczone zostaje w jednej z dwóch form pieczy zastępczej: instytucjonalnej lub rodzinnej (nieinstytucjonalnej).¹³⁶

Wspieranie rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych to zespół działań, które mają na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania tych funkcji¹³⁷.

System pieczy zastępczej to zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców¹³⁸.

W województwie podlaskim realizowane są różne rodzaje wsparcia rodziny oraz pieczy zastępczej, świadczone zarówno w formie instytucjonalnej i rodzinnej. Charakterystykę usług wsparcia rodzin oraz systemu pieczy zastępczej przedstawiono w dalszej części rozdziału.

4.1. Usługi wsparcia rodziny

Rodzinom, które nie są w stanie w prawidłowy sposób wypełniać funkcji opiekuńczo – wychowawczych, przysługuje wsparcie polegające w szczególności na: analizie środowiska rodziny oraz środowiska rodzinnego, przyczyn kryzysu w rodzinie, wzmacnianiu roli i funkcji rodziny, rozwijaniu umiejętności opiekuńczo – wychowawczych, podnoszeniu świadomości w zakresie planowania i funkcjonowania rodziny, pomocy w integracji, przeciwdziałaniu marginalizacji oraz degradacji społecznej rodziny oraz dążeniu do reintegracji rodziny¹³⁹.

Asystent rodziny jest znaczącym elementem systemu wspierania rodziny w środowisku. Może zostać przydzielony rodzinie mającej problemy opiekuńczo – wychowawcze zarówno na wniosek pracownika socjalnego, jak i na mocy decyzji sądu¹⁴⁰. Do zadań asystenta rodziny w szczególności

¹³⁶ Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2017 ustawy..., op. cit., s. 9.

¹³⁷ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej ... op. cit., art. 2 ust. 1.

¹³⁸ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej ... op. cit., art. 2 ust. 2.

¹³⁹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U.2018.998, tj. z późn. zm.), art. 8-9.

¹⁴⁰ Ibidem.

należy:¹⁴¹ opracowanie i realizacja planu pracy z rodziną, udzielanie pomocy rodzinom w poprawie ich sytuacji życiowej, w tym w zdobywaniu umiejętności prawidłowego prowadzenia gospodarstwa domowego, podejmowanie działań interwencyjnych i zaradczych w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa dzieci i rodzin, udzielanie pomocy w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej, udzielanie wsparcia dzieciom, w szczególności poprzez udział dzieci w zajęciach psychoedukacyjnych, prowadzenie indywidualnych konsultacji wychowawczych dla rodziców i dzieci, prowadzenie dokumentacji dotyczącej pracy z rodziną oraz sporządzanie na wniosek sądu opinii i rodzinie i jej członkach, współpraca z jednostkami administracji rządowej i samorządowej, właściwymi organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami i osobami specjalizującymi się w działaniach na rzecz dziecka i rodziny, monitorowanie funkcjonowania rodziny po zakończeniu pracy z rodziną.

Jeden asystent rodziny może prowadzić pracę z maksymalnie 15 rodzinami, przy czym ich liczba uzależniona jest od stopnia trudności wykonywanych zadań¹⁴².

Tabela 41. Asystenci rodziny według województw w latach 2014-2017

Województwo	Liczba asystentów rodziny w województwie				Liczba gmin w województwie	Procent gmin, w których zatrudniono asystenta rodziny			
	2014	2015	2016	2017		2014	2015	2016	2017
Dolnośląskie	223	277	295	302	169	74	96	98	98
Kujawsko-pomorskie	211	249	249	248	144	76	97	99	94
Lubelskie	244	268	273	262	213	77	92	92	92
Lubuskie	131	135	130	134	82	94	99	98	96
Łódzkie	190	220	232	254	177	72	87	88	88
Małopolskie	241	271	301	320	182	85	92	96	98
Mazowieckie	402	446	453	445	314	76	91	95	90
Opolskie	67	86	97	97	71	69	93	96	96
Podkarpackie	194	225	212	216	160	79	94	94	96
Podlaskie	90	112	124	129	118	44	65	69	72
Pomorskie	234	249	242	238	123	94	100	100	99
Śląskie	299	355	394	408	167	75	89	93	93
Świętokrzyskie	143	150	149	143	102	89	99	99	95
Warmińsko-mazurskie	216	206	201	184	116	87	99	99	97
Wielkopolskie	291	349	342	385	226	80	95	95	96
Zachodniopomorskie	217	218	211	211	114	95	99	96	98
Polska	3 393	3 816	3 905	3 976	2 478	79	93	94	94

Źródło: Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2017 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2018 r. poz. 998, z późn. zm.), Warszawa, 31 lipca 2018 r., s. 6; publikacja dostępna w Internecie: <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-ustawy> (data dostępu: 30.01.2019 r.).

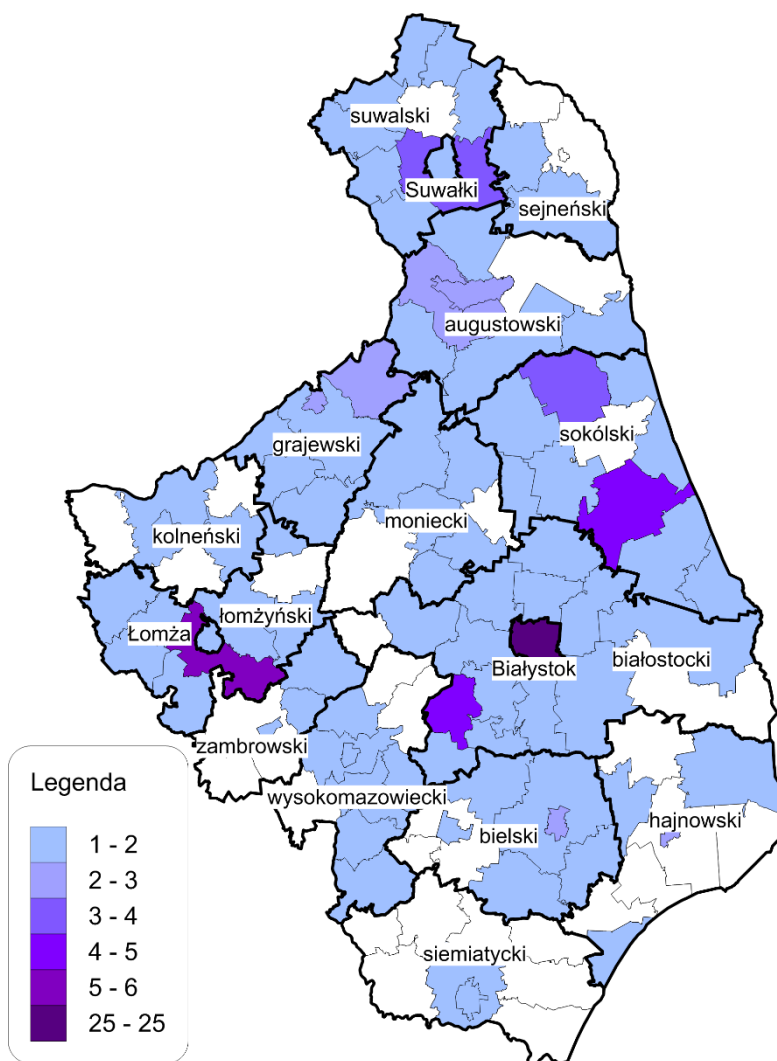
Województwo podlaskie w skali kraju charakteryzuje się nie tylko małą liczbą asystentów rodziny (przedostatnie miejsce, przed województwem opolskim), ale również najniższym odsetkiem gmin,

¹⁴¹ <http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3063,pojecie.html> (data dostępu: 30.01.2019 r.).

¹⁴² Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej ... op. cit., art. 15 ust. 4.

w których zatrudnieni są asystenci rodziny. Od 2014 roku obserwowany jest systematyczny wzrost liczby asystentów. Wzrost w zakresie odsetka gmin, w których zatrudnieni są asystenci świadczy o zwiększaniu się zasięgu przedmiotowej pomocy. W 2017 roku w jedynie 72% podlaskich gmin zatrudniony był asystent rodziny (przy wartości dla Polski na poziomie 94%).

Mapa 9. Asystenci rodziny pracujący z rodzinami w województwie podlaskim w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego.

W województwie podlaskim w 2017 roku pomoc rodzinie świadczyło 129 asystentów rodziny, z usług których skorzystało 1301 rodzin. W 33 gminach nie pracował żaden asystent rodziny. Pod względem liczby asystentów rodziny, na tle innych gmin zdecydowanie wyróżnia się Białystok, w którym pomoc 258 rodzinom świadczyło 25 asystentów. Znaczna liczba rodzin skorzystała ze wsparcia asystenta rodziny w Łomży (76 rodzin, pięciu asystentów), Łapach (56 rodzin, czterech asystentów), Sokółce (47 rodzin, czterech asystentów) oraz w Suwałkach (41 rodzin, trzech asystentów). Najniższą dostępnością wsparcia w postaci usług asystenta rodziny charakteryzują się powiaty: siemiatycki i hajnowski. Natomiast powiat grajewski jest jedynym powiatem w regionie, w którym w każdej gminie zatrudniony był asystent rodziny. W pozostałych powiatach, nie we wszystkich gminach zatrudnieni byli asystenci rodziny. W tym zakresie największe braki występują w powiecie siemiatyckim oraz hajnowskim,

w których asystenci rodziny nie świadczyli wsparcia rodzinie odpowiednio w siedmiu oraz pięciu gminach (por. Załącznik 1, wskaźnik 22).

Zadaniem **rodziny wspierającej** jest pomoc rodzinie przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych. Rodzina wspierająca, przy współpracy asystenta rodziny, pomaga w opiece i wychowaniu dziecka, prowadzeniu gospodarstwa domowego oraz kształtowaniu i wypełnianiu podstawowych ról społecznych.¹⁴³

Na terenie województwa podlaskiego zarówno w 2016 roku, jak i w 2017 roku funkcjonowało 10 rodzin wspierających¹⁴⁴. W skali całego kraju pomoc w wypełnianiu obowiązków rodzicielskich 90 rodzicom świadczyło łącznie 71 rodzin wspierających. Rok wcześniej 66 rodzin wspierających pomagało 77 rodzinom.¹⁴⁵ Czas pracy z rodziną uzależniony jest od rodzaju i natężenia problemów, z jakimi boryka się rodzina. W 2017 r. w skali całego kraju, w przypadku 13 rodzin wspierających czas pracy z rodziną korzystającą z pomocy nie przekroczył 3 miesięcy, 44 wspierały rodziny w okresie nie dłuższym niż 12 miesięcy, a w przypadku 14 rodzin przedmiotowa pomoc trwała dłużej niż rok.¹⁴⁶

Placówki wsparcia dziennego wspierają funkcje opiekuńcze i wychowawcze rodziny. Mogą być prowadzone w formie opiekuńczej, specjalistycznej, pracy podwórkowej lub łącząc powyższe funkcje. **Placówki wsparcia dziennego typu opiekuńczego** (w tym koła zainteresowań, świetlice, kluby, ogniska wychowawcze) mają za zadanie zapewnienie: dziecku opieki oraz wychowania, pomocy w nauce, organizacji czasu wolnego, zabawy, zajęć sportowych oraz rozwoju zainteresowań.

Placówki wsparcia dziennego typu specjalistycznego organizują zajęcia socjoterapeutyczne, terapeutyczne, korekcyjne, kompensacyjne oraz logopedyczne, realizują indywidualne programy korekcyjne, programy psychokorekcyjne lub psychoprofilaktyczne, w tym w szczególności terapie: pedagogiczne, psychologiczne oraz socjoterapie.

Praca podwórkowa, która realizowana jest przez wychowawców, polega na działaniach animacyjnych oraz socjoterapeutycznych.¹⁴⁷

Tabela 42. Placówki wsparcia dziennego w województwie podlaskim w latach 2014-2016 według powiatów

Powiat	placówki			miejsca			korzystający		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
augustowski	5	5	5	147	145	135	157	134	150
białostocki	4	4	6	137	130	180	129	123	175
bielski	1	1	1	25	25	25	25	25	23
grajewski	0	0	1	0	0	20	0	0	15
hajnowski	1	1	1	20	20	20	20	29	21

¹⁴³ Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2017 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018, s. 92.

¹⁴⁴ Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku ... op. cit., s. 81.

¹⁴⁵ Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2017 r., op. cit., s. 40.

¹⁴⁶ Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2017 ustawy..., op. cit., s. 8.

¹⁴⁷ Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2017 r., op. cit., s. 92.

Powiat	placówki			miejsca			korzystający		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
kolneński	0	0	0	0	0	0	0	0	0
łomżyński	1	1	1	40	40	30	30	30	30
moniecki	0	0	1	0	0	25	0	0	25
sejneński	0	0	1	0	0	25	0	0	15
siemiatycki	1	2	2	45	40	40	20	37	35
sokółski	4	4	4	107	80	80	107	61	63
suwalski	0	0	0	0	0	0	0	0	0
wysokomazowiecki	0	0	0	0	0	0	0	0	0
zambrowski	0	1	1	0	30	30	0	9	11
m. Białystok	26	25	26	662	617	672	816	776	776
m. Łomża	3	3	4	90	90	100	90	90	87
m. Suwałki	7	6	6	233	200	200	233	200	215
Razem	53	53	60	1506	1417	1582	1627	1514	1641

Źródło: opracowanie na podstawie danych Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku.

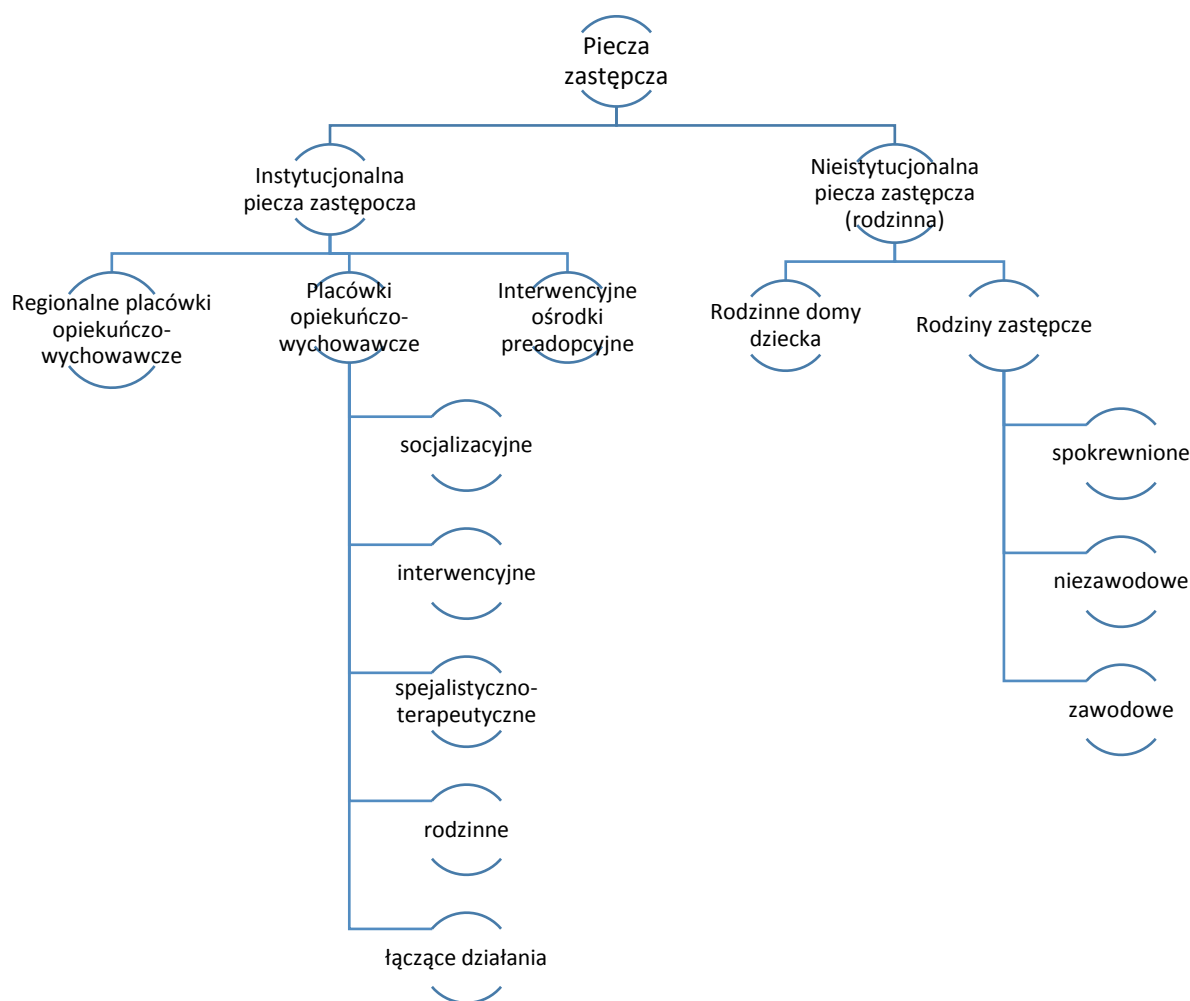
W 2016 roku w województwie podlaskim (w 19 gminach) funkcjonowało łącznie 60 placówek wsparcia dziennego. Na terenie trzech powiatów nie prowadzono żadnej placówki tego typu. Od 2014 roku, w związku ze utworzeniem nowych placówek zwiększyła się liczba miejsc (z 1 506 do 1 582), przy jednoczesnym zwiększeniu się liczby osób korzystających z takiej formy wsparcia. W 2014 roku do placówek wsparcia dziennego uczęszczali 1 627 osoby, zaś w 2016 roku 1 641 osób. Liczba miejsc w placówkach, a co za tym idzie liczba osób korzystających różniła się w poszczególnych gminach. Największą liczbą miejsc w placówkach wsparcia dziennego w 2016 roku dysponował Białystok (672 miejsca). Obok stolicy województwa w aspekcie dostępności placówek wsparcia wyróżniały się: Suwałki (200 miejsc), Augustów (125 miejsc) oraz Łomża (100 miejsc). Wykorzystanie miejsc w przedmiotowych placówkach w analizowanym roku w poszczególnych gminach osiągnęło rozmiary zbliżone do liczby miejsc. Nadwyżka liczby osób korzystających nad liczbą miejsc w placówkach świadczą o rotacji beneficjentów tego rodzaju wsparcia. W 2016 roku, w trzech powiatach, tj. kolneńskim, suwalskim i wysokomazowieckim nie funkcjonowała żadna placówka wsparcia dziennego. W większości powiatów (z wyłączeniem powiatów: augustowskiego, hajnowskiego oraz Białegostoku) liczba osób korzystających pokrywała się lub była niższa niż liczba miejsc w placówkach (załącznik 1. Wskaźnik 23.)

4.2. System pieczy zastępczej

Najważniejsze zmiany zachodzące w systemie pieczy zastępczej w Polsce od lat 90., w głównej mierze ogniskują się na trzech obszarach: indywidualizacji podejścia do każdego dziecka, interdyscyplinarnej współpracy instytucji wspierających rodzinę oraz podejmowaniu pracy z całym systemem rodzinnym na rzecz jak najszybszego powrotu dziecka do domu¹⁴⁸.

¹⁴⁸ A. Piekacz, *Idee wychowania i edukacji dla zrównoważonego rozwoju w systemie pieczy zastępczej*, Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie. Zeszyt 95" 2016, s. 384.

Rysunek 2. Schemat pieczy zastępczej w Polsce

Źródło: *Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2016 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, s. 35.

Głównym celem instytucjonalnej pieczy zastępczej jest zapewnienie dzieciom całodobowej opieki i wychowania, które zapewniają placówki opiekuńczo-wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne oraz interwencyjne ośrodki preadopcyjne.

Placówka opiekuńczo – wychowawcza zapewnia dziecku całodobową opiekę i wychowanie, dąży do reintegracji rodziny, przywrócenia kompetencji wychowawczych rodzicom; typy placówek opiekuńczo-wychowawczych: socjalizacyjna, interwencyjna, specjalistyczno – terapeutyczna, rodzinna.

Regionalna placówka opiekuńczo – terapeutyczna zapewnia opiekę dzieciom, które ze względu na stan zdrowia wymagają opieki specjalistycznej i rehabilitacji.

Interwencyjny ośrodek preadopcyjny obejmuje opieką specjalistyczną dzieci, które w okresie oczekiwania na przysposobienie nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej; okres przebywania dziecka w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym nie może trwać dłużej niż do ukończenia przez dziecko pierwszego roku życia.

W latach 2014-2017, podlaskie placówki opiekuńczo – wychowawcze, rokrocznie zapewniały opiekę ponad 300 dzieciom. Najczęstszymi przyczynami umieszczania dzieci w pieczy zastępczej były uzależnienia rodziców od alkoholu oraz bezradność w sprawach opiekuńczo – wychowawczych.

Tabela 43. Liczba wolnych miejsc w placówkach opiekuńczo–wychowawczych w województwie podlaskim w 2019¹⁴⁹

Nazwa placówki	Typ placówki	Statuto wa liczba miejsc	Wolne miejsca wg stanu na 31 stycznia 2019 r.
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza "Jedynka" w Białymstoku	socjalizacyjna, interwencyjna	30	19
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza im. dr. Ireny Białówny w Białymstoku	socjalizacyjna, interwencyjna	30	4
Pogotowie Opiekuńcze w Białymstoku	socjalizacyjna, interwencyjna	30	11
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza w Suwałkach	socjalizacyjna, interwencyjna	30	5
Rodzinny Dom Dziecka w Augustowie	rodzinna	7	2
Dom Dziecka w Supraślu	socjalizacyjna, interwencyjna	30	6
Dom Dziecka Nr 1 w Krasnem	socjalizacyjna, interwencyjna	30	1
Dom Dziecka w Białowieży	socjalizacyjna	30	13
Dom Dziecka w Pawłowie	socjalizacyjna	30	14
Pogotowie Opiekuńcze "OPOKA" w Wasilkowie	Interwencyjna, socjalizacyjna	14	0
Placówka opiekuńczo-wychowawcza typu rodzinnego Nr 1 w Bielsku Podlaskim	rodzinna	8	2
Rodzinny Dom Dziecka Nr 2 w Białymstoku	rodzinna	6	0
Rodzinny Dom Dziecka Świętej Rodziny z Nazaretu w Białymstoku	rodzinna	8	2
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza w Łomży	socjalizacyjna, interwencyjna	24	1
Dom Powrotu w Białymstoku	socjalizacyjna, interwencyjna	14	4
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza Nr 1 w Zambrowie	socjalizacyjna, interwencyjna	14	2
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza Nr 2 w Zambrowie	socjalizacyjna, interwencyjna	14	0
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza Nr 3 w Zambrowie	socjalizacyjna, interwencyjna	14	0
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza Nr 4 w Zambrowie	specjalistyczno-terapeutyczna, interwencyjna, socjalizacyjna	14	1
Dom Dziecka Nr 2 w Krasnem	socjalizacyjna, interwencyjna	14	1
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza "Moje Miejsce" w Białymstoku	socjalizacyjna, interwencyjna	14	3
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza "Radość" w Białymstoku	socjalizacyjna, interwencyjna	14	0
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza "Nadzieja" w Białymstoku	socjalizacyjna, interwencyjna	14	0
Rodzinny Dom Dziecka w Krasnem	rodzinna	8	1

¹⁴⁹ W dniu 31.12.2018 r. zlikwidowano placówkę opiekuńczo-wychowawczą „Nasz Dom: Dobry Pasterz w Białymstoku” (decyzja Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku z dn. 18.12.2018 r. PS-VIII.9423.5.2018.MO w sprawie wydania zgody na likwidację placówki z dniem 31.12.2018 r.). Placówka ta prowadziła działalność socjalizacyjną oraz interwencyjną i dysponowała 14 miejscami.

Nazwa placówki	Typ placówki	Statutowa liczba miejsc	Wolne miejsca wg stanu na 31 stycznia 2019 r.
Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza "Dom nad Modrzewiem" w Białymstoku	socjalizacyjna, interwencyjna	14	3

* wolne miejsca według stanu na 31 stycznia 2019 r.

Źródło: Podlaski Urząd Wojewódzki w Białymstoku.

W województwie podlaskim w 2018 roku funkcjonowało 26 placówek opiekuńczo-wychowawczych, w tym pięć typu rodzinnego. Placówki te dysponowały łącznie 469 miejscami, z czego 106 to miejsca wolne (według stanu na 30 czerwca 2018 roku). W roku 2019 funkcjonuje 25 placówek (likwidacja placówki w Białymstoku) dysponujących 455 miejscami. Według stanu na styczeń 2019, w placówkach tych było łącznie 95 wolnych miejsc.

W województwie podlaskim, w 2018 funkcjonowało 26 placówek opiekuńczo-wychowawczych, z czego najwięcej (11 placówek) działało na w Białymstoku¹⁵⁰. W powiecie białostockim prowadzonych było pięć placówek, zaś w powiecie zambrowskim – cztery¹⁵¹. W pozostałych powiatach, tj.: augustowskim, bielskim, hajnowskim, suwalskim oraz w Suwałkach i Łomży funkcjonuje po jednym ośrodku opiekuńczo – wychowawczym. Natomiast przedmiotowe placówki nie funkcjonują w powiatach: sejneńskim, grajewskim, monieckim, sokólskim, kolneńskim, łomżyńskim, wysokomazowieckim i siemiatyckim.

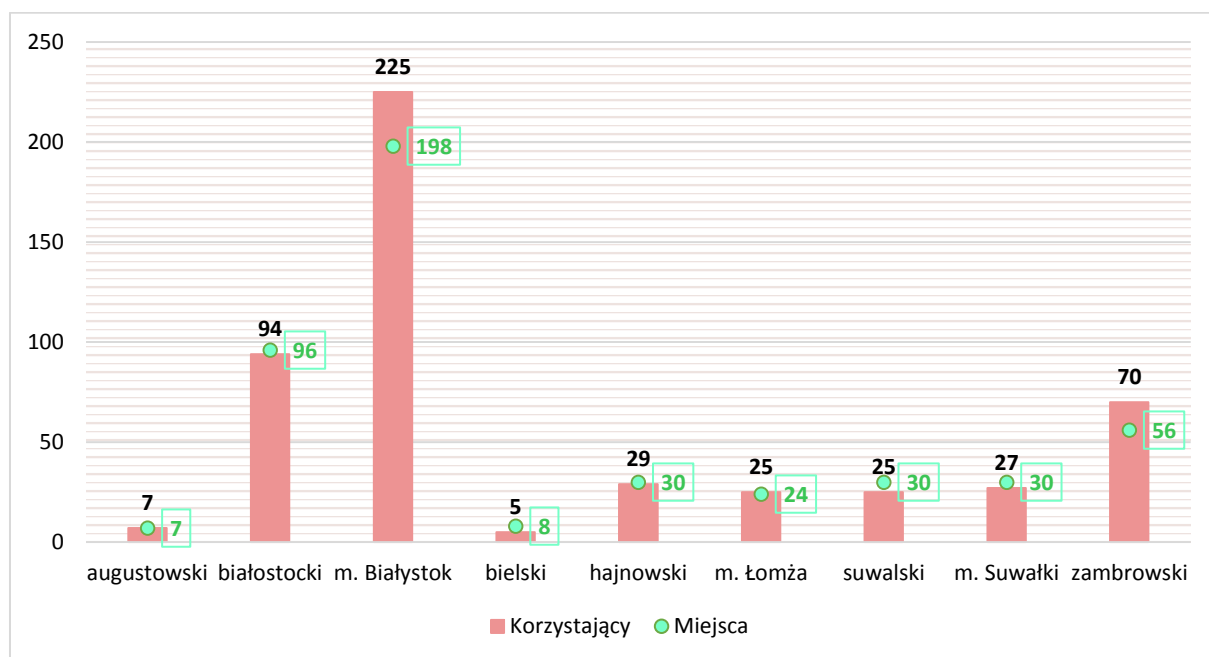
Na 26 placówek opiekuńczo – wychowawczych funkcjonujących w 2018 roku na terenie województwa podlaskiego, w dziewięciu statutowa liczba miejsc przekraczała 14, wśród których osiem placówek miało możliwość przyjęcia 30 dzieci, zaś jedna – 24 dzieci. Placówki te, w siedmiu przypadkach, łączyły funkcje socjalizacyjną i interwencyjną, a dwie pełniły wyłącznie funkcję socjalizacyjną. W 12 placówkach opiekuńczo – wychowawczych statuty zakładają przyjęcie maksymalnie 14 dzieci, a w pięciu (placówkach typu rodzinnego) nie więcej niż 8 dzieci. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określa maksymalną liczbę dzieci lub osób, które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej, które mogą być umieszczone w poszczególnych typach placówek opiekuńczo – wychowawczych. W placówkach typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno – terapeutycznego w tym samym czasie może przebywać nie więcej niż 14 osób. Natomiast w placówkach opiekuńczo – wychowawczych typu rodzinnego nie może jednocześnie przebywać osiem osób. Zgodnie z art. 230 Ustawy, placówki zobowiązane są do dostosowania liczby miejsc nie później niż do 1 stycznia 2021 r.¹⁵²

¹⁵⁰ W 2019 roku liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych funkcjonujących na terenie Białegostoku zmniejszyła się o jedną placówkę.

¹⁵¹ W powiecie zambrowskim w 2012 r. funkcjonowała 1 placówka opiekuńczo-wychowawcza typu socjalizacyjno-interwencyjnego, która w 2013 roku została rozdzielona na 4 osobne placówki, z których 3 mają charakter socjalizacyjny, a 1 specjalistyczno-terapeutyczny. Zob. *Raport wstępny z badania na temat: „Diagnoza systemu pieczy zastępczej w województwie podlaskim”*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku s. 89, dokument dostępny w Internecie: <http://www.rops-bialystok.pl/rops/?p=7542> (data dostępu: 20.06.2018 r.).

¹⁵² Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy, op. cit., art. 95. ust. 3., 4., art. 230.

Wykres 28. Korzystający oraz liczba miejsc w placówkach opiekuńczo-wychowawczych funkcjonujących w powiatach województwa podlaskiego w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku.

W województwie podlaskim zarówno pod względem liczby miejsc, jak i liczby osób, które przebywają w przedmiotowych placówkach, wyróżnia się miasto Białystok. Występują tu również największe dysproporcje pod względem dostępności a rzeczywistym wykorzystaniem miejsc. Świadczy to o rotacji osób, które korzystają ze wsparcia. W pozostałych powiatach można zaobserwować mniejsze dysproporcje. W powiatach: białostockim, bielskim, hajnowskim, suwalskim oraz w Suwałkach występuje niewielka nadwyżka liczby miejsc nad liczbą osób korzystających w placówkach opiekuńczo – wychowawczych. Natomiast przypadku powiatu augustowskiego wolne miejsca w placówkach nie są identyfikowane. Liczba miejsc w placówkach opiekuńczo – wychowawczych w poszczególnych powiatach charakteryzuje się mniejszymi wahaniami niż liczba osób korzystających. We wszystkich powiatach (z wyłączeniem Białegostoku oraz powiatu białostockiego, w których odnotowano wzrost) liczba miejsc w latach 2014-2016 utrzymywała się na niezmiennym poziomie. Liczba korzystających w poszczególnych powiatach charakteryzują się większymi wahaniami. Szczególnie jest to zauważalne w przypadku powiatów: białostockiego i zambrowskiego oraz Białegostoku i Suwałk. W powiecie zambrowskim odnotowano wzrost liczby osób korzystających w 2016 roku w odniesieniu do roku 2014.

Szczegółowe dane dotyczące placówek opiekuńczo – wychowawczych w 2017 roku funkcjonujących na terenie województwa podlaskiego przedstawiono w Załączniku 1. wskaźnik 24.

Instytucjonalna piecza zastępcza świadczona jest również w regionalnych ośrodkach opiekuńczo – wychowawczych. W województwie podlaskim placówka w Ignatkach Osiedlu funkcjonuje od czerwca 2016 roku¹⁵³. Celem funkcjonowania Regionalnej Placówki Opiekuńczo-Terapeutycznej (RPOT) jest pomoc dzieciom wymagającym szczególnej opieki, które ze względu na stan swojego zdrowia

¹⁵³ Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w Województwie Podlaskim w 2016 roku monitoring realizacji Strategii Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2020 za rok 2016, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Białystok 2016, s. 46-47.

wymagają specjalistycznej opieki i rehabilitacji oraz nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej lub placówce opiekuńczo – wychowawczej. Regionalne Placówki Opiekuńczo – Terapeutyczne zapewniają dzieciom całodobową specjalistyczną opiekę oraz wychowanie, rehabilitację, dostęp do świadczeń zdrowotnych i działań terapeutycznych oraz zaspokojenie niezbędnych potrzeb.¹⁵⁴ Placówka przystosowana jest do przyjęcia 21 dzieci¹⁵⁵. Według stanu na 31 stycznia 2019 dysponowała sześcioma wolnymi miejscami¹⁵⁶.

Obok form instytucjonalnych, piecza zastępcza prowadzona jest także w formie nieinstytucjonalnej (rodzinnej), do której zalicza się rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka.

Rodzina zastępcza jest formą rodzinnej pieczy zastępczej, która zapewnia dziecku całodobową opiekę i wychowanie, w której może przybywać w tym samym czasie nie więcej niż troje dzieci lub osób, które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej.

Rodzina zastępcza zaspokaja niezbędne potrzeby dziecka, w szczególności: emocjonalne, rozwojowe, zdrowotne, bytowe, społeczne i religijne; zapewnia kształcenie, wyrównywanie braków rozwojowych i szkolnych; zapewnia dostęp do przysługujących świadczeń zdrowotnych; zapewnia rozwój uzdolnień i zainteresowań; umożliwia kontakt z rodzicami i innymi bliskimi, chyba że sąd postanowi inaczej.¹⁵⁷

Typy rodzin zastępczych:

- ☐ spokrewniona – tworzą ją najbliżsi krewni dziecka, czyli dziadkowie lub rodzeństwo,
- ☐ niezawodowa – tworzą ją rodzina dziecka niebędąca wstępnymi lub rodzeństwem dziecka lub osoby niespokrewnione z dzieckiem,
- ☐ zawodowa – rodzina zastępcza, z którą starosta zawiera umowę o pełnieniu funkcji rodziny zastępczej zawodowej; tworzą ją małżonkowie lub osoby niepozostające w związku małżeńskim, niebędący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka¹⁵⁸.

Rodzinny dom dziecka jest formą rodzinnej pieczy zastępczej, która zapewnia dziecku całodobową opiekę i wychowanie, w której w tym samym czasie może przebywać nie więcej niż 8 dzieci oraz osób, które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej. Rodzinny dom dziecka zapewnia dziecku w szczególności: zaspokojenie jego potrzeb bytowych, emocjonalnych, rozwojowych, społecznych i religijnych; kształcenie i wyrównywanie braków rozwojowych oraz szkolnych; dostęp do przysługujących świadczeń zdrowotnych; rozwój uzdolnień i zainteresowań; umożliwia kontakt z rodzicami i innymi bliskimi, chyba, że sąd postanowi inaczej.¹⁵⁹

Koordynatorem pieczy zastępczej jest osoba, wyznaczona przez organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, obejmująca opieką rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka. Do zadań koordynatora

¹⁵⁴ <http://www.rops-bialystok.pl/rpot/o-nas> (data dostępu: 22.02.2019 r.).

¹⁵⁵ *Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w Województwie Podlaskim w 2016 roku ...*, op. cit., s. 47.

¹⁵⁶ Informacje dotyczące wolnych miejsc w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówkach opiekuńczo-wychowawczych i interwencyjnych ośrodkach preadopcyjnych dostępne są w Biuletynie Informacji Publicznej Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego.

¹⁵⁷ <http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1356,pojecie.html> (data dostępu: 22.02.2019 r.).

¹⁵⁸ <https://empatia.mpips.gov.pl/dla-swiaadczeniobiorcow/rodzina/wsparcie> (data dostępu: 22.02.2019 r.).

¹⁵⁹ <http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3060,pojecie.html> (data dostępu: 22.02.2019 r.).

rodzinnej pieczy zastępczej w szczególności należy: udzielanie pomocy rodzinom zastępczym i osobom prowadzonym rodzinne domy dziecka w realizacji zadań wynikających z pieczy zastępczej; przygotowywanie planu pomocy dziecku; zapewnianie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka dostępu do specjalistycznej pomocy dla dzieci, w tym psychologicznej, reedukacyjnej i rehabilitacyjnej; zgłaszanie do ośrodków adopcyjnych informacji o dzieciach z uregulowaną sytuacją prawną, w celu poszukiwania dla nich rodzin przysposabiających; udzielanie wsparcia pełnoletnim wychowankom rodzinnych form pieczy zastępczej.¹⁶⁰

W 2017 roku w 37 877 podmiotach rodzinnej pieczy zastępczej umieszczonych było łącznie 55 721 dzieci.

Tabela 44. Liczba rodzin zastępczych oraz dzieci umieszczonych w tych rodzinach według województw według stanu na 31 grudnia 2017 roku

Województwo	Rodziny zastępcze spokrewnione		Rodziny zastępcze niezawodowe		Rodziny zastępcze zawodowe		Rodziny zastępcze razem	
	Podm.	Dzieci	Podm.	Dzieci	Podm.	Dzieci	Podm.	Dzieci
Dolnośląskie	2659	3384	1080	1348	148	470	3887	5202
Kujawsko-pomorskie	1331	1722	676	910	118	333	2125	2965
Lubelskie	1110	1468	485	633	88	287	1683	2388
Lubuskie	899	1132	411	527	95	300	1405	1959
Łódzkie	1952	2543	843	1048	138	346	2933	3937
Małopolskie	1235	1592	622	831	165	400	2022	2823
Mazowieckie	2800	3603	1262	1636	162	511	4224	5750
Opolskie	639	792	323	422	46	142	1008	1356
Podkarpackie	736	974	458	627	89	249	1283	1850
Podlaskie	575	760	266	361	57	171	898	1292
Pomorskie	1431	1839	687	952	193	559	2311	3350
Śląskie	3364	4193	1599	2113	258	884	5221	7190
Świętokrzyskie	660	865	285	367	34	106	979	1338
Warmińsko-mazurskie	1171	1499	554	780	130	409	1855	2688
Wielkopolskie	1746	2311	1060	1456	241	780	3047	4547
Zachodniopomorskie	1687	2139	617	827	124	408	2428	3374
Razem	23995	30816	11228	14838	2086	6355	37309	52009

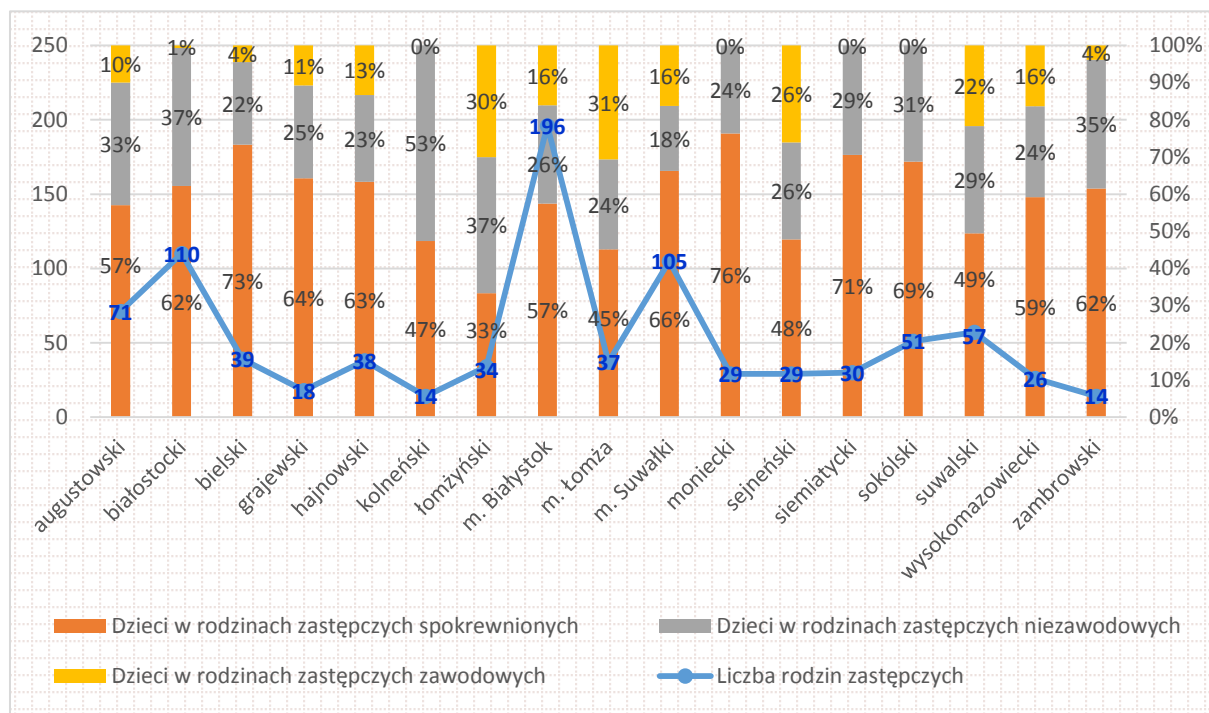
Źródło: Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2017 ustawy..., op. cit., s. 14.

W skali całego kraju, w 2017 roku w rodzinnej pieczy zastępczej przebywało łącznie 55 721 dzieci umieszczonych w 37 877 podmiotach. Według danych GUS liczba rodzin zastępczych w województwie podlaskim zmniejsza się z 938 rodzin w 2013 roku do 898 w roku 2017. W 2013 roku w rodzinach zastępczych umieszczonych było 1429 dzieci, zaś w 2017 roku ich liczba zmniejszyła się do 1292 dzieci. W podlaskich rodzinach zastępczych większość stanowiły dzieci w wieku 7-13 lat (36,9%) oraz 14-17 lat (31,4%). W rodzinach zastępczych były również osoby, które osiągnęły pełnoletność (18-24 lata)

¹⁶⁰ <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3065,pojecie.html> (data dostępu: 22.02.2019 r.).

stanowiły ponad 18% wszystkich podopiecznych. Dzieci, które zostały umieszczone w domach dziecka trafiały tam z różnych powodów: najczęstsze dotyczyły uzależnienia rodziców (41,2% przypadków), bezradności w sprawach opiekuńczo — wychowawczych (18,1%) oraz pólsieroctwa (10,9%).¹⁶¹

Wykres 29. Rodziny zastępcze w województwie podlaskim oraz struktura liczby dzieci w nich umieszczonych (według typu) w 2017 roku w powiatach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku.

Wewnątrz regionu występują dysproporcje w liczbie rodzin zastępczych w poszczególnych powiatach, przekładające się bezpośrednio na liczbę dzieci w nich umieszczonych. Ponad 45% wszystkich rodzin zastępczych w 2017 roku funkcjonowało na terenie Białegostoku, Suwałk oraz powiatu białostockiego. Zarówno w województwie podlaskim, jak i w skali całego kraju najpopularniejszym typem rodzin zastępczych są rodziny spokrewnione. Natomiast najmniejszy odsetek stanowią zawodowe rodziny zastępcze. Potwierdzeniem tego jest rozkład liczby poszczególnych typów rodzin, a w rezultacie liczby dzieci umieszczonych w poszczególnych typach rodzin zastępczych. Spośród wszystkich dzieci najliczniejszą grupę stanowiły dzieci umieszczone w spokrewnionych rodzinach zastępczych. W latach 2013-2017 odsetek dzieci umieszczonych w tym typie rodzin zastępczych zmniejszał się. Jednocześnie przyrost zaobserwowano w odsetku dzieci, które umieszczane były w zawodowych rodzinach zastępczych. W tym zakresie występują znaczne wewnątrzregionalne dysproporcje. W czterech powiatach, tj.: kolneńskim, monieckim, siemiatyckim oraz sokołskim nie odnotowano działalności zawodowych rodzin zastępczych. Powiat kolneński charakteryzuje się także najwyższym, spośród wszystkich powiatów, odsetkiem dzieci umieszczonych w niezawodowych rodzinach zastępczych. W Łomży występuje najwyższy odsetek dzieci umieszczonych w zawodowych rodzinach zastępczych. Najbardziej wyrównane proporcje w liczbie dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych wszystkich typów występowały w powiecie łomżyńskim.

¹⁶¹ Opracowanie na podstawie danych Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Nieinstytucjonalna piecza zastępcza świadczona jest także w formie rodzinnych domów dziecka.

Tabela 45. Liczba rodzinnych domów dziecka oraz dzieci umieszczonych w rodzinnych domach dziecka według stanu na 31 grudnia 2017 roku

Województwo	Rodzinne domy dziecka	
	Podm.	Dzieci
Dolnośląskie	66	428
Kujawsko-pomorskie	38	253
Lubelskie	15	109
Lubuskie	12	87
Łódzkie	35	224
Małopolskie	25	163
Mazowieckie	43	271
Opolskie	20	118
Podkarpackie	5	24
Podlaskie	8	56
Pomorskie	97	617
Śląskie	86	572
Świętokrzyskie	15	86
Warmińsko-mazurskie	25	164
Wielkopolskie	21	131
Zachodniopomorskie	57	409
Razem	568	3712

Źródło: Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2017 ustawy..., op. cit., s. 14.

W skali kraju, województwo podlaskie charakteryzuje się bardzo niską liczbą rodzinnych domów dziecka, co przekłada się na liczbę dzieci w nich umieszczonych. W 2017 roku jedynie w województwie podkarpackim działało mniej rodzinnych domów dziecka.

Tabela 46. Liczba rodzinnych domów dziecka oraz dzieci umieszczonych w rodzinnych domach dziecka w województwie podlaskim w latach 2012-2017

Nazwa	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	rodzinne domy dziecka					
augustowski	2	2	2	2	2	2
hajnowski	0	1	1	2	2	2
moniecki	0	0	0	0	1	1
sokólski	0	0	0	1	1	1
m. Białystok	0	0	0	0	1	1
m. Suwałki	0	0	0	0	1	1
PODLASKIE	2	3	3	5	8	8
Nazwa	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	dzieci w rodzinnych domach dziecka					
augustowski	14	19	19	19	19	18
hajnowski	0	6	6	13	10	9
moniecki	0	0	0	0	6	10

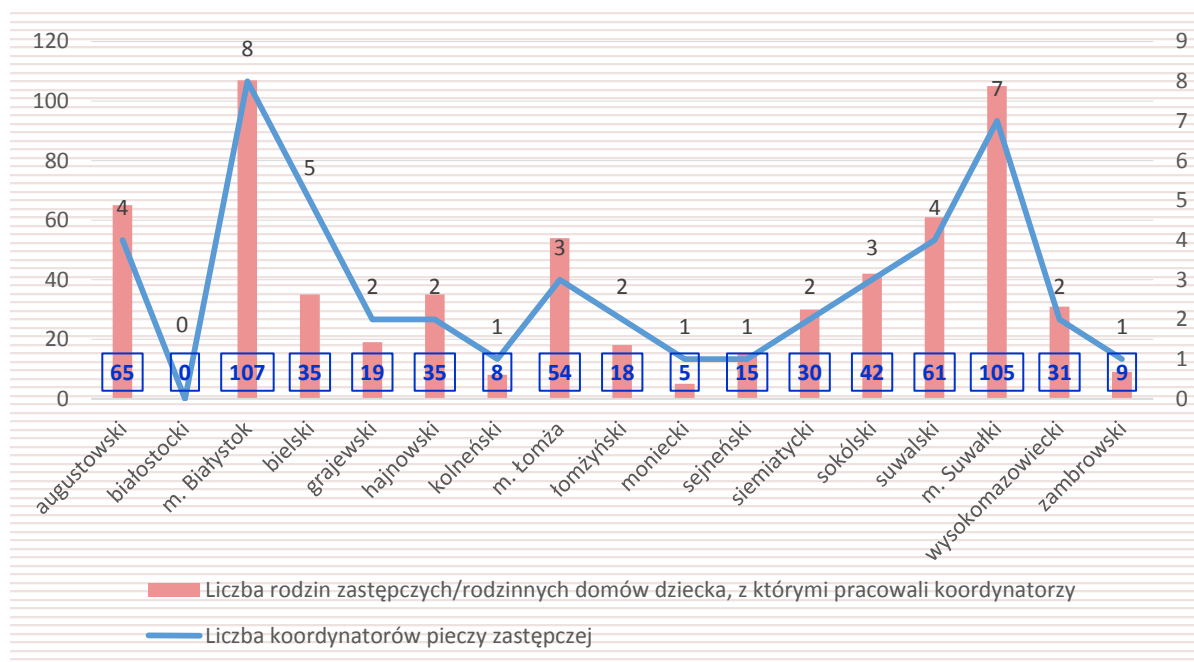
Nazwa	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	dzieci w rodzinnych domach dziecka					
sokólski	0	0	0	3	4	7
m. Białystok	0	0	0	0	8	7
m. Suwałki	0	0	0	0	6	5
PODLASKIE	14	25	25	35	53	56

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

W latach 2012-2017 w województwie podlaskim obserwowany był systematyczny wzrost liczby rodzinnych domów dziecka, który bezpośrednio przekładał się na liczbę dzieci w nich umieszczonych. Od 2016 w regionie funkcjonuje osiem rodzinnych domów dziecka, które zapewniały opiekę 56 dzieciom. Rodzinne domy dziecka nie funkcjonują jednak we wszystkich powiatach. W 2012 roku placówka tego typu funkcjonowała tylko w powiecie augustowskim (dwa rodzinne domy dziecka). W następnych latach rodzinne domy dziecka postawały kolejnych powiatach. W 2017 zlokalizowane były w czterech powiatach ziemskich (augustowskim, hajnowskim, monieckim oraz sokólskim) oraz dwóch miastach na prawach powiatu (Białymstoku oraz Suwałkach). Powstawanie nowych obiektów skutkowało wzrostem liczby dzieci umieszczonych w placówkach tego typu.

Realizacja codziennych obowiązków rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka w największym stopniu wspierana jest przez koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, zatrudnianych przez organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej. W skali całego kraju, w 2017 roku, opieką 1 725 koordynatorów znalazło się 27 391 rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka (ponad 72% ogółu podmiotów).¹⁶²

Wykres 30. Koordynatorzy pieczy zastępczej według powiatów województwa podlaskiego w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego.

¹⁶² Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2017 ustawy..., op. cit., s. 18.

W 2017 roku opiekę nad rodzinami zastępczymi oraz rodzinnymi domami dziecka sprawowało łącznie 48 koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, którzy w ciągu roku pracowali z 639 rodzinami zastępczymi/rodzinnymi domami dziecka (70,5% wszystkich podmiotów pieczy zastępczej w regionie). Białystok i Suwałki, ze względu na największą liczbę form rodzinnej pieczy zastępczej, dysponowały największą liczbą koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej. W powiecie białostockim, w roku analizy, nie był zatrudniony żaden koordynator rodzinnej pieczy zastępczej. Jeden koordynator pieczy zastępczej, w 2017 roku, sprawował opiekę średnio nad 13 rodzinami zastępczymi/rodzinnymi domami dziecka. Na jednego koordynatora najwięcej rodzin zastępczych/rodzinnych domów dziecka przypadało w Łomży (18) oraz powiatach: hajnowskim (17,5) i augustowskim (16,3). Natomiast najmniejszym obciążeniem pracy koordynatorów pieczy zastępczej charakteryzowały się powiaty: moniecki (pięć), bielski (siedem) oraz kolneński (osiem), wśród których wyłącznie w powiecie bielskim zatrudnionych było więcej niż jeden koordynator rodzinnej pieczy zastępczej.

4.3. Pomoc w usamodzielnieniu wychowankom opuszczającym pieczę zastępczą

Podstawę prawną usamodzielniania się osób przebywających w pieczy zastępczej stanowią: ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku *o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*¹⁶³ oraz ustawa z dnia 12 marca 2004 roku *o pomocy społecznej*¹⁶⁴. Formalnie, proces osiągania samodzielności rozpoczyna się wyborem opiekuna usamodzielniania (np. osoby tworzącej rodzinę zastępczą, pracownika socjalnego powiatowego centrum pomocy rodzinie, koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej), co najmniej dwa miesiące przed osiągnięciem pełnoletności przez wychowanka pieczy zastępczej. Opiekun procesu pełni rolę wspierającą w opracowaniu indywidualnego programu usamodzielniania (IPU) obejmującego etapy dochodzenia do samodzielności oraz zakres współpracy z opiekunem. Dobrze opracowany program pozwala na szczegółowe zaplanowanie drogi życiowej, w tym określenie ścieżki edukacyjnej (zdobycia wykształcenia bądź kwalifikacji zawodowych), podjęcie zatrudnienia, uzyskania odpowiednich warunków mieszkaniowych czy świadczeń z określonym terminem ich realizacji. Przyjęcie IPU do realizacji wymaga zgody (akceptacji programu) przez kierownika powiatowego centrum pomocy rodzinie, jest to jednocześnie warunek niezbędny do ponoszenia wydatków na finansowanie świadczeń związanych z usamodzielnianiem.¹⁶⁵

Usamodzielnienie pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej to szczególne wyzwanie, zarówno dla odpowiedzialnych służb państwa, jak i samych wychowanków. Nawet najbardziej dojrzała młodzież na rok przed opuszczeniem placówki ujawnia wysoki poziom lęku, agresji i niechęci do jakichkolwiek zmian w swoim życiu.¹⁶⁶

Odpowiedzialność za zapewnienie pomocy wychowankom opuszczającym pieczę zastępczą została powierzona, jako zadanie własne, powiatom.

Po osiągnięciu pełnoletności, osobie opuszczającej rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczą – wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczą – terapeutyczną przysługuje pomoc

¹⁶³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku *o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, op. cit.

¹⁶⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku *o pomocy społecznej*, op. cit.

¹⁶⁵ *Pomoc w usamodzielnianiu się pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej*, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2014, s. 19, 54.

¹⁶⁶ Ibidem, s. 19.

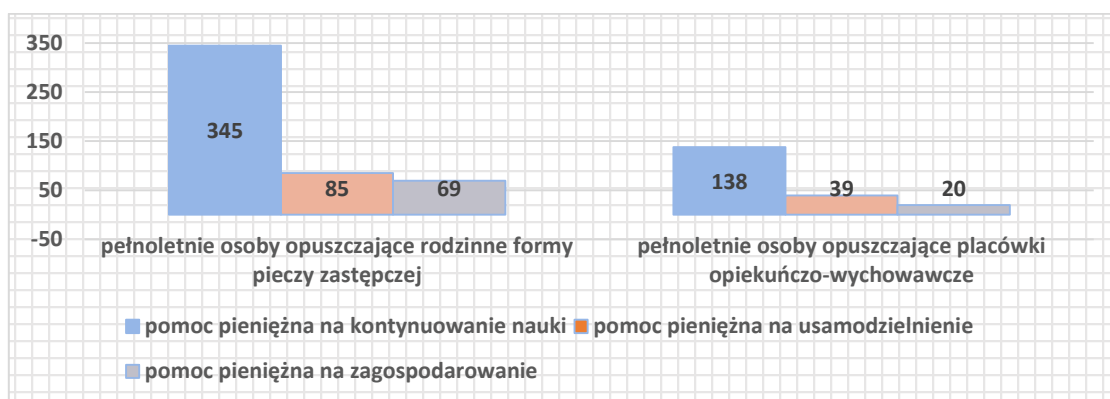
na usamodzielnienie. Pomoc na usamodzielnienie przysługuje także osobie, której w okresie sześciu miesięcy przed osiągnięciem pełnoletności, pobyt w rodzinnej pieczy zastępczej ustał na skutek śmierci osób tworzących pieczę zastępczą lub osoby prowadzącej rodzinny dom dziecka. Osoby te mogą korzystać z pomocy na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie oraz zagospodarowanie. Mogą także liczyć na pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych oraz zatrudnienie oraz korzystać z pomocy prawnej i psychologicznej. Pomoc osobom usamodzielnianym może mieć charakter pieniężny (świadczenia pieniężne) lub niepieniężny (pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie w formie rzeczowej, pomoc prawna i psychologiczna).¹⁶⁷

Powiatowe centra pomocy rodzinie w województwie podlaskim udzielały wsparcia osobom opuszczającym rodziny zastępcze w formie pomocy pieniężnej na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie¹⁶⁸. W 2017 roku, przeprowadziły łącznie 817 indywidualnych programów usamodzielniania.

Indywidualny program usamodzielniania opracowywany jest przez osobę usamodzielnianą wraz z opiekunem usamodzielniania. W szczególności określa: zakres współdziałania osoby usamodzielnianej z opiekunem oraz sposób uzyskania przez osobę usamodzielnianą wykształcenia lub kwalifikacji zawodowych, pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych oraz w pojęciu przez osobę usamodzielnianą zatrudnienia.

Opiekun usamodzielniania wspiera wychowanka pieczy zastępczej w procesie usamodzielniania. Opiekunem usamodzielniania może być osoba tworząca rodzinę zastępczą, prowadzący rodzinny dom dziecka, koordynator rodzinnej pieczy zastępczej, pracownik socjalny powiatowego centrum pomocy rodzinie, wychowawca lub psycholog w placówce opiekuńczo-wychowawczej albo regionalnej placówce opiekuńczo-wychowawczej lub inna osoba wskazana przez wychowanka rozpoczynającego proces usamodzielniania.¹⁶⁹

Wykres 31. Osoby pełnoletnie opuszczające placówki pieczy zastępczej i korzystające z pomocy na usamodzielnienie w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Oceny zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, op. cit., s. 36.

¹⁶⁷ Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2017 ustawy..., op. cit., s. 31.

¹⁶⁸ Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku, op. cit., s. 35.

¹⁶⁹ Pomoc w usamodzielnianiu się pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej, op. cit., s. 4.

Według danych Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w 2017 system pieczy zastępczej opuściło łącznie 575 pełnoletnich wychowanków (406 opuściło rodzinne formy pieczy zastępczej, a 169 placówki opiekuńczo – wychowawcze). W związku z tym udzielono im wsparcia na łączną kwotę 2 871 875 zł (2 044 950 zł opuszczającym rodzinne formy i 826 925 zł opuszczającym placówki opiekuńczo – wychowawcze. Opuszczający system pieczy zastępczej korzystali ze wszystkich dostępnych form wsparcia. Należy zaznaczyć, że jedna osoba mogła korzystać z kilku form wsparcia). W 2017 roku największe rozmiary osiągnęła pomoc pieniężna na kontynuowanie nauki. Z tej formy pomocy skorzystało łącznie 483 pełnoletnich osób opuszczających pieczę zastępczą, wśród których 71,4% stanowili wychowankowie rodzinnych form pieczy zastępczej, a 28,6% osoby pełnoletnie, które opuściły placówki opiekuńczo-wychowawcze. Mniejsze rozmiary osiągnęła pomoc finansowa na usamodzielnienie, z której skorzystały łącznie 124 osoby. Na realizację tej formy wsparcia przeznaczono łącznie 577 748 zł, z czego 376 088 zł przypadało osobom opuszczającym rodzinne formy pieczy zastępczej. Najniższe rozmiary osiągnęła pomoc pieniężna na zagospodarowanie. Ze wsparcia o łącznej wartości 206 117 zł skorzystało 69 wychowanków opuszczających rodziny zastępcze (166 400 zł) i rodzinne domy dziecka oraz 20 wychowanków opuszczających placówki opiekuńczo-wychowawcze (39 717 zł).

W 2014 roku, Najwyższa Izba Kontroli (NIK) wykazała nieudolność przyjętych rozwiązań. Fakt sporządzenia programu usamodzielniania niejednokrotnie wpływa na zmniejszenie się kontaktu pomiędzy osobą przysposobianą do samodzielności a opiekunem lub ograniczenia kontaktu do opiniowania wniosków o pomoc pieniężną na kontynuowanie nauki bądź usamodzielniania. Dużym utrudnieniem jest brak narzędzia, na podstawie którego można byłoby określić sytuację wychowanków opuszczających pieczę zastępczą. Brak jest w ustawie uregulowań określających sposób dokumentowania pracy z wychowankami i ich rodzinami oraz możliwości występowania do ośrodka pomocy społecznej o przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w celu pełnego oglądu sytuacji osobistej, rodzinnej i materialnej osoby przysposobianej. Ustawowy wymóg opracowania IPU (co najmniej miesiąc przed usamodzielnieniem) jest terminem zbyt późnym. Mentalne i emocjonalne przygotowanie wychowanka do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie wymaga czasu i wyposażenia w praktyczne umiejętności wpływające na podejmowanie decyzji, proces ten powinien rozpoczynać się w wieku 15-16 lat.¹⁷⁰

Mniej narażeni na powrót do środowisk patologicznych są wychowankowie rodzin zastępczych. Wspólne zamieszkiwanie z osobami pełniącymi dla nich funkcje rodziny zastępczej oznacza stabilizację finansową, mieszkaniową, emocjonalną (wyższa motywacja do wypełnienia zobowiązań określonych w IPU). Wychowankowie instytucjonalnej pieczy zastępczej są pozbawieni możliwości, z których korzystają wychowankowie rodzin zastępczych. Brak wsparcia powodowany rozluźnieniem kontaktów z opiekunem (powrót w „próżnię społeczną”) powoduje częstsze porzucanie realizacji IPU.¹⁷¹

Praktyczny wymiar IPU wymaga przygotowania jednolitych wzorów zawierających informację czytelną i wystarczająco pełną dla wszystkich ośrodków współpracujących na rzecz usamodzielniania się wychowanków objętych pieczę zastępczą. Największym problem dla osób usamodzielniających się jest

¹⁷⁰ Ibidem, 23-51.

¹⁷¹ Ibidem, s. 41.

uzyskanie pomocy w znalezieniu zatrudnienia. Wpływające do urzędów pracy oferty nie są atrakcyjne ze względu na proponowaną stawkę wynagrodzenia, często niewiele wyższą od dochodów uzyskiwanych ze źródeł pomocy społecznej. Odczuwalny jest brak mieszkań chronionych, którego negatywne skutki przekładają się na powrót do środowisk z obszaru wykluczenia społecznego, do rodzin, dla których pieniądze na usamodzielnienie stają się źródłem utrzymania. Sam system pomocy prowadzi do nierównego traktowania wychowanków, różnicując osoby uprawnione do świadczeń m.in. ze względu na okres pobytu w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej czy formę sprawowanej opieki.¹⁷²

Wnioski wynikające z analizy sytuacji wewnątrzregionalnej w obszarze usług wsparcia rodziny i systemu pieczy zastępczej:

- ☐ W województwie podlaskim realizowane są różne formy wsparcia rodziny. Różnorodność ta pozwala na optymalizację realizacji celu, jakim jest pomoc rodzinie w osiągnięciu zdolności do prawidłowego funkcjonowania, w stopniu który gwarantuje bezpieczeństwo dzieci. Jednym z kluczowych elementów systemu wsparcia rodziny jest praca asystentów rodziny. Niska dostępność tej formy wsparcia widoczna jest na tle kraju. W województwie podlaskim występuje jeden z najniższych poziomów zatrudnienia asystentów rodziny oraz najniższy odsetek gmin, w których zatrudnieni są asystenci rodziny (wynoszący w województwie podlaskim 72%, przy 94% w skali kraju). W regionie, 33 gminy nie zatrudniają asystentów rodziny. „Białe plamy” są najbardziej widoczne w południowej części województwa. Najniższy dostęp to tej formy pomocy występuje w powiatach:
  - siemiatyckim,
  - hajnowskim.Przy czym warto zaznaczyć, że jedynie w powiecie grajewskim, w każdej gminie potrzebujące rodziny mogą uzyskać pomoc asystenta rodziny.
- ☐ Kolejnym elementem systemu wsparcia rodziny są rodziny wspierające. Co istotne, ich zadaniem nie jest wyręczanie, a aktywna pomoc w przezwyciężaniu trudnych sytuacji w rodzinach. Liczba rodzin wspierających w latach 2016-2017 utrzymywała się na niezmiennym poziomie – 10 rodzin. Brak bardziej szczegółowych danych w tym zakresie nie pozwolił na ocenę dostępności w regionie tej formy pomocy rodzinie. Niemniej jednak warto pokreślić, że w skali kraju, co siódma rodzina wspierająca pochodzi z województwa podlaskiego.
- ☐ Wsparcie potrzebujących rodzin, oprócz form indywidualnych (asystenci rodziny, rodziny wspierające) odbywa się również w formie zorganizowanej – w placówkach wsparcia dziennego. Pomoc w tej formie nie jest świadczona w trzech powiatach:
  - kolneńskim,
  - suwalskim,
  - wysokomazowieckim.Pomoc w postaci placówek wsparcia dziennego, w większości powiatów, realizowana jest w odpowiednim wymiarze. Potwierdzeniem tego jest względne dopasowanie liczby dzieci korzystających z przedmiotowego wsparcia do liczby miejsc w placówkach. Istotne różnice

¹⁷² Ibidem, 23-51.

między poziomem wykorzystania a dostępnością można zaobserwować w powiatach, w których funkcjonuje kilka placówek. Rozbieżności nie muszą wskazywać na nieodpowiedni poziom dostępności miejsc. Mogą wynikać także z większej rotacji liczby dzieci korzystających ze wsparcia, wynikających ze stosunkowo dużej liczby mieszkańców tych powiatów.

- Rodzinom, a w szczególności dzieciom z rodzin, w których występują problemy natury opiekuńczej – wychowawczej, przysługuje pomoc w formie instytucjonalnej i nieinstytucjonalnej (rodzinnej) pieczy zastępczej. W województwie podlaskim świadczone są obie formy pomocy. Rodzinna piecza zastępcza obejmuje opieką większą liczbę dzieci niż forma instytucjonalna. Wpisuje się to w ogólnie przyjętą tendencję odchodzenia od form instytucjonalnych na rzecz rodzinnych form sprawowania pieczy zastępczej.

- W regionie, instytucjonalna piecza zastępcza, w głównej mierze, świadczona jest w formie placówek opiekuńczo – wychowawczych. Większość z nich dysponuje wolnymi miejscami, co gwarantuje zapewnienie odpowiedniej opieki nad dziećmi, które jej potrzebują. Działalność placówek opiekuńczo – wychowawczych nie jest realizowana w powiatach:

- grajewskim,
- kolneńskim,
- łomżyńskim,
- monieckim,
- sejneńskim,
- sokólskim,
- wysokomazowieckim.

Wyzwaniem, jakie stoi przed placówkami opiekuńczo – wychowawczymi jest dostosowanie liczby miejsc w placówkach do wymogów Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. *o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*. Od 2021 roku w placówkach typu socjalizacyjnego, interwencyjnego oraz specjalistycznego – terapeutycznego nie będzie mogło jednocześnie przebywać więcej niż 14 dzieci, w placówkach typu rodzinnego – ośmioro dzieci.

W województwie podlaskim, obok placówek opiekuńczo – wychowawczych funkcjonuje również regionalna placówka opiekuńczo – wychowawcza. Jedynym rodzajem instytucjonalnej pieczy zastępczej, który nie funkcjonuje na terenie województwa podlaskiego jest interwencyjny ośrodek preadopcyjny.

- Rodzinne formy pieczy zastępczej, w województwie podlaskim, przyjmują większe rozmiary niż formy instytucjonalne. W regionie instytucjonalna piecza zastępcza, w głównej mierze opiera się na rodzicielstwie zastępczym. Liczba rodzin zastępczych zmniejsza się, co bezpośrednio przekłada się na liczbę dzieci w nich umieszczonych. Większość rodzin zastępczych stanowią rodziny spokrewnione. Dzieci umieszczone w tych rodzinach nie tracą zatem kontaktu z najbliższą rodziną. Pod względem liczby rodzin zastępczych w poszczególnych powiatach wyróżniają się powiaty o największej liczbie ludności, tj. miasta Białystok i Suwałki oraz powiat białostocki. Istotnym jest, że rodziny zastępcze sprawują pieczę zastępczą we wszystkich powiatach.

- Znacznie mniejsze rozmiary przybiera piecza zastępcza realizowana w formie rodzinnych domów dziecka. Co istotne, ich liczba na przestrzeni ostatnich lat zwiększyła się. Jednak ta

forma pieczy zastępczej funkcjonuje w sześciu powiatach. Można przypuszczać, że niedobory w tym zakresie rekompensowane są przez rodziny zastępcze.

- Osoby sprawujące opiekę nad dziećmi umieszczonymi w pieczy zastępczej mogą korzystać ze wsparcia koordynatorów pieczy zastępczej. Koordynatorzy zatrudnieni byli we wszystkich powiatach, z wyłączeniem powiatu białostockiego. Największa liczba koordynatorów zatrudniona jest w powiatach, w których funkcjonuje największa liczba rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka. Natomiast największym obciążeniem, czyli liczbą rodzin zastępczych/rodzinnych domów dziecka przypadającą na jednego koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej w ciągu roku charakteryzowały się powiaty:

- hajnowski,
- augustowski,
- m. łomża.

Tak duże obciążenie może budzić pewne zastrzeżenia dotyczące zaangażowania koordynatora w pomoc konkretnej rodzinie zastępczej czy rodzinnemu domowi dziecka.

- Przebywanie dziecka w pieczy zastępczej może zakończyć się na dwa sposoby. Po pierwsze dziecko może wrócić do rodziny biologicznej, o ile sytuacja w niej panującą poprawiła się do tego stopnia, że dziecku nie zagraża żadne niebezpieczeństwo. Po drugie, dziecko może pozostać w pieczy zastępczej do momentu uzyskania pełnoletności. Po uzyskaniu pełnoletności, wychowankom placówek opiekuńczo – wychowawczych, rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka przysługuje pomoc na usamodzielnienie. W przeważającej większości, osoby pełnoletnie opuszczające system pieczy zastępczej korzystają z pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki.

5. Rewitalizacja

W wielu polskich miastach (w mniejszym zakresie również na terenach wiejskich) identyfikowane są obszary/miejsca zdegradowane, z zaniedbaną infrastrukturą, w których często występuje nagromadzenie problemów społecznych i ekonomicznych. Upadek części zakładów produkcyjnych pozostawił po sobie w miastach tereny poindustrialne, na wielu obszarach miejskich centra przeistoczyły się w miejsca handlowo – usługowe, a spadek bezpieczeństwa i niższy poziom życia przyczyniały się do odpływu części mieszkańców na obrzeża (proces suburbanizacji)¹⁷³. W latach 90tych podejmowane próby rewitalizacji obszarów zdegradowanych dotyczyły najczęściej zmian infrastrukturalnych (renowacja budynków, modernizacja dróg, przebudowa chodników, rewaloryzacja obiektów o szczególnej wartości zabytkowej). Dopiero pierwszy etap przeprowadzania rewitalizacji w oparciu o fundusze unijne wymusił skorygowanie przyjętego remontowo – budowlanego modelu¹⁷⁴.

Rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone w sposób zaplanowany przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji¹⁷⁵. Osiągnięcie celów rewitalizacji wymaga aktywności w trzech sferach:

- ☐ gospodarczej (np. rozwój gospodarczy w skali obszaru rewitalizowanego, ograniczenie zjawiska bezrobocia, polityka dostępności mieszkań i umiarkowanych czynszów itp.);
- ☐ społecznej (np. likwidacja lub ograniczenie zjawisk patologii społecznych, przeciwdziałanie masowej wymianie mieszkańców obszaru rewitalizowanego, dostępność usług publicznych itp.);
- ☐ materialno-przestrzennej (np. w zakresie infrastruktury komunalnej, modernizacji zabudowy, w tym mieszkaniowej, przekształceń funkcjonalnych, porządkowania przestrzeni publicznych).¹⁷⁶

Perspektywa finansowa Unii Europejskiej (2014-2020) i możliwość pozyskania przez samorządy lokalne środków finansowych, jakie można przeznaczyć na rewitalizację, przyniosły ożywienie zainteresowania tą problematyką. Szeroko rozumiana rewitalizacja jest od dłuższego czasu przedmiotem zainteresowania środowisk naukowych, w nowej sytuacji nie jest także obca lokalnym władzom samorządowym. Możliwość uzyskania środków finansowych, które mogą pomóc rozwiązać problemy postępującej degradacji warstwy materialnej i społecznej miast (również wsi) spowodowała wzrost

¹⁷³ D. Bazuń, *Rewitalizacja jako obszar współpracy międzysektorowej*, „Rocznik Lubuski”, 2017, Tom 43, cz. 2, s. 111-125.

¹⁷⁴ Pierwsze większe działania rewitalizacyjne podjęto dzięki środkom *Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006*. Szczegółowe rozwiązania opracowywane były kompleksowo w tzw. „lokalnych programach rewitalizacji”, przygotowywanych przez władze lokalne w oparciu o wytyczne *Narodowego Planu Rozwoju 2004-2006*.

¹⁷⁵ Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (tekst jednolity, Dz.U. 2015 poz. 1777, z późn. zm.)

¹⁷⁶ *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020*, op. cit.

http://rpo.wrotapodlasia.pl/pl/dowiedz_sie_wiecej_o_programie/zapoznaj_sie_z_prawem_i_dokument/szczegolowy-opis-osi-priorytetowych-regionalnego-programu-operacyjnego-wojewodztwa-podlaskiego-na-lata-2014-2020.html (data dostępu 20.07.2018 r.).

zainteresowania opracowywaniem i zatwierdzaniem do realizacji lokalnych, tj. gminnych, programów rewitalizacji.¹⁷⁷

Podstawowym narzędziem prowadzenia rewitalizacji jest **program rewitalizacji**¹⁷⁸. Stanowi on płaszczyznę koordynacji różnorodnych działań ukierunkowanych na realizację wizji i osiągnięcie celów rewitalizacji. Program rewitalizacji jest niezwykle ważnym dokumentem. Musi on sprostać wymaganiom, jakie związane są z cechami rewitalizacji, jej wielowątkowością, kompleksowością, koniecznością zaangażowania mieszkańców i wielu innych podmiotów, skoordynowaniem pracy różnych ośrodków władzy. Program rewitalizacji porządkuje działania rewitalizacyjne i nadaje całemu procesowi niezbędne ramy formalne¹⁷⁹.

Ministerstwo Rozwoju¹⁸⁰ wsparło samorządy gminne w przygotowaniu programów rewitalizacji środkami Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna na lata 2014-2020 (POPT 2014-2020). Każdy program rewitalizacji, który ma się stać podstawą ubiegania się o środki z programów operacyjnych na działania rewitalizacyjne musi zostać pozytywnie zweryfikowany w odniesieniu do wymagań *Wytocznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020*. Do weryfikacji przez Instytucję Zarządzającą Regionalnym Programem Operacyjnym (IZ RPO) trafiają programy rewitalizacji zarówno przygotowywane przy wsparciu środkami POPT 2014-2020, jak i bez tego wsparcia tj. gminy przygotowują programy całkowicie ze środków własnych. Województwa (na dzień 30.11.2016 roku) na ten cel otrzymały ponad 76 mln zł., co na województwo daje średnio ponad 4,5 mln zł (kwoty zawierały się w przedziale 2,8 mln-8,6 mln zł).

Zarząd Województwa Podlaskiego wraz z Ministrem Rozwoju ogłosił dwa nabory do konkursu dotacji w zakresie przygotowania lub aktualizowania programów rewitalizacji dla gmin z województwa podlaskiego (kwiecień 2016 r. i kwiecień 2017 r.)¹⁸¹. Szczegółowy wykaz gmin województwa posiadających zatwierdzone programy rewitalizacji prezentuje Załącznik 1, wskaźnik 25¹⁸².

Przygotowane lub zaktualizowane programy rewitalizacji stanowią podstawę do ubiegania się o wsparcie na działania rewitalizacyjne w ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020* (RPOWP 2014-2020). Obecnie 54 podlaskie gminy posiadają zatwierdzony plan rewitalizacji (Mapa 6). W załączniku 1 (wskaźnik 26) dodatkowo zaprezentowano gminy, posiadające zatwierdzony plan rewitalizacji i zestawiono je z obszarami dla których częstotliwość korzystania ze świadczeń społecznych ogółem na 1000 mieszkańców jest największa (są to powiaty grajewski, sokólski, siemiatycki, białostocki i kolneński).

¹⁷⁷ J. Parysek, *Rewitalizacja jako problem i zadanie własne polskich samorządów lokalnych*, „Rozwój lokalny i polityka regionalna” 2016, nr 33, s.17-35.

¹⁷⁸ Rozdział 4 ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji.

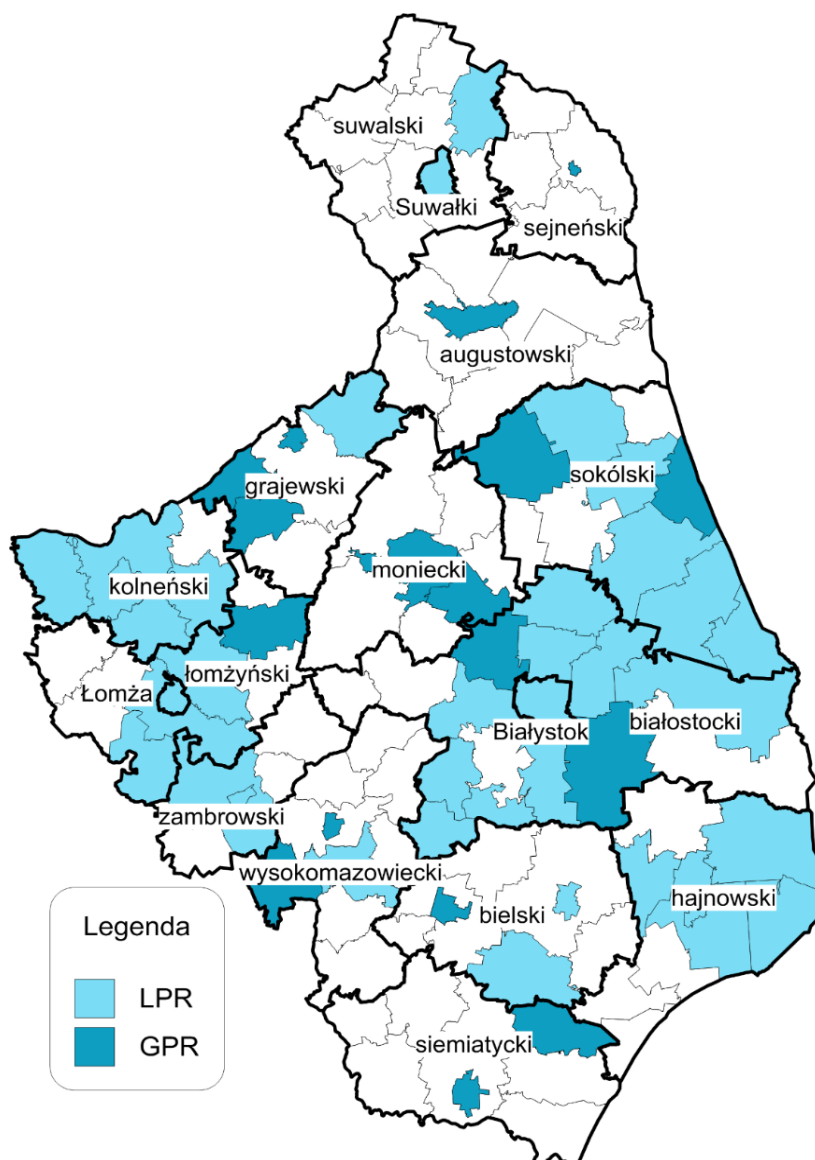
¹⁷⁹ Krajowe Centrum Wiedzy o Rewitalizacji, op. cit.

¹⁸⁰ Obecnie Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju.

¹⁸¹ W październiku 2016 roku ogłoszono wyniki pierwszego konkursu dotacji na wsparcie przygotowania lub aktualizacji programów rewitalizacji. Do konkursu zostało zgłoszonych 45 wniosków, zaś dofinansowanie w wysokości 2,8 mln zł otrzymało 43 z nich¹⁸¹. W terminie od 24 kwietnia do 26 maja 2017 r. były składane wnioski w ramach drugiego naboru konkurs. Złożono 13 wniosków, z czego pozytywną ocenę merytoryczną otrzymało 12, zostały one rekomendowane do otrzymania dotacji¹⁸¹. Łączna kwota przyznanych dotacji w ramach II naboru wyniosła: 587 971,56 zł. Wysokość dofinansowania zawierała się 26,5 tys. zł - 100,2 tys. zł.

¹⁸² Tabela obejmuje również gminy, które nie aplikowały o środki na przygotowanie lub aktualizację programów rewitalizacji.

Mapa 10. Gminy województwa podlaskiego posiadające zatwierdzone przez IZ RPOWP programy rewitalizacji w podziale na Lokalne programy rewitalizacji i Gminne programy rewitalizacji (stan na 18.01.2019 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie UMWP.

Dobrze opracowany program rewitalizacji powinien być oparty o jasną wizję obszaru rewitalizacji po przeprowadzeniu procesu rewitalizacji, właściwie dobrane przedsięwzięcia rewitalizacyjne, które przyczyniają się do realizacji wizji, odpowiednie źródła finansowania całego procesu. Opracowany w ten sposób program zapewnia szeroki udział wszystkich interesariuszy, szczególnie w celu zapewnienia kompleksowości procesu rewitalizacji¹⁸³.

Poniżej dokonano prezentacji trzech programów rewitalizacyjnych realizowanych w **Bielsku Podlaskim, Grajewie** oraz **Suwałkach**¹⁸⁴. Studia przypadku na wybranych przykładach ogniskują się na

¹⁸³ Krajowe Centrum Wiedzy o Rewitalizacji, op. cit.

¹⁸⁴ Studia przypadku zostały opracowane na podstawie Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Bielsk Podlaski, Gminnego Programu Rewitalizacji Miasto Grajewo na lata 2017-2027 oraz Zintegrowanego Programu Rewitalizacyjnego Miasta Suwałki na lata 2017-2023.

zaakcentowaniu problemów społecznych na obszarach rewitalizacji. Dobór próby został oparty o opinię ekspercką.

BIELSK PODLASKI

Obszarem kluczowym, na którym skoncentruje się zdecydowana większość działań jest Podobszar Śródmieście¹⁸⁵. Występuje tu szereg problemów społecznych (zjawisk kryzysowych), wśród których należy wymienić demografię, zdrowie, kryzys w rodzinach, ubóstwo, alkohol, bezrobocie, bezpieczeństwo. Największe natężenie zidentyfikowano w grupie problemów związanych z alkoholem oraz niskim poziomem bezrobocia.

Cel główny: Zrównoważony rozwój miasta poprzez efektywne wykorzystanie potencjału społecznego i zasobów materialnych.

Cele strategiczne:

- ☐ Wzrost poziomu i jakości życia poprzez wzmacnianie kapitału społecznego.
- ☐ Poprawa warunków dla powstawania i rozwoju podmiotów gospodarczych.
- ☐ Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i zawodowemu.
- ☐ Modernizacja i rozbudowa istniejącej infrastruktury technicznej i społecznej.

Kierunki działań:

- ☐ Wzrost poziomu i jakości życia poprzez wzmacnianie kapitału społecznego.
- ☐ Poprawa warunków dla powstawania i rozwoju podmiotów gospodarczych.
- ☐ Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i zawodowemu.
- ☐ Modernizacja i rozbudowa istniejącej infrastruktury technicznej i społecznej.

POTRZEBY REWITALIZACJI

- ☐ Wsparcie rodzin wieloproblemowych.
- ☐ Wsparcie procesów wychodzenia z bezrobocia, w tym w szczególności długotrwałego.
- ☐ Wsparcie edukacji z zakresu przedsiębiorczości i szkolnictwa zawodowego.
- ☐ Prowadzenie kompleksowej, aktywnej polityki senioralnej.
- ☐ Przeciwdziałanie problemom alkoholowym.
- ☐ Ograniczenie ubóstwa i uzależnienia od pomocy społecznej.
- ☐ Poprawa oferty usług skierowanej do osób długotrwale chorych i niepełnosprawnych.
- ☐ Kompleksowe działania w zakresie modernizacji kluczowych przestrzeni publicznych (parki, place i in.) obejmujące działania rekompozycyjne, poprawę stanu istniejącej infrastruktury technicznej (ciągi piesze, oświetlenia i in.), wprowadzenie nowej infrastruktury, przystosowanie do potrzeb osób niepełnosprawnych i in.

¹⁸⁵ Obszar zdegradowany o dużym znaczeniu dla procesów rozwojowych miasta obejmuje trzy podobszary rewitalizacji:

- Podobszar Śródmieście (udział ludności: 21%, udział ogółu powierzchni miasta: 3%);
- Podobszar POM (udział ludności: 4,6%, udział ogółu powierzchni miasta: 0,7%);
- Podobszar Żarniewicza-Dubiażyńska (udział ludności: 0,8%, udział ogółu powierzchni miasta: 0,3%);

- ☐ Uzupełnienie braków w infrastrukturze społecznej, modernizacja istniejącej oraz poszerzenie zakresu dostępnych usług wraz z poprawą ich jakości.
- ☐ Odnowa przestrzeni półpublicznych (podwórka, przestrzenie międzyblokowe).
- ☐ Likwidacja barier architektonicznych.
- ☐ Uzupełnienie infrastruktury sportowo – rekreacyjnej.
- ☐ Modernizacja, poszerzenie zakresu usług kulturalnych.
- ☐ Wykorzystanie potencjału obiektów zabytkowych.
- ☐ Aktywna polityka mieszkaniowa w zasobie komunalnym, w tym remonty, wyposażenie w sieć ciepłowniczą i in.
- ☐ Poprawa stanu powietrza wraz z rozwojem sieci infrastruktury ciepłowniczej.
- ☐ Usunięcie wyrobów zawierających azbest z bezpośredniego otoczenia kluczowych przestrzeni publicznych oraz infrastruktury społecznej.
- ☐ Poprawa funkcjonalności i bezpieczeństwa w zakresie układu komunikacyjnego.

GRAJEWO

Obszar rewitalizacji został wyznaczony w centralnej części miasta, w tym na skrzyżowaniu dróg krajowych (61, 65) i ciągów komunikacyjnych w obrębie zabudowy wielorodzinnej. Na obszarze położone są liczne obiekty publiczne, tj.: dworzec PKP, PKS, obiekty administracji publicznej, szkoły. W Centrum miasta położony jest największy teren zieleni miejskiej (Park Solidarności).

Obszar rewitalizacji (Centrum Grajewa) dotknięty jest znaczną skalą bezrobocia oraz ubóstwa, które są ze sobą powiązane. Na obszarze rewitalizacji widoczne są również zjawiska przemocy w rodzinie, alkoholizmu oraz przestępczości. Przyczyny kumulacji tych zjawisk na obszarze rewitalizacji związane są z dominującą funkcją mieszkaniową, w której duży odsetek stanowi zabudowa komunalna i społeczna o niskim standardzie technicznym.

Cele szczegółowe:

- ☐ Aktywne zintegrowane społeczeństwo, działające na rzecz społeczności obszaru rewitalizacji.
- ☐ Zmniejszona skala negatywnych zjawisk społecznych na obszarze rewitalizacji oraz zwiększona spójność społeczna.
- ☐ Zwiększona aktywność gospodarcza obszaru rewitalizacji oraz przedsiębiorczość mieszkańców obszaru rewitalizacji.
- ☐ Atrakcyjne i dopasowane do różnych grup użytkowników przestrzenie publiczne obszaru rewitalizacji oraz funkcjonalna, bezpieczna i estetyczna przestrzeń miejska.
- ☐ Aktywne instytucje i mieszkańcy obszaru rewitalizacji.
- ☐ Poprawiona jakość przestrzeni mieszkaniowej na obszarze rewitalizacji.

Kierunki działań:

- ☐ Aktywizacja społeczna mieszkańców obszaru rewitalizacji.
- ☐ Wspieranie działalności organizacji pozarządowych jako istotnego partnera przemian społecznych.
- ☐ Tworzenie przestrzeni do integracji społecznej.

- ☐ Aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych.
- ☐ Realizacja przedsięwzięć pomocy społecznej na rzecz osób dotkniętych lub zagrożonych alkoholizmem, przemocą w rodzinie.
- ☐ Zwiększanie bezpieczeństwa na obszarze rewitalizacji.
- ☐ Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości.
- ☐ Tworzenie przestrzeni publicznych wzmacniających konkurencyjność i atrakcyjność prowadzenia działalności gospodarczej na obszarze rewitalizacji.
- ☐ Poprawa stanu przestrzeni publicznych oraz wspólnych, w tym: podwórek, parków, skwerów, chodników, dróg.
- ☐ Porządkowanie terenów zieleni miejskiej.
- ☐ Tworzenie miejsc spędzania czasu wolnego dla dzieci, młodzieży oraz osób starszych.
- ☐ Tworzenie miejsc, gdzie mogą być realizowane przedsięwzięcia plenerowe integrujące mieszkańców.
- ☐ Lobbowanie na rzecz realizacji inwestycji drogowych leżących poza kompetencjami Miasta, mającymi na celu poprawę układu komunikacyjnego miasta i regionu (drogi krajowe oraz drogi ekspresowe).
- ☐ Poprawa drożności komunikacyjnej w przestrzeni obszaru rewitalizacji, m.in. poprzez tworzenie ciągów pieszych, dróg rowerowych, miejsc parkingowych, stref wydzielonych z ruchu.
- ☐ Poprawa estetyki miejsc i przestrzeni publicznych.
- ☐ Modernizacja sieci kanalizacyjnej.
- ☐ Rozwój sieci ciepłowniczej.
- ☐ Tworzenie lub modernizacja infrastruktury społecznej.
- ☐ Tworzenie oferty zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży.
- ☐ Kształtowanie i rozwój oferty kulturalnej oraz rozrywkowej.
- ☐ Pozyskanie do współpracy i kształcenie liderów społeczności lokalnych.
- ☐ Podnoszenie stanu technicznego obiektów mieszkalnych.
- ☐ Likwidacja zdegradowanych obiektów mieszkalnych i gospodarczych.
- ☐ Przyciąganie nowych inwestycji mieszkaniowych na obszar rewitalizacji.
- ☐ Poprawa standardu mieszkań poprzez przyłączenie do sieci ciepłowniczej, kanalizacyjnej, remonty części wspólnych, termomodernizacje.

POTRZEBY REWITALIZACJI

- ☐ Wzrost aktywności zawodowej, rozwój oferty rynku pracy, zarówno z udziałem przedsiębiorców z obszaru rewitalizacji, jak również spoza tego obszaru.
- ☐ Poprawa standardu mieszkań oraz zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych.
- ☐ Realizacja skutecznej pomocy społecznej osobom niepełnosprawnym, starszym, samotnym, ciężko chorym.
- ☐ Budowa tożsamości mieszkańców obszaru rewitalizacji m. in. poprzez poprawę jakości przestrzeni mieszkaniowych i publicznych obszaru rewitalizacji.
- ☐ Przekazanie mieszkańcom obszaru rewitalizacji kompetencji dot. współdecydowania o ostatecznym kształcie przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

- ☐ Wzrost udziału w szeregu imprez oraz aktywności kulturalnych.
- ☐ Poprawa standardu mieszkań i przestrzeni publicznych.

SUWAŁKI

Wyznaczony w Suwałkach obszar rewitalizacji znajduje się w centrum miasta i tworzy zwarty teren o rozciągłości około 2 km ze wschodu na zachód i około 1,4 km z północy na południe.

Cel strategiczny: Kompleksowa pozytywna zmiana obszaru rewitalizacji poprzez zmniejszenie problemów społecznych, gospodarczych, środowiskowych, technicznych oraz usunięcie barier przestrzennych rozwoju obszaru.

Cele szczegółowe:

- ☐ Wzmocnienie kapitału ludzkiego i społecznego na obszarze rewitalizacji
- ☐ Tworzenie trwałych warunków do rozwoju gospodarczego obszaru rewitalizacji
- ☐ Wzrost funkcjonalności infrastruktury i nadanie nowych funkcji obiektom i przestrzeniom publicznym w obszarze rewitalizacji w celu poprawy jakości życia mieszkańców

Kierunki działań:

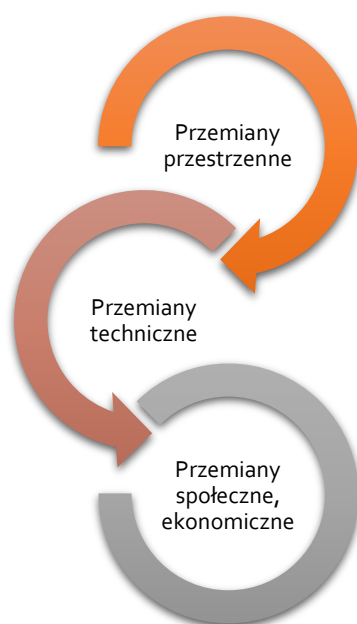
- ☐ Reintegracja oraz aktywizacja grup zmarginalizowanych i zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- ☐ Stworzenie przestrzeni aktywności dla seniorów oraz osób niepełnosprawnych.
- ☐ Rozwijanie oferty dedykowanej dzieciom i młodzieży.
- ☐ Prowadzenie działalności edukacyjnej ukierunkowanej na minimalizowanie patologii życia społecznego.
- ☐ Rozwój edukacji zawodowej i przedsiębiorczości w obszarze rewitalizowanym.
- ☐ Poszerzenie oferty czasu wolnego – rozwój infrastruktury rekreacyjnej na obszarze rewitalizowanym.
- ☐ Rozwój oferty instytucji kultury.
- ☐ Rewaloryzacja przestrzeni zielonych i poprawa stanu środowiska naturalnego obszaru rewitalizacji.
- ☐ Termomodernizacja i poprawa estetyki budynków publicznych i mieszkalnych.
- ☐ Dostosowanie miejskiego układu komunikacyjnego do efektywnego świadczenia funkcji gospodarczych i usługowych.

POTRZEBY REWITALIZACJI

- ☐ Wsparcie procesów wzrostu zatrudnienia na obszarze rewitalizacji.
- ☐ Zmniejszenie skali narażenia na ubóstwo, w szczególności zahamowanie procesu dziedziczenia ubóstwa.
- ☐ Wsparcie wszelkich form edukacji oraz animacji kultury.
- ☐ Wsparcie dla uruchamiania własnych działalności gospodarczych przez osoby młode, zmiana stereotypów i zatrudnianie młodych ludzi lub długotrwale bezrobotnych przez przedsiębiorców.
- ☐ Podjęcie działań dedykowanych aktywizacji społeczno-zawodowej osób niepełnosprawnych.
- ☐ Promocja edukacji powszechnej i ustawicznej w odniesieniu do kierunków edukacji zwiększających szanse życiowe/zawodowe, w tym rozwijanie kreatywności i aktywności społecznej.

- ☐ Umożliwienie edukacji dorosłych i nabierania doświadczenia zawodowego, które umożliwią podwyższenie kompetencji i odpowiedzenie na potrzeby rynku pracy.
- ☐ Otoczenie opieką seniorów, stworzenie przestrzeni wyłącznie im dedykowanej.
- ☐ Budowanie wspólnoty mieszkańców wokół dobra wspólnego, wzmacnianie tożsamości lokalnej i poczucia związku z tą tożsamością.
- ☐ Dbanie o wizerunek obszaru rewitalizacji jako przestrzeni atrakcyjnej i przyjaznej dla mieszkańców.
- ☐ Realizowanie wydarzeń podnoszących prestiż obszaru rewitalizacji: koncentracja wydarzeń kulturalnych, obywatelskich.
- ☐ Organizacja wydarzeń animacyjno-integracyjnych dla mieszkańców, w tym wydarzeń międzypokoleniowych.
- ☐ Kontynuowanie realizacji programu oddłużania mieszkańców obciążonych zaległościami z tytułu czynszu w zasobach komunalnych.

Rysunek 3. Warunki rozwoju obszarów problemowych

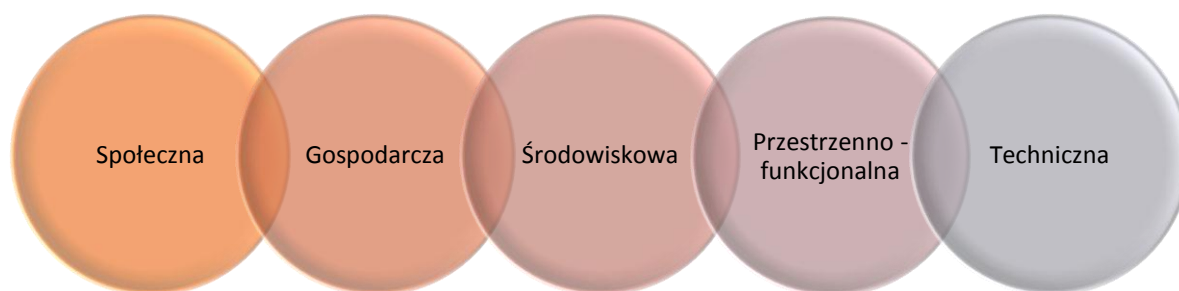
Źródło: opracowanie własne na podstawie *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020*

Obszary podlegające rewitalizacji określone są na podstawie przestrzennych, ekonomicznych i społecznych kryteriów, ze szczególnym uwzględnieniem stopnia nasilenia problemów społecznych danej jednostki terytorialnej. Dodatkowo obszary deficytowe identyfikowane będą z uwzględnieniem wykluczenia społecznego, stanu zdrowia, poziomu edukacji lub innych lokalnych wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego danego obszaru problemowego. Programy rewitalizacji powinny opierać się na diagnozie problemów społecznych i wskazywać kierunki przemian celem poprawy spójności społecznej i terytorialnej danego obszaru. Powinny zmierzać do nadania odnowionym przestrzeniom nowych funkcji społeczno-gospodarczych. Przedsięwzięcia muszą być realizowane, jako kompleksowe i zintegrowane projekty dotyczące wszystkich aspektów rewitalizacji danego obszaru.

Rewitalizacja może dotyczyć uporządkowania i zagospodarowania przestrzeni publicznej, a także tworzenia systemów poprawy bezpieczeństwa publicznego, czy zagospodarowania zdegradowanych

przestrzeni w tkance urbanistycznej na cele publiczne/gospodarcze/społeczne. Realizowane są projekty dotyczące przebudowy i adaptacji zdegradowanych obiektów, terenów i przestrzeni w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji, np. kulturalnych, społecznych, gospodarczych, edukacyjnych. Rewitalizacja będzie również dotyczyć ulepszenia estetyki oraz nadania walorów funkcjonalnych przestrzeni oraz udostępnienia terenów dla mieszkańców. Podejmowane operacje przyczyniać się powinny do poprawy jakości życia mieszkańców, ożywienia gospodarczego i społecznego na danym obszarze¹⁸⁶.

Rysunek 4. Sfery identyfikacji zjawisk kryzysowych obszaru rewitalizacji

Źródło: opracowanie własne

Interwencja w obszarze dotyczącym kompleksowej rewitalizacji będzie koncentrować się, zatem nie tylko na rewitalizacji przestrzeni, procesie przebudowy lub adaptacji wybranych obszarów, ale przede wszystkim na działaniach o charakterze społecznym na rzecz aktywizacji i integracji społeczno – gospodarczej, ograniczenia koncentracji ubóstwa, sprzyjających włączeniu społecznemu, podniesienia jakości życia lokalnych społeczności, poprawy dostępu do usług publicznych, a w aspekcie gospodarczym na rzecz rozwoju przedsiębiorczości i samozatrudnienia, wspierania gospodarki społecznej, itd. Planowane działania powinny uwzględniać zachodzące w społeczeństwie procesy demograficzne, a przestrzeń publiczna powinna być przekształcana w szczególności z uwzględnieniem potrzeb osób starszych.

Rewitalizacja fizyczna, gospodarcza i społeczna obszarów zmarginalizowanych stanowi cel szczegółowy Działania 8.5 *Rewitalizacja* RPOWP 2014-2020, które ma realizować Priorytet Inwestycyjny 9b (poziom alokacji wynosi prawie 23 mln euro). Przewiduje się wsparcie zintegrowanych inwestycji dotyczących rewitalizacji w aspekcie społecznym, gospodarczym, przestrzennym, infrastrukturalnym. Działania rewitalizacyjne mają mieć charakter kompleksowy oraz wynikać z krajowych, regionalnych i lokalnych programów/planów lub dokumentów równoważnych w zakresie rewitalizacji. Zakres inwestycji związanych z rewitalizacją podobnie jak grono beneficjentów w tym obszarze jest determinowane przez lokalne plany rewitalizacji. Beneficjentami są: jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, jednostki organizacyjne JST posiadające osobowość prawną, organizacje pozarządowe, podmioty działające w oparciu o ustawę o partnerstwie publiczno-prywatnym, spółki prawa handlowego, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki, kościoły i inne związki wyznaniowe, jednostki zaliczane do sektora

¹⁸⁶ Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, op. cit. s. 157-158, http://rpo.wrotapodlasia.pl/pl/dowiedz_sie_wiecej_o_programie/zapoznaj_sie_z_prawem_i_dokument/regionalny-program-operacyjny-wo.html (data dostępu 20.07.2018 r.).

finansów publicznych, podmioty ekonomii społecznej, spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, towarzystwa budownictwa społecznego¹⁸⁷.

W ramach Działania 8.5 RPOWP 2014-2020 ogłoszono jeden konkurs (RPPD.08.05.00-IZ.00-20-001/18), podzielony na 3 rundy. Wysokość oferowanego dofinansowania (z EFRR oraz budżetu państwa) wyniosła łącznie 55 mln zł. Do konkursu zostało złożonych 15 wniosków na kwotę dofinansowania 70,2 mln zł. Dofinansowanie otrzymało 11 wniosków, o ogólnej wartości 97,1 mln zł. łączna kwota dofinansowania wyniosła 57,3 mln zł. Wartość dofinansowania jednego projektu wahała się od ok. 1,5 mln zł. do 9,4 mln zł¹⁸⁸.

Wnioski wynikające z analizy sytuacji wewnątrzregionalnej w obszarze rewitalizacji:

- ☐ Obecnie 54 gminy posiadają zatwierdzony plan rewitalizacji. W załączniku do analizy zestawiono gminy posiadające zatwierdzony plan rewitalizacji z obszarami, dla których częstotliwość korzystania ze świadczeń społecznych ogółem na 1000 mieszkańców jest największa. Są to powiaty grajewski, sokólski, siemiatycki i białostocki. Na dalszych miejscach znalazły się powiaty:

- kolneński,
- moniecki,
- hajnowski,
- bielski,
- sejneński,
- zambrowski,
- łomżyński,
- suwalski,
- wysokomazowiecki.

Istotna część gmin województwa podlaskiego, w których identyfikowane są problemy społeczne skutkujące „uzależnieniem” od pomocy społecznej, nie wykazuje aktywności w opracowywaniu gminnych programów rewitalizacji, dających podstawę do ubiegania się o dodatkowe środki finansowe na rozwiązywanie problemów społecznych. Na uwagę zasługuje fakt wyższej aktywności w opracowywaniu programów rewitalizacji tych gmin, w których obserwuje się niższe wskaźniki korzystania z pomocy społecznej (gmin o niższym natężeniu problemów społecznych).

- ☐ Właściwie zaplanowana i wdrażana rewitalizacja obszarów zdegradowanych, uwzględniająca przede wszystkim potrzeby mieszkańców tych obszarów, dostosowana do lokalnych uwarunkowań i lokalnych potencjałów stanowi najistotniejszy element wsparcia oraz szansę powodzenia w procesie wyprowadzania obszaru zdegradowanego z kryzysu. Służy temu m.in. kompleksowo przygotowany program rewitalizacji, podejmowane w praktyce działania rewitalizacyjne uwzględniające potrzeby mieszkańców, miejską politykę mieszkaniową oraz bieżąca współpraca z organizacjami pozarządowymi.
- ☐ Problemy społeczne, z jakimi zmagają się miasta, często kumulują się i dotyczą obszarów śródmiejskich, stanowiących często ważny element tożsamości miasta, jego dziedzictwa

¹⁸⁷ Tamże.

¹⁸⁸ http://rpo.wrotapodlasia.pl/pl/jak_skorzystac_z_programu/zobacz_ogloszenia_i_wyniki_na_1/dzialanie-85-rewitalizacja.html (data dostępu 31.01.2019 r.).

historycznego i kulturalnego. Rewitalizacja obszarów śródmiejskich, w tym przede wszystkim tkanki mieszkaniowej, pomimo ich istotności, cechuje się dużym poziomem ryzyka i nie zawsze przynosi zysk. Potencjalnymi niepożądanymi skutkami rewitalizacji może być spekulacja nieruchomościami (poprzez radykalne podniesienie cen nieruchomości przez prywatnych właścicieli, którzy kupili nieruchomość po znacznie niższej cenie) czy gentryfikacja, czyli proces stopniowego przekształcenia lokali mieszkalnych w dzielnicach zdegradowanych w mieszkania i luksusowe apartamenty dla gospodarstw domowych o wysokich dochodach, tym samym wypieranie lokalnej społeczności od lat zamieszkującej dany obszar.

- Z uwagi na istotność potrzeb społecznych, szczególnie mieszkańców obszaru rewitalizacji, rewitalizacja powinna stanowić kompleksowy, długofalowy proces integrujący działania w sferze społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej oraz środowiskowej, podejmowany na ściśle określonym obszarze, w ściśle określonym czasie. Jej głównym celem powinna być poprawa jakości życia mieszkańców poprzez dostosowanie tkanki i przestrzeni miejskiej do ich aktualnych potrzeb, w tym przede wszystkim w kierunku ożywienia gospodarczego obszaru oraz działań na rzecz rozwiązania, występujących na tym obszarze, najważniejszych problemów społecznych takich jak ubóstwo, bezrobocie, przestępczość czy brak równowagi demograficznej.
- Etapy procesu, o którym mowa powyżej zostały zaprezentowane na przykładzie gmin Bielska Podlaskiego, Grajewa oraz Suwałk: pogłębiona diagnoza zjawisk uznanych za kryzysowe pozwoliła na wyznaczenie potrzeb rewitalizacyjnych we wskazywanych gminach. Opisy poszczególnych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych w formie kart projektów stanowią integralną część programów rewitalizacyjnych. Karty wskazują cel i uzasadnienie potrzeby realizacji przedsięwzięcia, powiązanie z potrzebami obszaru rewitalizacji, określają miejsce prowadzenia przedsięwzięcia, wskazują realizatorów i określają źródła finansowania. Środki na realizację wskazywanych projektów będą pochodziły z RPOWP 2014-2020. Projekty o charakterze społecznym, pod warunkiem zakwalifikowania projektu do dofinansowania, otrzymają wsparcie w ramach działań im dedykowanych (tj. w ramach Osi VII. *Poprawa spójności społecznej*).
- Działania wzmacniające kapitał społeczny na obszarach rewitalizacji zostały ukierunkowane na reintegrację i aktywizację grup zmarginalizowanych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. Najczęstsze problemy i deficyty zgłębione w niniejszej analizie pokrywają się z potrzebami występującymi w programach rewitalizacji Bielska Podlaskiego, Grajewa oraz Suwałk.

Spis tabel

Tabela 1.	Prognozowane zmiany stanów ludności w latach 2013-2050 (w tys.) w województwie podlaskim i Polsce.....	7
Tabela 2.	Mediana wieku ludności w województwie podlaskim i Polsce	10
Tabela 3.	Współczynnik obciążenia demograficznego w województwie podlaskim według powiatów w latach 2010, 2013 i 2017	12
Tabela 4.	Struktura bezrobotnych według płci i wieku w województwie podlaskim w latach 2016-2017	19
Tabela 5.	Udział kobiet w bezrobotnych w województwie podlaskim w latach 2010-2017.....	21
Tabela 6.	Długotrwale bezrobotni w województwie podlaskim w latach 2014-2017	22
Tabela 7.	Struktura wydatków na zadania w ramach polityki społecznej w 2017 roku w województwie podlaskim (zł).....	26
Tabela 8.	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym w latach 2007-2017	28
Tabela 9.	Zasięg ubóstwa skrajnego w latach 2007-2017	29
Tabela 10.	Zasięg ubóstwa ustawowego w latach 2007-2017	30
Tabela 11.	Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych ze świadczeń społecznych.....	31
Tabela 12.	Osoby, którym przyznano świadczenia z pomocy społecznej ogółem (bez względu na rodzaj, formę, liczbę oraz źródło finansowania) w 2017 roku według województw	33
Tabela 13.	Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. ludności według powiatów	34
Tabela 14.	Specyfikacja świadczeń w ramach pomocy społecznej	38
Tabela 15.	Świadczenia pieniężne wypłacane w formie zasiłków w województwie podlaskim przez ośrodki pomocy społecznej w latach 2015-2017	40
Tabela 16.	Wybrane świadczenia niepieniężne w województwie podlaskim w latach 2015-2017 ...	42
Tabela 17.	Składki na ubezpieczenie zdrowotne i społeczne opłacone przez ośrodki pomocy społecznej w województwie podlaskim w latach 2015-2017	43
Tabela 18.	Korzystanie z usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych według powiatów województwa podlaskiego w latach 2016-2017 (osoby).....	45
Tabela 19.	Korzystanie z pracy socjalnej poradnictwa specjalistycznego oraz kontraktów socjalnych według powiatów województwa podlaskiego w 2017 r.....	46
Tabela 20.	Instytucje pomocy społecznej funkcjonujące w województwie podlaskim w 2017 roku	48
Tabela 21.	Dostępność i wykorzystanie miejsc w domach pomocy społecznej według powiatów w województwie podlaskim w latach 2014-2016.....	50
Tabela 22.	Dostępność oraz korzystanie z usług placówek specjalistycznego poradnictwa w latach 2014-2016 według powiatów województwa podlaskiego	51
Tabela 23.	Dostępność oraz korzystanie z usług ośrodków wsparcia ogółem w latach 2014-2016 według powiatów województwa podlaskiego.....	52
Tabela 24.	Dostępność oraz korzystanie z usług ośrodków interwencji kryzysowej w latach 2014-2016 według powiatów województwa podlaskiego.....	54
Tabela 25.	Lokale socjalne w województwie podlaskim w latach 2011-2016 (liczba)	56
Tabela 26.	Udział osób niepełnosprawnych bezrobotnych w województwie podlaskim w latach 2012-2017	60
Tabela 27.	Liczba osób z niepełnosprawnością objętych wsparciem PCPR w województwie podlaskim oraz kwoty jakie na ten cel przeznaczono	63
Tabela 28.	Częstotliwość współpracy podmiotów ekonomii społecznej z innymi podmiotami (w %)	72

Tabela 29.	Czynniki sukcesu i bariery rozwoju ekonomii społecznej w województwie podlaskim....	73
Tabela 30.	Instrumenty aktywnej integracji.....	74
Tabela 31.	Aktywne spółdzielnie socjalne w województwie podlaskim w 2017 r.	77
Tabela 32.	Kadra pracownicza w spółdzielniach socjalnych.....	78
Tabela 33.	Aktywnie działające centra integracji społecznej w województwie podlaskim w latach 2016-2017	80
Tabela 34.	Liczba zakładów aktywności zawodowej i zatrudnienie w ZAZ w województwie podlaskim w latach 2014-2017	82
Tabela 35.	Liczba warsztatów terapii zajęciowej w województwie podlaskim działających w latach 2016 i 2017	83
Tabela 36.	Liczba organizacji pozarządowych w powiatach województwa podlaskiego	86
Tabela 37.	Kadra pracownicza w organizacjach pozarządowych	86
Tabela 38.	Struktura aktywnych spółdzielni pracy oraz spółdzielni inwalidów i niewidomych w 2017 r. wg województw (w %).....	88
Tabela 39.	Branże spółdzielcze w województwie podlaskim w latach 2016-2017	88
Tabela 40.	Odsetek spółdzielni realizujących działania z zakresu reintegracji społecznej i zawodowej swoich członków w zależności od typu spółdzielni (w %) na poziomie kraju w 2017 r.	89
Tabela 41.	Asystenci rodziny według województw w latach 2014-2017	94
Tabela 42.	Placówki wsparcia dziennego w województwie podlaskim w latach 2014-2016 według powiatów	96
Tabela 43.	Liczba wolnych miejsc w placówkach opiekuńczo–wychowawczych w województwie podlaskim w 2019	99
Tabela 44.	Liczba rodzin zastępczych oraz dzieci umieszczonych w tych rodzinach według województw według stanu na 31 grudnia 2017 roku.....	103
Tabela 45.	Liczba rodzinnych domów dziecka oraz dzieci umieszczonych w rodzinnych domach dziecka według stanu na 31 grudnia 2017 roku	105
Tabela 46.	Liczba rodzinnych domów dziecka oraz dzieci umieszczonych w rodzinnych domach dziecka w województwie podlaskim w latach 2012-2017	105

Spis wykresów

Wykres 1.	Miejsce zamieszkania ludności województwa podlaskiego w 2017 roku	7
Wykres 2.	Przyrost naturalny na 1000 ludności w latach 2010-2017.....	8
Wykres 3.	Saldo migracji w województwie podlaskim w 2017 roku (osoby)	9
Wykres 4.	Struktura ludności województwa podlaskiego według płci i wieku w 2017 r.	10
Wykres 5.	Przeciętne dalsze trwanie życia w momencie urodzenia w województwie podlaskim i Polsce	11
Wykres 6.	Współczynnik feminizacji w powiatach województwa podlaskiego w 2017 r.	12
Wykres 7.	Odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w województwie podlaskim i w Polsce w roku 2010 i 2017.....	13
Wykres 8.	Struktura ludności województwa podlaskiego w 2017 roku według aktywności ekonomicznej (w %).....	14
Wykres 9.	Liczba pracujących wg płci w województwie podlaskim w 2017 roku (w tys. osób).....	15
Wykres 10.	Liczba bezrobotnych zarejestrowanych w województwie podlaskim w latach 2010-2017	16
Wykres 11.	Stopa bezrobocia rejestrowanego (w %) w województwie podlaskim na tle kraju w latach 2010-2017	16
Wykres 12.	Struktura bezrobotnych według płci w województwie podlaskim w latach 2016-2017 ..	18
Wykres 13.	Struktura bezrobotnych według płci i wieku w województwie podlaskim w latach 2016-2017	19
Wykres 14.	Struktura bezrobotnych według wykształcenia w województwie podlaskim w 2017 r. ..	20
Wykres 15.	Struktura bezrobotnych według płci i wykształcenia w województwie podlaskim w 2017 r.	20
Wykres 16.	Liczba i udział kobiet w populacji bezrobotnych ogółem w województwie podlaskim w latach 2010-2017	21
Wykres 17.	Udział osób korzystających z pomocy społecznej w województwie podlaskim w odniesieniu do liczby osób korzystających z pomocy społecznej w kraju	31
Wykres 18.	Osoby korzystające z pomocy społecznej ogółem w 2017 roku według województw	32
Wykres 19.	Główne przyczyny korzystania rodzin z pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku (w %)	36
Wykres 20.	Korzystanie ze świadczeń z pomocy społecznej, ze względu na przesłankę przyznania, w województwie podlaskim (tys. osób).....	39
Wykres 21.	Wykorzystanie mieszkań chronionych w latach 2013-2017 według powiatów (osoby) ..	55
Wykres 22.	Liczba osób niepełnosprawnych według płci w powiatach według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku (w tys. osób).....	58
Wykres 23.	Liczba osób z niepełnosprawnością zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy według płci w 2017 roku	59
Wykres 24.	Liczba (w tys. osób) i udział (w %) osób z niepełnosprawnością w populacji bezrobotnych w województwie podlaskim w latach 2012-2017	60
Wykres 25.	Struktura uczestników zajęć centrów integracji społecznej w województwie podlaskim w 2016 i 2017 roku	81
Wykres 26.	Liczba aktywnie działających podmiotów reintegracji społeczno-zawodowej w województwie podlaskim w latach 2016-2017.....	84
Wykres 27.	Struktura organizacji pozarządowych w województwie podlaskim	85
Wykres 28.	Korzystający oraz liczba miejsc w placówkach opiekuńczo-wychowawczych funkcjonujących w powiatach województwa podlaskiego w 2017 roku.....	101

Wykres 29. Rodziny zastępcze w województwie podlaskim oraz struktura liczby dzieci w nich umieszczonych (według typu) w 2017 roku w powiatach	104
Wykres 30. Koordynatorzy pieczy zastępczej według powiatów województwa podlaskiego w 2017 roku	106
Wykres 31. Osoby pełnoletnie opuszczające placówki pieczy zastępczej i korzystające z pomocy na usamodzielnienie w 2017 roku	108

Spis map

Mapa 1.	Mapa poglądowa gmin w województwie podlaskim	5
Mapa 2.	Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie podlaskim w latach 2016-2017 w przekroju powiatów (w %).....	17
Mapa 3.	Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. ludności w 2017 roku według powiatów województwa podlaskiego	34
Mapa 4.	Liczba przyznanych rodzinom świadczeń w ramach pomocy społecznej ogółem w województwie podlaskim w 2017 roku.....	37
Mapa 5.	Korzystanie z usług opiekuńczych w 2017 r. (osoby)	44
Mapa 6.	Domy pomocy społecznej w powiatach województwa podlaskiego w 2016 r.	49
Mapa 7.	Liczba placówek specjalistycznego wsparcia w powiatach województwa podlaskiego w 2016 r.	50
Mapa 8.	Kwota dofinansowania (PFRON, środki własne powiatu) przeznaczona na rehabilitację zawodową i społeczną osób z niepełnosprawnością w 2017 roku w poszczególnych powiatach (w tys. zł).....	62
Mapa 9.	Asystenci rodziny pracujący z rodzinami w województwie podlaskim w 2017 r.	95
Mapa 10.	Gminy województwa podlaskiego posiadające zatwierdzone przez IZ RPOWP programy rewitalizacji w podziale na Lokalne programy rewitalizacji i Gminne programy rewitalizacji (stan na 18.01.2019 r.)	115

Spis rysunków

Rysunek 1.	Instrumenty aktywnej integracji	74
Rysunek 2.	Schemat pieczy zastępczej w Polsce	98
Rysunek 3.	Warunki rozwoju obszarów problemowych	120
Rysunek 4.	Sfery identyfikacji zjawisk kryzysowych obszaru rewitalizacji	121

Bibliografia

1. Bazuń D., *Rewitalizacja jako obszar współpracy międzysektorowej*, „Rocznik Lubuski”, 2017, Tom 43, cz. 2.
2. *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2016 r.* Notatka informacyjna, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017.
3. *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2017 r.* Notatka informacyjna, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018.
4. *Centra integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej w 2014 r.* Notatka informacyjna, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2015.
5. Czauż A., Dąbrowska E., Koronkiewicz G., Muczyński M., *Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa podlaskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego*, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok 2018.
6. Frączak P., Skrzypiec R., *Kondycja spółdzielczości pracy oraz wizje jej rozwoju*, Ośrodek Badania Aktywności Lokalnej przy Spółdzielni Kooperatywa Pozarządowa, Warszawa 2011.
7. <http://encyklopedia.pwn.pl>
8. <http://mopr.bialystok.pl>
9. <http://rpo.wrotapodlasia.pl>
10. <http://rszarf.ips.uw.edu.pl>
11. <http://stat.gov.pl>
12. <http://wupbialystok.praca.gov.pl>
13. <http://www.eapn.org.pl>
14. <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl>
15. <http://www.niepelnosprawni.pl/>
16. <http://www.rops-bialystok.pl>
17. <https://empatia.mpips.gov.pl>
18. <https://samorząd.infor.pl/>
19. <https://www.gov.pl/web/rodzina/>
20. Kaźmierczak Kałuzna I., *Ubóstwo jako problem społeczny. Kwestie terminologiczne i ustalenia empiryczne*, „Kultura i Społeczeństwo”, PAN, 2012 nr 1.
21. *Kondycja sektora ekonomii społecznej w województwie podlaskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2016.
22. *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2019.
23. *Monitoring "Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013-2020 za rok 2017*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2018.

24. *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Ludność i gospodarstwa domowe w województwie podlaskim. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna*, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2014.
25. *Ocena trwałości funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa podlaskiego*, Centrum Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Przedsiębiorstwo Społeczne Sp. z o.o., Białystok 2017
26. *Ocena trwałości funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa podlaskiego*, Centrum Rozwoju Społeczno-Gospodarczego, Białystok 2017.
27. *Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2015 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2016.
28. *Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2016 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2017.
29. *Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2017 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2018.
30. *Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2014 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2015.
31. Parysek J., *Rewitalizacja jako problem i zadanie własne polskich samorządów lokalnych*, „Rozwój lokalny i polityka regionalna” 2016.
32. Piekacz A., *Idee wychowania i edukacji dla zrównoważonego rozwoju w systemie pieczy zastępczej*, Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie. Zeszyt 95” 2016.
33. *Podlaski rynek pracy*, Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Białystok 2017.
34. *Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2017 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018.
35. *Pomoc w usamodzielnianiu się pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej*, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2014.
36. *Popyt na zawody i kompetencje na podlaskim rynku pracy a potrzeby pracodawców w zakresie kształcenia ustawicznego pracowników w wieku 45 lat i więcej*, Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Białystok 2015.
37. *Potrzeby i możliwości organizacji pozarządowych województwa podlaskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok 2016.
38. Przyemeński A., *Socjalna pomoc mieszkaniowa w Polsce w świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011*.
39. *Raport wstępny z badania na temat: „Diagnoza systemu pieczy zastępczej w województwie podlaskim”*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku.
40. *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020*, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 310/4517/2018 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 31 lipca 2018 r.
41. Sierpowska I., *Socjalne aspekty prawa do mieszkania*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia, Zeszyt 4” 2010.
42. Skibińska B., *„Skazani na samotność?” O konsekwencjach izolacji społecznej w wybranych jej kontekstach*, Studia Edukacyjne Nr 44, Poznań 2017.
43. *Spółdzielczość sprzyjająca włączeniu społecznemu i zawodowemu*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018.

44. *Stan zdrowia ludności Polski w 2014 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016.
45. *Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2020*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014.
46. *Sytuacja na rynku pracy w województwie podlaskim w 2016 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Białystok 2017.
47. *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020*, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 317/4654/2018 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 12 września 2018 r., Instytucja Zarządzająca RPOWP 2014-2020, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego.
48. Uchwała Nr XXIV/289/12 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21.12.2012 w sprawie przyjęcia programu pod nazwą *Wieloletni Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Podlaskim na lata 2013-2020*.
49. *Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej*, Dz.U.2018.1508 tj. z późn. zm.
50. *Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej*, Dz.U.2018.1508 tj. z późn. zm.
51. *Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy* (Dz.U.2018.1265 tj. z późn. zm.)
52. *Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego*, Dz.U.2018.1234, t. j. z dnia 26 czerwca 2018 r.
53. *Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, Dz.U.2018.511 tj. z dnia 12 marca 2018 r. (z późn. zmianami).
54. *Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych*, Dz.U. z 2016 r. poz. 2046, z późn. zm.
55. *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, Dz.U.2018.998, tj. z późn. zm.).
56. *Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji* (tekst jednolity, Dz.U. 2015 poz. 1777, z późn. zm.)
57. *Wstępny projekt założeń do ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2017.
58. Wygnański K., *O ekonomii społecznej – podstawowe pojęcia, instytucje i kompetencje*, Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość, Wydanie I. Szczecin 2009.
59. *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020*, Minister Rozwoju i Finansów, MR/2014-2020/18(04), Warszawa 2018.